

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TAM YARGI DAVALARINDA MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

Yüksek Lisans Tezi

Bilge Nur BAKIR

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Temmuz 2025

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TAM YARGI DAVALARINDA MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

Yüksek Lisans Tezi

Bilge Nur BAKIR

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yasin SÖYLER**

Temmuz 2025

TEŞEKKÜR

Çalışmanın bu aşamaya gelmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Yasin Söyler'e, hiçbir zaman benden desteklerini esirgemeyen sevgili ailemin tüm fertlerine, çalışma sürecine adım attığım günden itibaren birlikte yol aldığımız sevgili arkadaşlarım Esmenur Yüksel, Aybuke Senem Kocatürk ve Raziye Nur Çelik Baş'a, tez yazım sürecinde her zaman arkamda duran değerli başkanım ve saygıdeğer meslek büyüğüm Gökay Türkyılmaz'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma süreci boyunca hiçbir zaman hatırımdan çıkmayan 6 Şubat depremi şehitlerini rahmetle anıyorum. On binlerce tam yargı davasına neden olacak o vahim günün unutulmamasını, depremden zarar gören güzel şehirlerimizin eski haline dönmesini, değerli vatandaşlarımızın uğradıkları zararların giderilmesini, bir daha ülkemizde ve dünyada böyle bir felaketin yaşanmamasını tüm kalbimle diliyorum.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

I. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkı	3
A. Kavram	3
B. Tarihsel Gelişim.....	5
C. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı	9
D. Adil Yargılanma Hakkının unsurları	11
1. Mahkeme Hakkı.....	12
2. Kanunla Kurulmuş Tarafsız ve Bağımsız Mahkeme	13
3. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı.....	15
a. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkesi	16
b. Susma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı	16
c. Gerekçeli Karar Hakkı.....	17
d. Delillerin Değerlendirilmesi.....	18
4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	19
5. Aleni Yargılanma Hakkı.....	20
II. Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Mahkemeye Erişim Hakkı	21
A. Mahkemeye Erişim Hakkı Kavramı	22

B. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılması	26
1. Dava Açma Hakkına Yönelik Sınırlandırmalar	27
2. Mahkemenin Yargı Yetkisine Yönelik Sınırlandırmalar	29
C. Mahkemeye Erişim Hakkıyla Etkili Başvuru Hakkının Ayrımı.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

MAHKEMEYE ERİşİM HAKKI BAĞLAMINDA TAM YARGI DAVALARI

I. Genel Olarak Tam Yargı Davaları.....	32
A. Kavram	32
B. Tam Yargı Davasının Konuları.....	33
C. Tam Yargı Davalarında Sorumluluk.....	35
1. İdarenin Kusur Sorumluluğu	36
2. İdarenin Kusursuz Sorumluluğu	38
D. Tam Yargı Davalarında Ön Koşullar.....	40
1. Görev ve Yetki.....	41
2. İdari Merci Tecavüzü.....	42
3. Ehliyet.....	43
4. İdari Davaya Konu Olacak Kesin ve Yürütölmesi Gerekli Bir İşlem Varlığı.	45
5. Süre Aşımı	46
6. Husumet	48
7. 2577 Sayılı Kanunun 3 ve 5. Maddelerine Uygunluk	50
E. İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Nedeniyle İdarenin Sorumluluğundan Doğan Tam Yargı Davaları	50
II. Tam Yargı Davalarında Mahkemeye Erişim Hakkı.....	53
A. Tam Yargı Davalarına Özgü Ön Koşulların Mahkemeye Erişim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi	53
1. Tam Yargı Davalarında Yargı Harçları ve Adli Yardım	54
2. Tam Yargı Davalarında Vekalet Ücreti	61
3. Tam Yargı Davalarında Zorunlu İdari Başvuru	65
4. Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süresi	68
a. İdari İşlemden Kaynaklanan Tam Yargı Davaları	69

b. İdari Eylemden Kaynaklanan Tam Yargı Davaları.....	81
c.İdari Sözleşmelerden Kaynaklanan Tam Yargı Davaları.....	93
d. Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Kaynaklı Olarak Açılan Tazminat Davalarında Süre	95
e. Dilekçe Ret Kararları Üzerine Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süresi 97	
B. Tam Yargı Davalarında İslahın Mahkemeye Erişim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi	99
C. Tam Yargı Davalarında Kanun Yolu ve Mahkemeye Erişim Hakkı.....	110
1. Tam Yargı Davalarında Genel İtibarıyla Kanun Yolu	110
2. Tam Yargı Davalarında Kanun Yoluna Başvurmanın Mahkemeye Erişim Hakkı İle İlişkisi.....	111
a. Temyiz ve İstinaf Parasal Sınırının Belirleneceği Tarihe Yönelik AYM Kararları.....	113
aa. Kararların Kapsamı.....	113
bb. Dokuz Aylık Erteleme Süreci	115
cc. Yapılan Yeni Düzenlemenin Değerlendirilmesi.....	116
b. Temyiz ve İstinaf Parasal Sınırının Karar Tarihine Göre Belirleneceğine Yönelik Yapılan Yeni Düzenlemenin İptaline Dair AYM Kararı	118
3. Tam Yargı Davalarında Kanun Yoluna Başvurmada Diğer Hususlar.....	119
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	128

ÖZET

Adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak kabul edilen mahkemeye erişim hakkı, en basit haliyle kişilerin bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmesini ifade etmektedir. Mahkemeye erişim hakkı, mutlak bir hak değildir. Diğer bir deyişle; herkesin, her uyuşmazlığı, her zaman yargı önüne getirebilmesine olanak tanımaz. Belli koşullarda sınırlandırılabilir. Bu doğrultuda mahkemeye erişim hakkının öncelikle ne olduğu ve hangi durumlarda, ne şekilde sınırlandırılabileceği hususu çalışmamız kapsamında ele alınacaktır.

İdari dava türleri arasında yer alan ve idarenin eylem ve işlemlerinden doğan zararların tazmin edilmesi amacıyla açılan tam yargı davalarının açılabilmesi için mevzuatta bazı özel şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar, kimi zaman farklı biçimlerde yorumlanabilmektedir. Bu yorumlar bazı durumlarda aşırı şekilci olup ilgililerin mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesine neden olabilmektedir. İdarenin işlem ve eylemlerinden doğan zararın tazmin edilmesi amacını taşıyan tam yargı davalarında, mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesi yargıya olan güveni de zedeleyebilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, idari yargılama hukukunda dava türleri arasında yer alan tam yargı davaları bağlamında mahkemeye erişim hakkının nasıl değerlendirildiği ve değerlendirilmesi gerektiği hususu akademik araştırmaya tabi tutulmuştur. Araştırma sürecinde tam yargı davalarına özgü durumlar açıklanmaya çalışılmıştır. Tam yargı davalarına özgü durumların, uygulamada nasıl yorumlandığı üzerinde durulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Anayasa Mahkemesinin, tam yargı davalarında mahkemeye erişim hakkına dair kararlarında hangi hususlar yönünden değerlendirme yapıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Danıştay'ın ve Bölge İdare Mahkemelerinin ilgili konularda kararlarına yer verilerek söz konusu kararlar mahkemeye erişim hakkı bağlamında değerlendirilmiştir.

Tam yargı davaları için getirilen özel düzenlemeleri, bu düzenlemelerin yargı kararları uyarınca nasıl değerlendirildiğini, bu değerlendirmelerin kişilerin mahkemeye

erişim hakkını ne ölçüde sınırlandırdığını ve sınırlandırmanın mahkemeye erişim hakkının ihlaline neden olup olmadığını bilmek, adaletin tam olarak tesis edilmesi adına büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adil Yargılanma Hakkı, Mahkemeye Erişim Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İdari Yargılama Hukuku, Tam Yargı Davaları.

ABSTRACT

The right of access to a court, which is recognized as an element of the right to a fair trial, simply means that individuals can bring a dispute before a court. The right of access to a court is not an absolute right. In other words, it does not allow everyone to bring every dispute before the court at any time. It may be limited under certain conditions. In this respect, the right of access to the court, what it is and under what circumstances and how it can be limited will be discussed within the scope of our study.

There are some special conditions in the legislation for the filing of full remedy lawsuits, which are among the types of administrative lawsuits and which are filed for the compensation of damages arising from the actions and transactions of the administration. These conditions may sometimes be interpreted in different ways. In some cases, these interpretations are overly formalistic and may lead to violations of the right of access to court. Violation of the right of access to the court in full judicial proceedings, which aim to compensate the damages arising from the acts and actions of the administration, may also damage the trust in the judiciary.

Within the scope of this study, the issue of how the right of access to the court is and should be evaluated in the context of full judgment actions, which are among the types of lawsuits in administrative proceedings law, has been subjected to academic research. In the research process, the situations specific to full judgment cases were tried to be explained. It has been emphasized how the situations specific to full judgment cases are interpreted in practice. In the decisions of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court on the right of access to court in full remedy cases, it has been pointed out which aspects are evaluated. In addition, the decisions of the Council of State and the Regional Administrative Courts on the relevant issues are given and these decisions are evaluated in the context of the right of access to court.

It is of great importance to know the special regulations introduced for full court cases, how these regulations are evaluated in accordance with judicial decisions, to what

extent these evaluations limit the right of access to court and whether the limitation causes a violation of the right of access to court in order to fully establish justice.

Keywords: The right to a fair trial, the right of access to the court, the European Convention on Human Rights, administrative proceedings law, full judicial proceedings

KISALTMALAR

AAÜT	: Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
B.	: Bireysel Başvuru Numarası
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
İBK	: İçtihadı Birleştirme Kurulu
İDDK	: Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu
K.	: Karar Numarası
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
md.	: Madde
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vb	: Ve benzeri
Vd	: Ve devamı

GİRİŞ

Hukuk devletinin temellerinden biri olan adil yargılanma hakkı, yargılama sürecinin en doğru şekilde ilerlemesini temin eden bir haktır. Uzun bir tarihsel gelişim geçiren adil yargılanma hakkı, en somut karşılığını 2. Dünya Savaşının ardından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle bulmuştur. Bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Sözleşmenin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının madde metninde açıkça yer alan unsurları var olduğu gibi zımni unsurları da bulunmaktadır. Mahkemeye erişim hakkı adil yargılanma hakkının zımni unsurlarından biri olmanın ötesinde aynı zamanda temeli ve vazgeçilmezidir. Ancak bununla birlikte sınırsız bir hak da değildir. Mahkemeye erişim hakkını sınırsız bir hak olarak kabul etmek her durumda ve her koşulda dava açabilme hakkı anlamına gelir ki böyle bir durum eşyanın tabiatına aykırıdır. Öte yandan bu sınırlama hakkın özünü zedelememelidir.

Türk idari yargı sisteminde iptal ve tam yargı davaları olmak üzere iki çeşit dava türü bulunmaktadır. İptal davaları idarenin işlemlerinin iptal edilmesi için açılan davalar iken tam yargı davaları, idarenin işlem, eylem ve sözleşmelerinden doğan zararın tazmin edilmesi amacıyla açılan davalardır. Tam yargı davalarının, ilk inceleme hususları yönünden 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu gereğince kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bu davalar iptal davasından farklı olarak objektif değil subjektif nitelikli davalardır. Sonuçları yalnızca davayı açan kişi özelindedir. İdarenin sorumluluğu nedeniyle açılırlar ve amaç uğranılan zararın tazminidir. Söz konusu sorumluluk kusur sorumluluğu olabileceği gibi kusursuz sorumluluk da olabilir. Zararın karşılığı genel itibarıyla paradır. Özel hukukta görülen tazminat davaları ile tam yargı davaları arasında özellikle usuli konularda pek çok farklılık bulunmaktadır.

Çalışmamızda ilk olarak adil yargılanma hakkı kapsamında mahkemeye erişim hakkının neyi ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Bunun için öncelikle adil yargılanma hakkı açıklanmaya çalışılacak, bu hakkın açık ve zımni unsurlarına kısaca değinilecektir. Daha sonra ise mahkemeye erişim hakkı ayrıca anlatılacaktır. Mahkemeye erişim hakkı tanımlanırken bu hak, kararın icrasından ayrı olarak değerlendirilmek suretiyle “mahkeme hakkı”nın bir unsuru olarak açıklanmaya çalışılacaktır. Mevzuatımızda mahkemeye erişim

hakkının karşılığının ne olduğu ve yüksek mahkeme kararlarında mahkemeye erişim hakkının nasıl değerlendirildiği aktarılacaktır.

İkinci bölümünde tam yargı davalarının anlamı, konusu, hangi durumlarda ortaya çıktığı anlatılacak ve tam yargı davalarının daha iyi anlaşılması adına, kısaca idarenin hangi durumlarda sorumlu olacağına değinilmesinin ardından mahkemeye erişim hakkıyla doğrudan ilişkili olmak üzere, tam yargı davalarında ön koşulların nelerden oluştuğundan bahsedilecektir. Bu ön koşullara yer verilirken iptal ve tam yargı davası ayrımı yapılmayacak ortak olan koşullar birlikte değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümünde ise tam yargı davaları özelinde mahkemeye erişim hakkı açıklanacaktır. Bu bölümde yalnızca tam yargı davaları özelinde olan düzenlemelere yer verilecek, bu düzenlemelerin uygulamada karşılığı açıklanacak, yüksek mahkeme kararlarından da faydalanılmak suretiyle değerlendirmelerde bulunulacaktır. Geçmişten günümüze mevzuatta ne gibi değişikliklerin yapıldığı, içtihatların hangi yönde değiştiği, bu değişikliklerinin ne gibi sonuçlar doğurduğu üzerinde durulacaktır. Tam yargı davalarında mevzuattan kaynaklanan ne gibi hususların mahkemeye erişim hakkı adına olumlu yahut olumsuz bir durum yarattığı hususu tartışılacak ve çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

Bilinmelidir ki hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi hem de Anayasa Mahkemesi tarafından tam yargı davalarında ülkemiz aleyhine pek çok ihlal kararı verilmektedir. Bu nedenle tam yargı davalarını iyi anlamak, usuli hususlarda katı yorum yapmamak oldukça önemlidir. Tam yargı davalarının görülmesinde katı yorum yaparak davanın esasının görülmemesi, mahkemeye erişim hakkının ihlali anlamına geleceği gibi ilgililerin adalete olan inancını da zedeleyecektir.

Çalışmanın amacı öncelikle tam yargı davalarında hakkı muhtel olan vatandaşların davasını görülürken uygulanan mevzuat hükümlerini tespit ederek bu hükümlerin nasıl yorumlandığı ve içtihatlarla nasıl yansıdığını açıklamaktır. Bu açıklama yapılırken mevzuat hükümlerinin mahkemeye erişim hakkına yönelik etkisine yönelik eleştiriler yapılacaktır. Aynı zamanda mevzuat hükümlerinin katı yorumlanmasının ne gibi sonuçlar doğurduğuna değinilecektir. Bu hususta verilen Yüksek Mahkeme kararlarından da faydalanılarak tam yargı davası özelinde, usuli hususlarda katı yorumlardan kaçınılmasına ve mümkün olduğunca davanın esasının değerlendirilmesine yönelik öneriler sunulacaktır. Böylelikle mahkemeye erişim hakkı bakımından en ideal sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR UNSURU OLARAK MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI

I. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, yargılama sürecinde tarafların hakkaniyetli bir biçimde yargılanabilmesine olanak sağlayan temel bir insan hakkıdır. Uzun bir tarihsel yolculuğu bulunan adil yargılanma hakkının, en somut haliyle kendini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde gösterdiği söylenebilir. Adil yargılanma hakkının, ne ifade ettiği, unsurlarının ve sınırlarının neler olduğu hususunda bazı tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalara ilerleyen bölümlerde yeri geldikçe değinilecektir.

A. Kavram

Adil yargılanma hakkı yargılama sürecinin doğru ve hakkaniyetli olmasını ifade eden temel insan haklarından biridir. Hukuk devletinin yapı taşlarından birini teşkil eder.¹ Adil yargılanma hakkı, usuli ilkelerin açık ve net bir şekilde belirlendiği nesnel bir yargılama ile gerçekleştirilebilir.² Bununla birlikte adil yargılanmaya ilişkin ilk fikirlerin yaşam hakkı, işkence yasağı gibi kişilerin hayatlarına doğrudan müdahale eden haklardan daha sonra ortaya çıktığı söylenebilir. Adil yargılanma hakkı ne kadar mühim bir hak olsa da yaşama müdahalesi daha dolaylı kaldığından bu durum oldukça olağandır.³ Bununla birlikte gerek geçmiş medeniyet ve devletlerde gerekse günümüz hukuk sistemlerinde olsun yargılamaların hakkaniyetli olarak yapılması, en başta huzurlu bir toplum için önem arz etmektedir.

Söz konusu hak önceleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı olarak isimlendirilmiştir. Daha sonra ise adil yargılanma kavramı kullanılmıştır. Adil yargılanma hakkının Fransızca karşılığı olan “*droit a un proces equitable*”

¹ Sibel İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, (Bireysel Başvuru)*(Ankara: Avrupa Konseyi, 2018), 1.

² Sibel İncoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*(İstanbul: Beta Yayınları, 2013), 209.

³ Gökhan Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, (Ankara: Legal Yayıncılık, 2016), 19.

adil veya hakkaniyete uygun yargılanma anlamına gelirken kavramın İngilizce karşılığı olan “*right to fair trial*” ifadesinden dolayı doğru yargılanma deyimini de kullanılmaktadır.⁴ Ancak “*doğru yargılanma*” ifadesinin kullanılması muhatapta daha sınırlı bir intiba bırakacaktır. Ayrıca adil yargılanma hakkının yalnız yargılama sürecini değil, yargılama süreci henüz başlamadan yargıya ulaşılabileceğine olan güvenden verilen yargı kararlarının icra aşamasına kadar çok uzun bir zaman dilimini kapsaması nedeniyle, adil yargılanma hakkını doğru yargılanma ifadesi ile sınırlandırmanın yerinde olmadığı düşünülmektedir.⁵ Esasında adil yargılanma hakkı, içinde pek çok unsuru barındırması dolayısıyla ittifakla tanım vermek pek mümkün değildir.⁶

Adil yargılanma hakkını doğru anlayabilmek adına Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin adil yargılanma hakkı başlıklı 6. maddesine bakmak gerekmektedir. Söz konusu madde adil yargılanma hakkını en net ve belirgin şekilde açıklayan ilk düzenlemedir.⁷ Madde hükmünün birinci fıkrasında; herkesin medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkili olan uyuşmazlıklarda veya cezai bir hususta tarafına isnat edilen suçlamalarda kanunla kurulan, tarafsız ve bağımsız bir mahkemede, topluma açık olarak ve makul bir sürede yargılama sürecinin yapılmasını talep etme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Hükmün devamında kararların aleni olarak verileceği ifade edilmiştir. Birinci fıkranın son cümlesinde ise yargılamanın aleni olarak yapılmasına istisna getirilmiştir. Buna göre kamu düzeni, kamu yararı, küçüklerin menfaati, özel hayatın gizliliği ve adil yargılanma hakkına zarar verebilecek özel durumlarda duruşmaların kısmen veya tamamen kapalı olabileceği düzenlenmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında; tarafına herhangi bir suç isnat edilen kişinin kanuni olarak sabit oluncaya kadar masum sayılacağı kuralına yer verilmiştir.

Maddenin 3. fıkrasında ise; suç ile isnat olunan kişinin asgari haklarına yer verilmiştir. Bunlar; kişinin tarafına yöneltilen suçlamanın ne olduğu ve sebepleri hakkında mümkün olan en kısa zaman diliminde anladığı bir dilde, tüm detaylarından haberdar edilmek, savunma yapabilmesi için yeterli zaman ve kolaylığın sağlanması, avukat yardımının sağlanması, şayet avukat tutmak için maddi imkanı bulunmamaktaysa resen ve ücretsiz olarak bir avukatın yardımından faydalandırılması, iddia tanıklarını sorguya çektirebilmek ve savunma tanıklarını

⁴ Şeref Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*(Ankara: Turhan Kitabevi: 2019), 261.

⁵ Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*(Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku), (Ankara: Adalet Yayınevi, 2007), 28.

⁶ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 19.

⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.4451/70 (21 Şubat 1975).

aynı koşullarda davet edilmelerini ve dinlenmelerini istemek, mahkemede kullanılan dili anlamadığı takdirde ücretsiz olarak mütercimden faydalanmak olarak sıralanmıştır.⁸

Görüldüğü üzere madde metni üç fıkradan oluşmaktadır. İlk fıkrası genel yargılama ilkelerine dair düzenlemeler içermekte iken ikinci ve üçüncü fıkrası, bir suç ile itham edilen kişilere ilişkin masumiyet karinesi ve diğer asgari haklara ilişkindir.

Maddenin adil yargılanma hakkını genel olarak açıklayan ilk fıkrasında, kavramı oluşturan unsurlardan bir kısmı açıkça düzenlenmiştir. Bunlar; kanunla kurulan tarafsız ve bağımsız mahkemede, makul sürede ve aleni yargılanma hakkıdır.⁹ Bununla birlikte adil yargılanma hakkına demokratik toplumlarda öylesine önem verilmektedir ki bu durum fıkranın dar yorumlanmasına da engel teşkil etmektedir.¹⁰

Adil yargılanma hakkı diğer haklardan farklı olarak kişinin adalet mekanizması önünde kullanabileceği hakları içermektedir.¹¹ Niteliği gereği bu maddeye konu başvurularda incelenecek husus yargılamanın nasıl yapıldığı olacaktır. Karar sonucunun ne olduğu adil yargılanma hakkının konusu değildir.¹²

B. Tarihsel Gelişim

Adil yargılanma hakkının tarihsel gelişiminden söz edebilmemiz adına tüm insan haklarının gelişim sürecinden söz etmemiz gerekir. Adil yargılanma hakkı diğer insan haklarından bağımsız bir gelişim süreci yaşamamıştır. İnişli çıkışlı bir yolda bazen oldukça gerileyerek bazen büyük atılımlar yaparak bugünkü anlayış gelişmiştir. Bulunduğumuz konum elbette insan hakları anlayışında son evre değildir. Bununla beraber mevcut durum itibarıyla da en büyük kazanım, ulusal ve uluslararası sözleşmeler ile bunlara ilişkin denetim mekanizmalarıdır. Bilindiği üzere bir kuralı yahut normu anlamlı kılan husus bu normun uygulanmasının denetlenebilmesi ve bu denetim sonucu yaptırım uygulanabilmesidir.

İnsan hakları eski dünyada Çin'den Roma'ya, Roma'dan Antik Yunana kadar çok geniş bir alanda filozofların üzerine düşünceler ürettiği bir alandır.¹³ Her ne kadar insan hakları üzerine düşünceler çok eski tarihlere dayanıyor olsa da insan haklarının başlangıcı

⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”(Erişim tarihi: 10/05/2024).

⁹ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 262.

¹⁰ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 262.

¹¹ Osman Doğru, Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 1. Cilt, (Ankara: Legal Yayıncılık, 2. Baskı, 2016), 608.

¹² İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, 1; aynı yönde Doğru-Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 609.

¹³ İlhan Lütfem, “Ferdin Milletlerarası Himayesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/1, (Mart 1952), 71.

olarak kabul edilen metin, 12 Haziran 1215 tarihli Magna Karta yasalarıdır.¹⁴ Magna Karta yasaları niteliği itibarıyla bir sözleşme olmamakla birlikte kralın feodal sınıfa karşı bazı yetkilerinden bahsedildiği önemli bir belgedir.¹⁵ Bu belge doğrudan adil yargılanma hakkına ilişkin hükümler barındırmaktadır. Bir hükmünde yargıçların bakmış olduğu davalara diğer memurların bakamayacağı, hiç kimsenin hakkında bir yargı kararı olmadıkça hapsedilemeyeceği, hiç kimse için halkın ve adaletin satılmayacağı, reddedilmeyeceği ve geciktirilmeyeceği gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanmaya ilişkin olan kimi hükümlerinin o dönemdeki karşılığı mevcuttur.¹⁶

Daha sonraki yüzyıllarda Almanya'da meydana gelen ayaklanmalar sonucu köylüler demokrasi taleplerini dile getiren mektuplar yazmışlardır. Söz konusu mektuplarda köylüler, kendilerine uygulanan cezaların keyfi olduğu, bir suç işlenmesi neticesinde ceza verilmesi gerekteyise bu cezanın yasalara dayanması gerektiği temennisinde bulunduklarını dile getirmişlerdir. Bu ifadeler, dönemin Alman köylülerinin henüz ismi konulmasa da adil yargılanma hakkına duydukları özlemi yansıtmaktadır.¹⁷ Bu mektuplar, mevzuatsal bir gelişim olarak görülmemektedir. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde hukuk sistemi üzerinde etkisini göstermiştir.

Avrupa'da bu gelişmeler sürerken Amerika'da da insan hakları ile ilgili ilk olarak 12 Haziran 1776 tarihli Virgina Haklar Bildirgesi ortaya çıkmıştır.¹⁸ Bildirgenin 10. maddesinde yer alan “*Herkes Jüri önünde davasının ivedi bir şekilde sona erdirilmesini isteme hakkına sahiptir*” ifadesi, doğrudan adil yargılanma hakkının makul sürede yargılanma unsuru ve kısmen kanunla kurulmuş tarafsız ve bağımsız mahkeme önünde yargılanma unsuru yolunda atılmış önemli bir adımdır.¹⁹

Öte yandan, 14 Temmuz 1789 Fransa Devrimi sonucu 26 Ağustos 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ilan edilmiştir. Bu bildirge adil yargılanma hakkı ile ilgili sayılabilecek suç ve cezaların kanuniliği ve masumiyet karinesine ilişkin hükümler içermektedir. Bu bildirge, hem Avrupa'da hem de Avrupa dışındaki insan hakları ile ilgili düzenlemelerde temel etkileyici rol oynamıştır.²⁰

Dünyanın farklı yerlerinde bu şekilde çeşitli gelişmeler meydana gelirken insan haklarının sürekli bir gelişim gösterdiğini söylemek elbette doğru olmayacaktır. İnsan hakları

¹⁴ Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*, 7.

¹⁵ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 5.

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz; Aziz Can Tuncay, “Magna Carta(Büyük Ferman),” *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10/135-136, (2022), 7-28.

¹⁷ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 7.

¹⁸ Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*, 9.

¹⁹ Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*, 10.

²⁰ Anıl Çeçen, *İnsan Hakları Rehberi* (Ankara:Astana Yayınları, 2020), 321.

anlayışının ve dolayısıyla adil yargılanma hakkının gelişimi düz bir çizgide ilerlememiş, bazı durumlarda çok büyük insan hakları ihlalleri yaşandıkça ilerleme kaydedilmiştir. Bölgesel düzeyde ve dünya tarihinde gelişimini sürdüren insan haklarının uluslararası düzeyde ilgi çekmesi ise ancak büyük yıkım ve felaketlerin meydana geldiği II. Dünya Savaşının ardından gerçekleşmiştir. 1942 yılında Japonya, İtalya ve Almanya'ya karşı Birleşmiş Milletler Bildirisini imzalayan devletler tarafından, bu dayanışmanın savaş sonrası da sürdürülmesini sağlamak amacıyla yapılan Milletler Konferansı sonucu Birleşmiş Milletler şartı imzalanmıştır ve 1945 yılında Birleşmiş Milletler resmen kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Şartı ile insan hakları daha açık bir biçimde uluslararası hukuka konu olmuştur. Yukarıda yer verdiğimiz gelişmelerde insan hakları henüz etkinlik ve süreklilik kazanabilecek bir aşamada değildir. Keza bahse konu bildiriler, bildirgeler yahut yasaların bir bağlayıcılığı, bir denetim mekanizması da bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler Şartının 10. maddesi uyarınca, Birleşmiş Milletlerin de kararları bağlayıcılık taşımamakta olup tavsiye niteliğindedir.²¹

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, bünyesinde bulunan Ekonomik ve Sosyal konseyin kurmuş olduğu İnsan Hakları Komisyonunca hazırlanan 10 Aralık 1948 tarihinde Evrensel İnsan Hakları Beyannamesini kabul edilmiştir.²² Bildirinin 10. maddesinde herkesin, hakları, sorumlulukları ya da tarafına yöneltilen bir suçlamanın tespitinde eşit bir şekilde, davasının tarafsız ve bağımsız bir mahkemede makul ve aleni olarak görülmesi hakkını haiz olduğu belirtilmiştir. *Söz konusu* hüküm, adil yargılanma hakkının bazı unsurlarını içermektedir. Bu hüküm, adil yargılanma hakkını tüm unsurları ile kapsamasa ve herhangi bir yaptırım öngörmese de AIHS'in 6. maddesine zemin oluşturması bakımından oldukça önemlidir.²³ Bununla birlikte İnsan Hakları Evrensel Beyannamesindeki hakların daha sistemli ve detaylı olarak düzenlenebilmesi için Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'den oluşan İkiz Sözleşmeler imzalanmıştır. İkiz Sözleşmelerde beyannameden farklı olarak denetim mekanizması öngörülmüş olsa da²⁴ bu denetimin çok sınırlı olması sebebiyle Birleşmiş Milletlerin verdiği kararların devletler üzerinde herhangi bir hukuki etkiye sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.²⁵

²¹ Durmuş Tezcan vd, *İnsan Hakları El Kitabı*, (Ankara:Seçkin Yayınları, 2024), 36-37.

²² Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010), 59.

²³ İrem Banu BAŞER ÖCAL, *Türk İş Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Mahkemeye Erişim Hakkı*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022) 13.

²⁴ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 11.

²⁵ Mehmet Dalar, BM'nin İnsan Haklarıyla İlgili İkiz Sözleşmelerine Türkiye'nin Beyan Ve Çekinceleri". *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15/2 (Haziran 2015), 207-234. s 211.

Küresel bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine paralel olarak, insan haklarını bölgesel düzeyde güvence altına alma amacıyla oluşturulmuş üç temel sistem daha bulunmaktadır. Bu sistemler, farklı coğrafi ve siyasi bağlamlarda insan haklarının etkin biçimde korunmasını hedeflemektedir. Söz konusu bölgesel yapılar sırasıyla Avrupa Konseyi çatısı altında gelişen Avrupa İnsan Hakları Sistemi, Amerikan Devletleri Örgütü bünyesinde şekillenen Amerika İnsan Hakları Sistemi ve Afrika Birliği Örgütü tarafından yürütülen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sistemi'dir. Bu üç bölgesel mekanizma, kendi normatif belgeleri, yargı organları ve izleme mekanizmalarıyla, insan haklarının bölgesel düzeyde uygulanmasını sağlamada önemli işlevler üstlenmektedir.²⁶

İkinci Dünya Savaşının hemen ardından kurulan Avrupa Konseyine üye devletlerin²⁷ dışişleri bakanları tarafından 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi düzenlediği haklar ve usuller bakımından oldukça önemli olmakla birlikte onu büyük ölçüde değerli kılan en önemli husus kurumsallaştırdığı denetim mekanizmasıdır.²⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin getirmiş olduğu hak ve özgürlüklerin denetimini sağlamak adına Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. Ayrıca denetim organlarının kararlarının icrasının takipçiliğini yapmak üzere de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi mevcuttur.

Avrupa Konseyi'nin bir üyesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin tarafı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasalarında adil yargılanma hakkına ilişkin unsurlar farklı maddelerde ve farklı şekillerde yer almakla birlikte, adil yargılanma hakkının doğrudan Anayasaya girmesi 3 Ekim 2001 tarihinde gerçekleşmiştir. Anayasa'nın 36. maddesi, bireylerin yargı önündeki haklarını güvence altına alan temel hükümlerden biridir. Bu madde, 3 Ekim 2001 tarihine kadar herkesin meşru yollarla yargı mercileri önünde gerek davacı gerek davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip olduğunu belirtmekteyken, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukuk üzerindeki etkisinin artması, Türkiye'nin demokratikleşme süreci çerçevesinde gerçekleştirdiği anayasal reformlar ve özellikle adil yargılanma ilkesine uluslararası düzeyde verilen önemin artması doğrultusunda söz konusu madde önemli bir değişikliğe uğramıştır. 2001 yılında yapılan değişiklikle birlikte madde metnine "adil

²⁶ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 915.

²⁷ Türkiye kendisine yapılan çağrı üzerine 08 Ağustos 1949 tarihinde Avrupa Konseyine katılma kararını Konsey genel sekreterliğine iletmıştır. Bu katılmaya yönelik iç hukuk işlemi olarak 12 Aralık 1949 tarih ve 5456 sayılı "Avrupa Konseyi Kurulması Hakkında İmzalanmış Olan Statünün Onaylanmasına Dair Kanun" çıkartılmış, Avrupa Konseyi genel sekreterliğine iletilen onay belgesi ile Türkiye 13 Nisan 1950 tarihinde Avrupa Konseyine katılmıştır. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 916-917.

²⁸ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 919.

²⁹ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, 931.

yargılanma hakkı" da açıkça eklenmiş ve böylece bireylerin yalnızca dava açma veya savunma yapma hakkı değil, bu sürecin hakkaniyete uygun şekilde yürütülmesi talep etme hakkı da anayasal düzeyde tanınmıştır. Bu değişiklik, Türkiye’de adil yargılanma hakkının anayasal güvence altına alınması yönünde atılmış kayda değer bir adım olup, yargılamalarda usul güvencelerinin ve tarafsız/hâkim temelli hukuk düzeninin güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte adil yargılanma hakkının tanımı ayrıca yapılmadığından AIHS’in 6. maddesine göre değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmektedir.³⁰

C. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı

Adil yargılanma hakkı, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nden farklı olarak tüm davalar yönünden değil yalnızca medeni hak ve yükümlülöklere dair olan uyuşmazlıklar ile cezai alanda kişiye isnat edilen suçlamalar konusunda düzenlenmiştir. Bu hükümle, adil yargılanma hakkının kapsamı daraltılmıştır.³¹ Ancak belirtmek gerekir ki bu kavramlar ulusal değerlendirmelerden bağımsız bir şekilde ele alınmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir uyuşmazlığın bu kavramlarla ilişkili olup olmadığını serbest bir şekilde değerlendirmektedir.³²

Şöyle ki Mahkemeye göre, Sözleşmenin 6. maddesinin uygulanabilmesi için ilk olarak bir uyuşmazlığın bulunması ve bu uyuşmazlığın iç hukukta tanımlanabilen hak ve yükümlölöklere ilişkin olması gerekmektedir.³³ Mahkeme; uyuşmazlık, hak ve yükümlölök kavramlarını yorumlarken soyut tanımlarda bulunmaktan ziyade her somut olayı kendi özel koşullarında değerlendirerek karar vermektedir.³⁴

Bireyler arasındaki uyuşmazlıkların medeni hak ve yükümlölöklere ilişkin olduğuna kuşku bulunmamakla birlikte kamu hukukundan çerçevesinde gerçekleştirilen ve kişi üzerinde tesiri olan idarenin tasarruf ve işlemlerinde birtakım tereddütler yaşanmaktadır.³⁵ Mahkeme, önüne gelen uyuşmazlıklarda idari işlemleri de medeni hak ve yükümlölökler kapsamında kabul ederek 6. maddenin uygulama alanında değerlendirmektedir.³⁶ Bir hakkın medeni hak

³⁰ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 17.

³¹ Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 210.

³² Burçin Kızılcıklı, *İdari Yargılama Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı* (Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2023), 28. Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 610.

³³ Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 610.

³⁴ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 265.

³⁵ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 265.

³⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM), B.8848/80 (23 Ekim 1985); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM), B. 73532/16 (9 Nisan 2024).

ve yükümlölükler kapsamında olup olmadığı ilgili devletin o uyuşmazlığı nitelendirme biçimiyle değil yarattığı maddi sonuçlara göre belirlenir.³⁷

İdari işlemlere ilişkin mülkiyet hakkı ile ilgili uyuşmazlıklar, bir faaliyetin yürütülmesine dair uyuşmazlıklar, kişilerin işten çıkarılmasına ilişkin uyuşmazlıklar, idarenin kusurundan kaynaklanan zararlara dair olan uyuşmazlıklar ve idarenin takdir yetkisi çerçevesinde tesis etmiş olduğu işlemlerden kaynaklanan uyuşmazlıklar AİHM tarafından kişisel hak ve yükümlölük kapsamında kabul edildiğinden söz konusu uyuşmazlıklarda AİHS'İN 6. maddesi uygulanmaktadır. Diğer taraftan, siyasi haklar, yabancıların ülkeye kabulü, vergilendirmeye ilişkin olan davalar AİHS'in 6. maddesi kapsamında değerlendirilmemektedir.³⁸

Kamu görevlilerine ilişkin davalarda ise farklı bir durum söz konusudur. AİHM tarafından, önceleri kamu görevlilerine ilişkin davalar AİHS'in 6. maddesi kapsamı dışında bırakılmaktaydı. Buna ilişkin bir kararda; kişinin görevi kamu yönetimine dair nitelikleri haiz ise, bu görev kamu yararının gerçekleştirilmesi amacıyla tesis ediliyor ise ve hizmet gerçekleştirilirken kamu gücünü kullanılmakta ise söz konusu davaların, medeni hak ve uyuşmazlık olarak kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir.³⁹ Konuya ilişkin olarak AİHM'in Türkiye ile ilgili vermiş olduğu bir kararında da disiplin sebebiyle ihraç edilen askerin mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle yapmış olduğu başvuruda, *kamu düzenini sağlamakla sorumlu olan memurların yerine getirdiği faaliyetlerin medeni hak ve uyuşmazlık kapsamında olmadığını belirtilerek başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.*⁴⁰

Bununla birlikte AİHM, mevcut durumda görüş değiştirmiştir ve kamu görevlilerine ilişkin uyuşmazlıklarda AİHS'in 6. maddesinin uygulanması kural haline getirilmiştir. Bu durumun iki istisnası mevcuttur. Şayet kamu görevlisi, iç hukukta mahkemeye erişim hakkından açık bir şekilde yoksun bırakılmış ise ve bu durumun sebebi devlet otoritesinden kaynakta ise kamu görevlilerine ilişkin davalar adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilemeyecektir.⁴¹ AİHM'in bu değişikliğe gitmesinin temel nedeni somut olaylarda ortaya çıkan hakkaniyetsizliklerdir.⁴²

³⁷ Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 611, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.6232/73 (10 Mart 1980).

³⁸ Detaylı bilgi için bkz., Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 267-268. Aynı yönde Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 210-211.

³⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.28541/95 (8 Aralık 1999).

⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.38604/97 (4 Temmuz 2000).

⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B 63235/00 (19 Nisan 2007); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 15869/02 (23 Mart 2010), AİHM, B. 73532/16 (9 Nisan 2024).

⁴² Nurcan Yılmaz Özel, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarıyla Ortaya Çıkan Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel Ve Gerçekleşen Etkileri* (İstanbul:On İki Levha Yayıncılık, 2015) 77.

Son olarak AİHS’de adil yargılanma hakkının uygulanabilmesi için böyle bir kapsam sınırı varken Anayasa’da bu sınırlandırmanın olmadığına altı çizilmelidir. Bireysel başvurunun temel amacı da yalnız Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine sıkı sıkıya bağlılık değildir. AİHS, sadece temel insan haklarına ilişkin minimum standartları işaret eder. Anayasa’da daha geniş olarak tanınan hakların AİHS ile daraltılamayacağını belirtmekte fayda vardır.⁴³ Bununla birlikte AYM tarafından da AİHM’ye paralel olarak adil yargılanma hakkına ilişkin ilkelere müdahale iddiasıyla yapılan bireysel başvurularda, başvurunun ancak “*medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyuşmazlıkların ve bir suç isnadının*” bulunduğu durumlarda geçerli olduğu yönünde karar verilmektedir. AYM’ye göre hakkın kapsamı bu konularla sınırlandırılmıştır. Hak arama hürriyetinin veya mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunabilmek için uyuşmazlık konusunun medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili olması ya da ilgili kişi hakkında suç isnadı bulunması gerekmektedir.⁴⁴

D. Adil Yargılanma Hakkının unsurları

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesinin birinci fıkrası, adil yargılanma hakkının temel unsurlarını açıkça ortaya koyar. Buna göre, bireylerin medeni hakları ya da cezai suçlamalarla ilgili yargılamaları, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yürütülmelidir. Ayrıca bu yargılama açık bir şekilde olmalı ve makul sürede tamamlanmalıdır. Bu koşullar, yalnızca biçimsel değil; aynı zamanda adil bir yargılamanın sağlanması açısından esaslı güvencelerdir. Mahkemenin yasallığı ve bağımsızlığı, yargı yetkisinin meşruiyetini; tarafsızlık ise hâkimin önyargısız karar vermesini ifade eder. Aleniyet, kamu denetimini sağlar; makul süre ise sürecin uzamadan tamamlanmasını güvence altına alır.

Ancak adil yargılanma hakkı maddede açıkça belirtilen unsurlardan ibaret değildir. AİHM diğer bazı ilke ve unsurları da madde kapsamında zımni unsurlar olarak görerek kabul etmektedir.⁴⁵ Bu ilkeler adil yargılanma sürecinin olmazsa olmazlarındandır.

Adil yargılanma hakkını oluşturan unsurlar, mahkeme hakkı, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı ve makul sürede yargılanma hakkı olarak sınıflandırılabilir. Söz

⁴³ Sibel Inceoglu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 214.

⁴⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2012/917 (16 Nisan 2013).

⁴⁵ Inceoglu, , *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 3.

konusu sınıflandırma doğrultusunda her hak aşağıdaki bölümlerde incelenmiştir. Sonraki aşamada mahkemeye erişim hakkı özelinde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Mahkeme Hakkı

Mahkeme hakkı AİHS’de açıkça düzenlenen haklardan biri değildir.⁴⁶ Mahkemeye başvuru hakkı, dava açma hakkı, adalete erişim hakkı ya da mahkemeye erişim hakkı gibi kavramlarla eş olarak kullanılıyor olmakla birlikte AYM güncel kararlarında mahkeme hakkı kavramını mahkemeye erişim hakkı kavramından ayrı olarak kullanmaktadır. AYM, mahkeme hakkının öncelikle adil yargılanma hakkının güvencelerinden olduğunu ifade etmekte, daha sonra mahkemeye erişim hakkı, karar hakkı ve kararların icrası hakkını içerdiği belirtmektedir.⁴⁷ Bununla birlikte AYM’nin önceki tarihli kararlarında mahkemeye erişim hakkıyla mahkeme hakkını ayırım yapmaksızın değerlendirdiği de görülmektedir.⁴⁸ AİHM ise mahkemeye erişim hakkı ile mahkeme hakkını eşdeğer olarak görmektedir. Bu durumda karar hakkı ve kararın icrasını isteme hakkını da mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirmektedir.⁴⁹

Esasında insan haklarını korumak noktasında farklı tabirlerle anılmasının bir mahzuru olmadığını düşünmekle birlikte dilimizde içerdiği anlam sebebiyle biz de mahkemeye erişim hakkını, mahkeme hakkından ayırarak ilk başvuru aşamasına ilişkin durumlar için mahkemeye erişim hakkı tabirini kullanmayı tercih edeceğiz. Mahkemeye erişim hakkı denildiğinde bu hakkın yarattığı intiba, daha çok dava açma süreciyle ilgili olmaktadır. Karar ve kararın icrası doğrudan erişimi çağrıştırmamaktadır. Esas konumuz mahkemeye erişim hakkı olduğundan çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu hak detaylıca incelenecektir.

Görüldüğü üzere mahkeme hakkının diğer unsurları karar hakkı ve kararın icrası hakkıdır. Karar hakkı; mahkeme hakkından türetilen bir hak olup mahkemenin yalnızca önüne gelen uyuşmazlığı incelemesini değil aynı zamanda karar verebilmesini de gerektirdiğinden mahkeme hakkı, karar hakkını da güvence altına almaktadır. Bu güvence şekli bir güvence değildir. Kararın icrası hakkıyla tamamlanır.⁵⁰ Kararın icrası hakkı ise ismiyle müsemma

⁴⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 23.

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2014/10305, (5 Aralık 2017).

⁴⁸ AYM’nin bir kararında “*Adil yargılanma hakkının unsurlarından biri de mahkemeye erişim hakkıdır. Mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne götürme ve aynı zamanda mahkemeye verilen kararın uygulanmasını isteme haklarını da kapsar. Mahkeme kararlarının uygulanması, yargılamanın dışında olmakla birlikte onu tamamlayan ve yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsurdur. Karar uygulanmazsa yargılamanın da bir anlamı olmayacaktır*” şeklinde yer alan ifadeler Yüksek Mahkememenin, mahkemeye erişim hakkıyla mahkeme hakkını eş tuttuğunu göstermektedir.⁴⁸

⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.4451/70 (21 Şubat 1975), AİHM, B. 20261/12 (27 Mayıs 2014).

⁵⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 61.

olarak verilen mahkeme kararının icra edilebilirliğini ifade etmektedir. Mahkeme kararının verilmesinin ardından eğer hüküm uygulanmaz ise adil yargılanma hakkının sağlamış olduğu güvenceler anlamsızlaşacaktır.⁵¹

2. Kanunla Kurulmuş Tarafsız ve Bağımsız Mahkeme

Mahkeme; yasama ve yürütme erkine bağlı olmayan, yasayla kurulan, uyuşmazlıkların yargılama usul kuralları uygulanarak çözümlendiği mercidir.⁵² Bir merciyi mahkeme olarak nitelendirmek için belli ölçütler kullanılmaktadır. Bu ölçütler, bağlayıcı karar verme yetkisi ve kararların yargısal olmayan bir makam tarafından değiştirilemez olmasıdır.⁵³ Uyuşmazlığın çözümü için başvuru mercisi bu nitelikleri taşıyorsa bu mercinin Mahkeme olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.⁵⁴ AİHM ve AYM, mahkeme kavramını geniş yorumlamaktadır. Bir diğer deyişle ilgili merci iç hukukta Mahkeme olarak nitelendirilmese de bu mercinin yargısal fonksiyonu bulunduğu takdirde kararları ihlale konu olabilecektir.⁵⁵

Yasayla kurulmuş mahkeme; mahkemenin kuruluş ve yetkilerinin yasayla düzenlenmiş olmasını ifade etmekle birlikte, yargılama usulünün de yasal dayanağının olması gerektiğini ifade eder. Yasayla kurulmuş mahkeme ilkesi Anayasamızın 142. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu hükümde, mahkemelerin kuruluş, işleyiş, görev ve yetkilerine ilişkin hususlarının Kanunla düzenleneceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca Anayasa'nın Kanuni Hakim Güvencesi başlıklı 37. maddesinde de kimsenin kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkartılamayacağı ifade edilmiştir. Bu düzenlemenin ardından aynı sonucu doğuracak yargılama mercilerinin kurulamayacağı kurala bağlanmıştır. Bu durum anılan maddenin, kanunla kurulmuş mahkemede yargılanma hakkını koruyan bir hüküm olduğunu göstermektedir.

Mahkemelerin bağımsızlığı, başka herhangi bir kişi, kurum ve organdan emir almamak, meslek içi yahut meslek dışı herhangi bir etkiye maruz kalmamak anlamına gelir. Buna yalnız sosyal etkiler değil ekonomik etkiler de dahildir. Bir yargı yerinin bağımsız olup olmadığı; bu yerin yargı üyelerinin nitelikleri, nasıl atandıkları, baskılara karşı güvence altında olup olmadıkları ile yakından ilişkilidir.⁵⁶

⁵¹ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 63.

⁵² Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 65.

⁵³ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 67.

⁵⁴ Gökhan Çayan, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7/28 (Ekim 2016), 235-271, 243.

⁵⁵ Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 632; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 69; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.10328/83 (29 Nisan 1988).

⁵⁶ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 227.

Anayasanın “Mahkemelerin Bağımsızlığı” başlıklı 138. maddesinde hakimlerin görevlerinde bağımsız oldukları, ancak yargılama sonucu Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanı kanaatlerini de gözeterek karar verecekleri teminat altına alınmıştır. Yargı bağımsızlığı ilkesinin somut tezahürlerinden biri olarak, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin süreçte hiçbir kişi, kurum, organ, makam veya merciin mahkemelere ya da hâkimlere emir ve talimat veremeyeceği, hatta herhangi bir biçimde tavsiye ya da telkinde dahi bulunamayacağı açık bir şekilde vurgulanmıştır. Bu ilke, yalnızca yargı organlarının karar alma süreçlerinin dış etkenlerden korunmasını değil, aynı zamanda hukukun üstünlüğü ilkesinin güvence altına alınmasını da hedeflemektedir. Özellikle görülmekte olan davalar bakımından, yasama organının yargı yetkisinin kullanımına ilişkin soru yöneltmesi, bu konularda görüşme yapması ya da herhangi bir beyanda bulunması yasaklanmış olup, yargının tarafsızlığına ve bağımsızlığına zarar verebilecek her türlü müdahalenin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, yasama ve yürütme organları ile idarenin, mahkeme kararlarına uymak zorunda olduğu açıkça düzenlenmiştir. Anayasal sistem içerisinde hiçbir yasama ya da yürütme organı ile idari yapı, mahkeme kararlarını değiştirme yetkisine sahip değildir. Bunun yanı sıra, bu organların söz konusu kararların icrasını geciktirmesi de hukuken mümkün değildir. Mahkeme kararlarının bağlayıcılığı ve nihai nitelikleri, hukuk devletinin temel gerekliliklerinden biri olarak değerlendirilmekte ve bu bağlamda, yargı kararlarının etkili ve zamanında uygulanması zorunluluk arz etmektedir.

Özellikle idari yargı kararlarının uygulanmasına ilişkin olarak 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nda yer verilen düzenleme, idarenin mahkeme kararlarını en geç otuz gün içerisinde yerine getirmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır. Aksi hâlde, idarenin bu sürenin ihlali nedeniyle maddi ve/veya manevi tazminat sorumluluğu doğabileceği açıkça belirtilmiştir. Bu durum, sadece bireylerin haklarının korunmasını değil, aynı zamanda yargı kararlarının etkili bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamak adına da büyük bir ehemmiyeti bulunmaktadır.

Bağımsızlık kavramıyla yakından ilişkili olan tarafsızlık kavramı davanın çözümünü etkileyecek önyargının ve taraflar arasında ayrım yapıldığına dair herhangi bir izleminin bulunmamasını ifade eder.⁵⁷ Mahkemenin ve mahkeme üyelerinin tarafların durumlarını etkileyecek herhangi lehe ya da aleyhe düşüncelerinin bulunmaması oldukça önemlidir.

⁵⁷ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 277 ;Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 8692/79 (1 Ekim 1992).

AİHM, tarafsızlık kavramını objektif ve subjektif olmak üzere iki farklı açıdan ele almaktadır. Subjektif tarafsızlık, yargıcın kişisel tarafsızlığını ifade eder. Objektif tarafsızlık, yargılama sırasında taraflara ayırım yapılmadığının taraflara ve diğer dış unsurlara gösterilmesidir. Diğer bir deyişle davanın tarafları yargılama makamının tarafsız bir şekilde yargılama yaptığına kanaat getirmelidirler.⁵⁸

Anayasa'nın 9. maddesine 2017 Anayasa değişikliği ile “tarafsız” ibaresi eklenmiştir. Böylelikle madde metni “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.” şeklini almıştır. Bununla birlikte Anayasa'nın 138. maddesi de bağımsızlığı düzenlemiş olsa da hakimlerin kişisel sebeplerle hareket edemeyeceklerini belirterek zımnen tarafsızlığı da vurgulamıştır.⁵⁹

3. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, yalnızca adil bir sonuca değil, sürecin adaletli biçimde yürütülmesine yöneliktir.⁶⁰ AİHM, bu hakkı geniş biçimde yorumlayarak birçok usuli güvencenin temelini oluşturmuştur.⁶¹ Bunlar arasında silahların eşitliği, çelişmeli yargılama, sanığın duruşmada hazır bulunma hakkı, susma ve aleyhine tanıklık etmeme, gerekçeli karar alma ve temel delile dayanma gibi ilkeler yer almaktadır. Bu güvenceler, adil bir yargılama sürecinin vazgeçilmez unsurlarıdır.⁶²

Yargılama sırasında yargılamanın “hakkaniyetli” olarak gerçekleşmesi adına her türlü önlem alınmalıdır. Önlemden kastedilen tarafların kendilerini ifade edebilecekleri, delillerini sunabilecekleri, iddia ve savunmalarının tarafsızca dinlenileceği dolayısıyla adil bir yargılama ortamında olduklarından şüphe duymayacakları bir yargılama için yapılacak olan her türlü hukuki faaliyettir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesi kapsamında sayılan hakların teoride kalmaması, etkili olabilmesi adına da gereken budur.⁶³

⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 13396/87 (26 Şubat 1993).

⁵⁹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 103.

⁶⁰ Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 632; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 635.

⁶¹ Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 632; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 635; Tezcan vd, *İnsan Hakları El Kitabı*, 373.

⁶² İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 112

⁶³ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 111; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.12433/86 (15 Haziran 1992).

a. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkesi

Silahların eşitliği, taraflar arasında hakkaniyetli bir dengeyi sağlanmasını ifade etmektedir.⁶⁴ Silahların eşitliği ilkesi AİHM tarafından da davanın bir tarafının diğer tarafına kıyasla dezavantajlı konuma getirilmemesi koşuluyla tarafların her birinin davasını ortaya koyabilmek adına makul imkanlara sahip olabilmesi şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵ Mahkemeye göre adil yargılanmanın ilk ve en mühim gereği tarafların silahların eşitliğine sahip olmasıdır.⁶⁶ Diğer bir deyişle taraflara eşit imkanlar tanınmalı ve bu imkan yargılama süreci sonuna kadar devam ettirilmelidir.⁶⁷ Bu ilke uyarınca tanıkların dinlenmesinde yahut tarafların bilgi ve belgelere ulaşmasında bir eşitlik sağlanmalıdır.

Silahların eşitliği ilkesi Anayasada açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte AYM bir kararında, “*Anayasa'nın 36. maddesinde adil yargılanma hakkı düzenlenmiş olup, bu Anayasa kuralının 'silahların eşitliği'ni de içerdiğinde kuşku yoktur.*” ifadesini kullanmıştır.⁶⁸

Çelişmeli yargılama ilkesi ise silahların eşitliği ilkesinin tamamlayıcısıdır. Çekişmeli yargılama, davada mahkemenin kararını etkilemek amacıyla sunulan görüşlerin ve kanıtlara dair tarafların bunlardan haberdar olması ve bunlara karşı görüş sunabilme olanağına sahip olması anlamına gelmektedir.⁶⁹ AYM kararlarında çelişmeli yargılama ilkesi ile silahların eşitliği ilkesi birlikte incelenmektedir.⁷⁰

b. Susma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı

Susma hakkı, kişinin cezai yargılama sürecinde kendi aleyhine konuşmaya zorlanmaması açısından adil yargılanma ilkesinin örtük fakat temel bir parçasıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu hakkı, adil yargılanma ilkesinin bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Susma ve kendini suçlamama hakkı yalnızca kişinin ifade vermeme özgürlüğünü değil, aynı zamanda kendisini suçlayabilecek her türlü belgeyi ya da bilgiyi yargı makamlarına sunmaya zorlanmama güvencesini de içermektedir. Bu bağlamda, bireyin kendi aleyhine delil üretmeye zorlanmaması, yargılamanın hakkaniyete uygun biçimde yürütülmesi

⁶⁴ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 115.

⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.14448/88 (27 Ekim 1993).

⁶⁶ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 286; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.2689/65 (17 Ocak 1970).

⁶⁷ Tezcan vd., *İnsan Hakları El Kitabı*, 374.

⁶⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM), K. 2011/104 (16 Haziran 2011).

⁶⁹ Doğru-Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 632; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, 636.

⁷⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 143.

için kritik bir unsur olarak kabul edilir. Böylece kişinin suçsuzluk karinesinden yararlanma hakkı daha güçlü şekilde korunmuş olur.⁷¹

Anayasa'nın 38. maddesinde açıkça düzenlendiği üzere, hiç kimsenin gerek kendisine dair gerek yakındaları hakkında suçlayıcı bir ifadede bulunmaya ve bu yönde delil göstermeye zorlanamayacağına dair hükümle, bireylerin susma ve kendilerini suçlayıcı nitelikteki beyanlarda bulunmaktan kaçınma hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Bu hüküm, ceza yargılamasının temel ilkelerinden biri olan “kendi aleyhine tanıklık etmeme” ilkesini yansıtmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde açıkça yer almamakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda bu hak açık ve doğrudan bir şekilde hüküm altına alınmış olup, bireylerin adil yargılanma hakkı çerçevesinde kendilerini ve yakınlarını suçlayıcı beyanlarda bulunmaya zorlanamayacaklarına ilişkin anayasal bir güvence teşkil etmektedir. Bu düzenleme, ceza muhakemesindeki savunma hakkının ve masumiyet karinesinin tamamlayıcı bir unsuru niteliğindedir.

c. Gerekçeli Karar Hakkı

AİHS'te mahkemelerin kararlarını gerekçeli verme yükümlülüğü açıkça belirtilmemiştir. Ancak hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi uyarınca AİHM tarafından var olduğu kabul edilmektedir. Gerekçeli karar hakkı, mahkemeler davanın niteliğini değiştirebilecek olan somut iddiaları kararların gerekçesinde karşılamak zorunda olduğunu ifade eder.⁷²

Taraflar iddia, savunma ve delillerini ileri sürmelerinin ardından hakim yargılamasını yaparak karar verir. Bu kararda tarafların iddialarının dikkate alınıp alınmadığı ancak kararın gerekçesinden anlaşılabilir.⁷³ Anayasa'nın 141. maddesinin 3. fıkrasında da mahkemelerin her türlü kararının gerekçeli olması gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca mahkemeler delillerin kabulünde takdir yetkisine sahip olmakla birlikte bir delili kabul etmede yahut reddetmedeki gerekçelerini göstermek zorundadırlar.⁷⁴

AYM, bireysel başvuru yoluyla önüne gelen pek çok davada gerekçeli karar hakkı bakımından değerlendirmeler yapmıştır. AYM'ye göre, gerekçeli karar hakkı kişilerin adil bir şekilde yargılanıp yargılanmadığı konusunda denetimi sağlamaktadır. AYM, bu hususa ilişkin kararlarında şu şekilde değerlendirmede bulunmuştur: “*Derece mahkemelerince gerçekleştirilen araştırma ve incelemeler neticesinde tespit edilen hususların hukuki güvenlik*

⁷¹ İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 160.

⁷² İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 192-193.

⁷³ Ramazan Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2024), 157.

⁷⁴ İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 171.

ve belirlilik ilkelerini temin edecek ve keyfî uygulamaların önüne geçecek şekilde somut olayın özelliği dikkate alınarak gerekçeli kararda ortaya konulması gerekmektedir. Bu kapsamda sadece şekli anlamda bir gerekçenin varlığı yeterli olmayıp aynı zamanda kararda yer alan gerekçenin ilgili ve yeterli olması şartı aranmaktadır. İlgili ve yeterli gerekçeden anlaşılması gereken ise mahkemelerin dava konusu maddi olay ve olguların kanıtlanmasını, delillerin değerlendirilmesini, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanmasını, uyumsuzlukla ilgili vardığı sonucu, sonuca varmada kullandığı takdir yetkisinin sebeplerini ortaya koymasındır."⁷⁵ AYM, bu değerlendirmeleri yaparken mahkemelerin her iddiaya detaylı olarak açıklama yapmak suretiyle yanıt vermek zorunda olmadığına dikkat çekmektedir.⁷⁶

Kararın gerekçeli olması kanun yoluna başvuru bakımından taraflar için büyük bir önemi haizdir. Kararın gerekçesinin olmaması kanun yolunu bir hayalden öteye taşımayacaktır.⁷⁷

Gerekçeli karar hakkı, adil yargılanma sürecinin sağlanması ve bu sürecin denetlenebilir kılınması amacıyla tanınan temel güvencelerden biridir. Bu hak, tarafların yargılama sürecinde öne sürdükleri iddiaların hukuka uygun şekilde değerlendirilip değerlendirilmediğini anlamalarına olanak tanıdığı gibi, verilen kararların nedenlerinin kamuoyunca bilinmesini sağlayarak hukuk devleti ilkesinin somutlaşmasına katkıda bulunmaktadır.⁷⁸

İhmal edilemeyecek kadar önemli bir hususu belirtmekte fayda var ki; mahkeme kararlarının gerekçeli olması yalnız tarafların yahut ilgililerin menfaatini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda mahkemelerin itibarını gösterdiğinden yargıya olan güven duygusunun önemli bir kaynağı olması dolayısıyla tüm toplumun menfaatini ilgilendirir.⁷⁹

d. Delillerin Değerlendirilmesi

Bir yargılama yapılırken belirli delil kuralları vardır. Ancak AİHM, ulusal hukukta ülkelerin delil kurallarına ilişkin bir ölçüt getirmemektedir. Her devlet kendi kurallarını kendi belirler.⁸⁰ Bu sebeple kanıtların kabulü ve değerlendirilmesi ulusal mahkemelerin görevidir.⁸¹

Bununla birlikte bazı delil kurallarına uyulmaması yargılamayı hakkaniyete aykırı hale getirebilir. Bu kapsamda taraflara delillere ulaşma ve yorum yapma hususunda imkan

⁷⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2018/25145 (14 Haziran 2023).

⁷⁶ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/5486, (4 Aralık 2013).

⁷⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.12945/87 (16 Aralık 1992).

⁷⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/7800 (18 Haziran 2014)

⁷⁹ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 192.

⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 10862/84 (12 Temmuz 1988).

⁸¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 21363/93 (23 Nisan 1997).

sağlanmalıdır.⁸² Yukarıda belirttiğimiz üzere mahkemelerin bir delili kabul veya ret noktasında takdir yetkileri bulunmakla beraber bu delilin neden kabul veya reddedildiğini gerekçelerinde açıkça göstermeleri gerekmektedir.

Hukuka aykırı delil hususunda ise AİHS’te özel bir hüküm bulunmamaktadır. AİHM, taraf ülkenin iç hukukunda olan kurallar doğrultusunda hukuka aykırı olarak kabul edilen delilleri doğrudan kapsam dışı bırakmamaktadır. Ancak yargılama bir bütün olarak değerlendirildiğinde hukuka aykırı delilin kullanılmasının adil yargılanma hakkını ihlal etme olasılığı yüksektir.⁸³

4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Bir yargılamada tabiatı itibarıyla iddia ve savunmaların alınması ve hakim bunları değerlendirerek karar vermesi bir süreç ister. Ancak bu sürenin ölçülü olarak kullanılması gerekmektedir. Aksi durumda yargılamaya dair beklentiler olumsuz yönde etkilenip adalete olan inanç sarsılacaktır.⁸⁴

Yapılan bir yargılamada yargılanan kişi haklı olarak davasının makul bir süre içerisinde sonuçlanmasını bekler. Elbette makul süreden kasıt, bir davanın alalacele sonuçlandırılması değildir.⁸⁵ Bu sebeple bir yargılamada makul süre sebebiyle ihlalin meydana gelip gelmediğini belirlemek için önce yargılamanın süresi, daha sonra bu sürenin makul olup olmadığını belirlemek gerekir.⁸⁶

Hukuk davaları ile idari davalarda süre kural olarak davanın mahkemeye getirildiği anda başlasa da idareye yapılan başvuru ile sürenin başladığını kabul eden kararlar da mevcuttur.⁸⁷ Sürenin sona ermesi ise kanun yollarının tüketilip uyuşmazlığın kesin karara bağlanması ile gerçekleşmiş olur.⁸⁸

AİHM makul süre değerlendirmesinde üç kriteri esas almaktadır. Bunlar; dava konusunun niteliği ile başvuru ve yargı makamlarının tutumudur.⁸⁹ Bu kriterlerin amacının da yine hakkaniyetli yargılamaya hizmet etmek olduğu söylenebilir. Başvurucunun ihmali sebebiyle uzayan bir davada bir ihlal meydana geldiğini belirtmek hakkaniyetli olmayacağı gibi yargı makamlarının ihmali ile sürenin oldukça uzamasının da ihlale yol açacağı aşikardır.

⁸² İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 166.

⁸³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 56354/00, (4 Temmuz 2002).

⁸⁴ Arslan vd. *Medeni Usul Hukuku*, 151.

⁸⁵ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 151.

⁸⁶ Doğru- Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 633.

⁸⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 6232/73 (28 Haziran 1978).

⁸⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 9816/82 (23 Nisan 1987).

⁸⁹ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 281.

Anayasa’ımızda makul sürede yargılanma hakkı ayrıca düzenlenmemiş olmakla birlikte bu hak, 36. maddede geçen herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğuna ilişkin hüküm gereğince zımnen güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte Anayasanın 141. maddesinde, yargının görevleri arasında davaların süratle sonuçlandırılmasını ayrıca sayılmıştır.⁹⁰

AYM tarafından yakın zamanda makul sürede yargılanma hakkına ilişkin bir karar verilmiştir. Bu kararda AYM, “Nevriye Kuruç” pilot kararına⁹¹ atıfta bulunarak hak ihlallerinin, olağan kanun yolu sürecinde giderilmemesi durumunda bireysel başvuruda bulunulabileceğini belirtmiştir. Söz konusu kararda, bireysel başvurunun ikincil nitelikte olduğu, olağan kanun yollarına başvurulmadan bireysel başvuruda bulunulmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği durumlarda meydana gelen zararların doğrudan AYM’ye bireysel başvuruda bulunularak talep edilmesinin bireysel başvurunun ikincil niteliğiyle örtüşmediği açıklamalarına yer verilmiştir. Yargılaması uzun süren herkesin AYM’ye başvurmasının bir çözüm getirmediği, bu nedenle AYM’nin sorunun çözümü için TBMM’ye Nevriye Kuruç kararını gönderdiğini, “*etkili bir hukuk yolunun*” ancak yasama organınca oluşturulabileceği aksi durumda verilen pilot kararın anlamını yitireceği ifade edilmiştir. Bu gerekçelerle makul sürede yargılanmanın olmadığı durumlarda öncelikle etkili idari veya yargısal yol oluşturulmasının ardından söz konusu başvuruların kabul edileceği belirtilerek başvurunun düşmesine karar verilmiştir.⁹² Söz konusu AYM kararı uyarınca makul sürede yargılanma hakkına ilişkin belli bir süre bireysel başvuruda bulunulamayacağı görülmektedir.

5. Aleni Yargılanma Hakkı

Bu hak, Anayasa’nın 141. maddesinde yer aldığı gibi 6100 sayılı Kanunun 28. maddesinde de ayrıca düzenlenmiştir. Yargılamanın açıklığı, duruşmaların herkese açık olması anlamına gelmektedir.⁹³ Ancak bu hak, sadece yargılama esnasında duruşmaların aleni

⁹⁰ Kızılcıklı, *İdari Yargılama Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, 175.

⁹¹ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2021/58970 (5 Temmuz 2022). Nevriye Kuruç kararı olarak da bilinen söz konusu kararda, bireysel başvuru hakkının tanındığı günden itibaren 16 bin civarında ihlal kararı verildiği, 55 bin derdest dosyanın bulunduğu, Anayasa Mahkemesi önünde bekleyen 108 bin dosyanın yarısından fazlasının adil yargılanmaya ilişkin olduğu, makul sürede yargılanma hakkı yönünden yapılan başvuruların katlanarak arttığı belirtilmiştir. Bununla birlikte makul sürede yargılama hakkına ilişkin çeşitli organlarca tedbir alındığının bilindiği belirtilerek bu hususa ilişkin uygulama örneklerine yer verilmiştir. Bu tedbirlerden de yola çıkarak uygulamada yapısal bir sorun olduğu, bu yapısal sorunun çözülmesi için TBMM’ye bildirilmesine dair karar verilmiştir.

⁹² Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2023/18536 (25 Temmuz 2023).

⁹³ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 153.

olarak yapılmasını kapsamaz.⁹⁴ Ayrıca zımni olarak duruşma yapılma zorunluluğunu beraberinde getirir.⁹⁵ Bu ilke ile yargılamanın şeffaf olması sağlanarak keyfilğin önlenmesi amaçlanmıştır.⁹⁶

Elbette usul ekonomisi gereği her davada resen duruşma yapılmak zorunda değildir. Ancak tarafların talebi olduğu takdirde muhakkak duruşma yapılmak zorundadır.⁹⁷ Örneğin 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu uyarınca idari yargıda yazılılık ilkesi esas olmakla birlikte tarafların talebi doğrultusunda duruşma yapılır. Duruşma talebinin olduğu ve duruşma yapılmadığı durumlarda, kanun yolu aşamasında duruşma yapılmaması bozma sebebi olarak karımıza çıkmaktadır.

Yargılamanın aleni olması mutlak bir zorunluluk olmayıp AİHS'in 6.maddesinin birinci fıkrasının son cümlesinde de belirtildiği üzere küçüklerin yararı, tarafların özel durumları gibi sebeplerle duruşmanın gizli olarak yapılmasına karar verilebilir. 6100 sayılı Kanunun 28. maddesi uyarınca duruşmanın gizli yapılabilmesi için ilgililerin üstün menfaatinin mutlak surette korunması gerektiren durumlar ile genel ahlâk ya da kamu güvenliğinin tehdit altında olması şartlarının varlığı aranır. Bu haller haricinde yargılamanın gizli yapılması mümkün değildir.

Aleni yargılama hakkı yalnızca yargılamanın değil hükümlerin yani mahkeme kararlarının da aleni olmasını gerektirmektedir. Ancak Anayasa'da hükmün aleni olmasına değinilmemiştir. Bununla birlikte Anayasanın 141. maddesinin gerekçesinde duruşmaların açık olmasının kamuoyunun ve ilgililer için güven ve huzur oluşturacağı belirtildiği görülmektedir. Bu nedenle hükmün aleniyeti bakımından da Anayasal bir zorunluluğun bulunduğu sonucuna varılmaktadır.⁹⁸

II. Adil Yargılanmanın Bir Unsuru Olarak Mahkemeye Erişim Hakkı

AİHS'in 6. maddesinin birinci fıkrasında, herkesin bir mahkeme önünde davasının görülmesini isteme hakkına sahip olduğu açıkça ifade edilmektedir. Ancak bu maddede doğrudan "mahkemeye erişim hakkı" ile ilgili bir düzenleme yer almamaktadır. Bu durum, mahkemeye erişimin dolaylı bir şekilde güvence altına alındığı anlamına gelir. Buna rağmen, mahkemeye erişim hakkı, hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin temel bir gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Hukuk devleti ilkesi gereği, bireylerin haklarını ve çıkarlarını

⁹⁴ Doğru- Nalbant, *Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 640.

⁹⁵ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 241.

⁹⁶ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 282-283.

⁹⁷ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 242.

⁹⁸ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 262.

savunabilmesi için, adil ve etkin bir yargılama sürecine erişim imkânına sahip olmaları gerekir.⁹⁹

Ayrıca yargılama başlamaksızın adil yargılanma hakkı söz konusu olamayacağından mahkemeye erişim hakkı adil yargılanma hakkının doğal bir unsurudur.¹⁰⁰ Hatta varlığıyla adil yargılanma hakkını anlamlı hale getiren mahkemeye erişim hakkını, büyük bir gökdelenin temeli olarak düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır.

A. Mahkemeye Erişim Hakkı Kavramı

Mahkemeye erişim hakkı kavramı, dava hakkı, mahkeme önünde hak arama hakkı, mahkemeye başvuru hakkı gibi birden fazla anlama gelen “Access to court” kavramına karşılık olarak kullanılmaktadır. “Mahkemeye erişim hakkı” ifadesi, sayılan diğer kavramlara kıyasla kapsayıcılığı daha fazla olması sebebiyle tercih edilmektedir.¹⁰¹

Mahkemeye erişim hakkı, ilk olarak Golder/Birleşik Krallık kararı ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır.¹⁰² Bu kararla mahkemeye erişim hakkı hususunda kafa karışıklığı yaratabilecek iki temel mesele açıklığa kavuşturulmuştur. Bu hususlardan ilki, AİHS’in 6. maddesinin yalnız görülmekte olan bir davaya mı uygulanacağına yahut hakları konusunda dava açmak isteyen herkes için mi uygulanacağına ilişkindir. Diğer husus ise bu hakkın herkes için olduğu varsayıldığında bir sınırı olup olmayacağına dairdir.¹⁰³

AİHM tarafından, hakkaniyetin hukuk dünyasında karşılığını bulmasının doğal sonucu olarak medeni hak ve yükümlülüklerinin tespitini isteyen herkesin dava açma hakkının bulunması gerektiği sonucuna varılmıştır.¹⁰⁴ Sözleşmenin 6. maddesinin 1. fıkrası yalnızca görülmekte olan davalardaki süreç olarak düşünülürse Sözleşmeye taraf olan devlet ilgili hususa karşı yargılama yolunu kapatmak suretiyle adil yargılanmaya ilişkin tüm ilkeleri devre

⁹⁹ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 272; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.54252/07 (16 Haziran 2009).

¹⁰⁰ Gözübüyük vd., *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 273.

¹⁰¹ Yılmaz Özel, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarıyla Ortaya Çıkan Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel Ve Gerçekleşen Etkileri*, 197.

¹⁰² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.4451/70 (21 Şubat 1975); Başer Öcal, *Türk İş Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Bir Unsuru Olarak Mahkemeye Erişim Hakkı*, 39.

¹⁰³ Yılmaz Özel, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarıyla Ortaya Çıkan Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel Ve Gerçekleşen Etkileri*, 199.

¹⁰⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.4451/70 (21 Şubat 1975); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.51357/07 (15 Mart 2018); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.41720/13 (25 Haziran 2019).

dışı bırakma yoluna gidebilir ki söz konusu husus yargılama faaliyetinin keyfi olarak kullanılması gibi oldukça vahim sonuçlar doğurabilir.¹⁰⁵

AİHM tarafından, AİHS'in 6. maddesi uyarınca herkesin dava açma hakkının bulunduğu ilişkin yapılan yorum sözleşmeye taraf olan devletlere yüklenen bir yükümlülük değildir. Bu durum hukukun genel ilkelerinin gereği olup hükmün ruhuyla ve tüm gerçekliğiyle okunmasından anlaşılmakta ve amacını tam olarak karşılamaktadır.¹⁰⁶

Bu nedenle 6. maddenin yargılama usulüne ilişkin teminatları sağlamasının yanında yargılamayı devreye sokan mahkemeye erişim hakkını da içerdiğine kuşku bulunmamaktadır.¹⁰⁷

Öte yandan mahkemeye erişim hakkı mutlak bir hak da değildir. Meşru bir amaca dayanmak suretiyle, hakkın özünü zedelemeksizin orantılı bir şekilde sınırlandırılabilir.¹⁰⁸ Bu sınırlandırma bir başvurunun kabul edilebilirliği hususunda adı anılmasa dahi varlığı mevcut olan bazı koşullara tabidir. Bu koşullar hakkın niteliği gereği somut olaya göre değişebilir ve koşulları belirlemede devletlerin takdir yetkisi bulunmaktadır.¹⁰⁹ Örneğin bir akıl hastasının doğrudan dava açmasının engellenmesi, gayet olağan ve hakkaniyetli bir durumdur.

Mahkemeye erişimi kısıtlayan ulusal mevzuata ilişkin hükümleri yorumlama görevi de öncelikle ulusal merciler ile ulusal mahkemelere ve yüksek mahkemelere aittir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin rolü bu yorumlamanın sözleşmeye etkisine dair olmaktadır.¹¹⁰

Ancak bu yorumun mahkemeye erişim hakkını anlamsız hale getirecek, diğer bir deyişle hakkın özünü zedeleyecek bir biçimde olması düşünülemez. Sınırlamalar meşru bir amaç doğrultusunda, ölçülü ve orantılı bir şekilde taraflar arasındaki dengeyi ihlal etmeyecek bir biçimde belirlenmelidir. Aksi takdirde AİHS'in 6. maddesinin 1. fıkrası ihlal edilmiş olunacaktır.¹¹¹

Mahkemeye erişim hakkı, iç hukukta kanun yolunun var olup olmaması yönünden bir teminat sağlamamaktadır. Temyiz ve istinaf gibi kanun yollarının bulunması adil yargılanma hakkı kapsamında bir zorunluluk olmasa da eğer taraf ülke kendi iç hukukunda yargı kararı

¹⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.332/57 (1 Temmuz 1961) ; AİHM, B.2689/65 (17 Ocak 1970).

¹⁰⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.2122/64, (27 Haziran 1968).

¹⁰⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.4451/70 (21 Şubat 1975), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.20261/12 (23 Haziran 2016).

¹⁰⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.8225/78 (28 Mayıs 1985); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.76943/11 (29 Kasım 2016); AİHM, B.20261/12 (23 Haziran 2016).

¹⁰⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.38695/97, (15 Şubat 2000); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.42195/98 (31 Temmuz 2001).

¹¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 25420/94 (16 Aralık 1997), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.5809/08 (21 Haziran 2016).

¹¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.51/1997/835/1041 (29 Temmuz 1998); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.74209/16 (21 Aralık 2021).

için kanun yolu öngörmüşse bu takdirde adil yargılanma ilkesi gereğince bir değerlendirme yapılacak ve bu husus, mahkemeye erişim hakkı yönünden değerlendirilecektir. Bu durumda başvurunun etkili bir biçimde kullanılabilir olması gerekmektedir. Yahut iç hukukta genel olarak kanun yolu tanınmış ancak bazı dava türleri için kapatılmışsa ayrımcılık yasağı kapsamında bir değerlendirme yapılabilmektedir.¹¹²

Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, mahkemeye erişim hakkına ilişkin sağlanan güvencenin teoride kalmaması ve fiilen kullanılabilir olması gerekmektedir. Aksi takdirde kâğıt üstünde mükemmel bir sistem dizayn edilmiş olsa da AİHS'nin 6. maddesi bakımından bir ihlal gerçekleşmiş olacaktır.

Mahkemeye erişim hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde, açıkça yer almazken Anayasa'nın mahkemeye erişim hakkının karşılığı olan 36. maddesinde kendini göstermektedir. Söz konusu maddeye, son yapılan değişiklikte savunma ibaresinin ardından adil yargılanma hakkı kavramının eklendiğini belirtmiştik. Bununla birlikte metnin gerek ilk gerek son halinde olsun herkesin yargı mercileri önünde davacı ya da davalı olarak iddia ve savunma yapma hakkının olduğunun ifade edilmesi, herkesin yargıya ulaşma hakkına, bir diğer deyişle mahkemeye erişim hakkına işaret etmektedir.¹¹³

AYM, Anayasa'nın 36. maddesinde yer alan söz konusu hükme ilişkin olarak hak arama hürriyetinin yalnızca kendi başına bir temel hak olmadığını belirtmiştir. Hak arama hürriyetinin diğer temel hak ve özgürlüklere erişebilmeyi de sağladığını, bu noktada bir "hak" olmanın yanı sıra işlevsel bir teminat olduğunu, kişinin adil yargılanma hakkına ulaşabilmesi için önce iddialarını sunmaya olanak vermek gerektiğini ifade etmektedir.¹¹⁴ Gerçekten de eğer kişinin hak arama hürriyeti olmazsa diğer haklardan ve bunların sağladığı güvencelerden yararlanması da olanaksız hale gelecektir. Bu sebeple söz konusu hak arama hürriyeti diğer temel hak ve özgürlüklerin bir nevi anahtarı haline gelmektedir.

AYM bir kararında, mahkemeye erişim hakkının hak arama özgürlüğünün temel unsurlarından biri olduğunu, bir hukuki anlaşmazlıkta karar verme yetkisini haiz mahkemenin önüne uyuşmazlığın götürülmesi hakkını kapsadığını belirtmiştir. AYM'ye göre, kişinin uğradığı bir haksızlığa karşı kendini savunabilmesinin ya da zararının giderilmesini talep edebilmesinin en etkili yolu ve teminatı, uyuşmazlığı yargı mercileri önüne taşıyabilmesidir.¹¹⁵

¹¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.31871/96 (8 Haziran 2003).

¹¹³ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 40.

¹¹⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/8896 (23 Şubat 2016).

¹¹⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), K.2022/84 (30 Haziran 2022).

Ancak, Anayasa'nın 13. maddesi uyarınca, temel hak ve hürriyetlerin sadece belirli ve sınırlı sebeplerle ve kanunla sınırlandırılabilmesi düzenlenmiştir diğer bir deyişle Anayasa'nın bu hükmü, temel hak ve özgürlüklerin yalnızca demokratik bir toplumda kabul edilebilir ve gerekli olan sınırlamalar çerçevesinde kısıtlanabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte hak arama özgürlüğüne ilişkin herhangi bir sınırlandırma düzenlemesi bulunmamaktadır.¹¹⁶ Hükmün özel bir sınırlandırma içermemesi öğretide bu hususa ilişkin tartışmalar yaratmıştır.¹¹⁷ Bununla birlikte baskın bir şekilde hakkın tabiatı gereği bazı sınırlamalarının olacağı düşünülmektedir.

AYM'nin kararları da bu doğrultudadır. AYM, Anayasa'da bu özgürlüğe yönelik açık bir sınırlama nedeni bulunmadığını vurgulamaktadır. Ancak, bu durumun hak arama özgürlüğünün hiçbir biçimde sınırlandırılmayacağı anlamına gelmediğini de ifade etmektedir. AYM, bazı hakların, özel sınırlama sebepleri bulunmamakla birlikte, doğası gereği bazı nedenlerle sınırlandırılabilmesini belirtmektedir. Yani, her hak, mutlak bir özgürlük olarak kabul edilmez ve bu hakların sınırlandırılması, belirli durumlara ve toplumsal gerekliliklere göre şekillenebilir. Özellikle, hak arama özgürlüğü, Anayasa'nın temel ilkelerine dayalı olarak belirli kurallar çerçevesinde ve her koşulda mutlak bir hak olarak değil, sınırlı ve şartlara bağlı bir hak olarak değerlendirilmektedir. AYM'nin görüşüne göre, Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan hakların sınırlanmasıyla ilgili kurallar, hak arama özgürlüğüne de uygulanabilir. Yani, bir hakla ilişkin belirli bir sınırlama gerekçesi açıkça Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilmemiş olsa dahi, Anayasa'nın diğer hükümleri ve hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda, söz konusu hak sınırlandırılabilir. Bu da, hak arama özgürlüğünün ve mahkemeye erişim hakkının tamamen dokunulmaz olmadığı, belirli koşullar altında sınırlandırılabilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte yapılacak olan sınırlamaların Anayasanın 13. maddesine aykırı olamayacağının altı çizilmektedir.¹¹⁸

Gerçekten de Anayasanın 36. maddesinde sınırlama nedeni gösterilmemesi sebebiyle mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmaz bir hak olduğunu düşünmek, hukuk sistemini yerle yeksan etmek demektir. Söz gelimi böyle bir husus her türlü davayı her türlü süreden bağımsız hale getirecek, mevcut hukuk sisteminde ehliyetsiz olarak tanımlanan akıl hastaları

¹¹⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 40.

¹¹⁷ Öğretideki tartışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Pınar Çiftçi, "Medeni Yargılama Hukuku Açısından Hak Arama Özgürlüğünün (Anayasa M. 36) Sınırlandırılması Sorunu", *Legal Medeni Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Dergisi*, 12/ 34,(2016), 375-377.

¹¹⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/1780 (20 Mart 2014); Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2012/1052 (23 Temmuz 2014) Anayasa Mahkemesi (AYM), K.2014/176, (13 Kasım 2014); Anayasa Mahkemesi (AYM), K.2015/49 (14 Mayıs 2015).

ile sınırlı ehliyetsiz olan çocuklara dava açma hakkı verecektir. Böyle bir durumun her türlü gerçekliğe aykırı olduğu gibi hakkaniyetli neticeler doğuracağı da düşünülemez.

Tüm bu sebeplerle mahkemeye erişim hakkının yalnızca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince değil Anayasa Mahkemesince de mutlak bir hak olarak kabul edilmediğini, sınırlanabileceğini, fakat bu sınırlandırmanın genel sınırlandırma sebeplerine uygun olarak kanunla yapılması, meşru ve ölçülü olması gerektiği söylenebilir.¹¹⁹

AYM'nin mahkemeye erişim hakkını daha çok bireysel başvurularda değerlendirdiği görülmektedir. Başvuruya konu olan her olay kendi başına değerlendirilmekte, ilk derece, istinaf yahut temyiz mahkemesi uygulanacak hukuk normunu sıkı şekil şartları uygulamak suretiyle mi değerlendirdiği hususunda değerlendirmeler yapılarak ihlal olup olmadığına dair karar verilmektedir.¹²⁰

Bununla birlikte mahkemeye erişim hakkına ilişkin denetim yalnızca bireysel başvurularda yapılmamaktadır. Elbette AYM, norm denetimi yaptığı kararlarda da mahkemeye erişim hakkına engelleyici olduğu gerekçeleriyle iptal kararı verebilmektedir.¹²¹ Buna ilişkin yakın tarihli bir kararında 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 6/12/2006 tarihli ve 5560 sayılı Kanun'un 24. maddesiyle değiştirilen 253. maddesinin (19) numaralı fıkrasının beşinci cümlesinin “*Uzlaşmanın sağlanması halinde, soruşturma konusu suç nedeniyle tazminat davası açılmaz;...*” hükmü mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirilmiş, söz konusu hükmün mahkemelerin iş yükünü azaltma amacı taşıdığını ancak bu amaç ile getirilen sınırlama arasında makul dengenin oluşmadığı belirtilmiş ve orantılık alt ilkesi yönünden ölçülülük ilkesini ihlal ettiği sonucuna ulaşıldığından bahisle iptaline karar vermiştir.¹²²

B. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırlandırılması

Mahkemeye erişim hakkının gerek AİHM gerekse AYM kararları uyarınca ve hepsinden öte işin doğası gereği sınırlandırılabilmesini belirtmiştik. Ayrıca bu sınırlandırmanın meşru bir amacın varlığı halinde hakkın özünü zedelemeyecek bir biçimde kullanılması gerektiğinden de söz etmiştik.

¹¹⁹ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/1613 (2 Ekim 2013).

¹²⁰ İlgili hususa ilişkin karar örnekleri Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2019/6891 (8 Haziran 2023); örnekleri Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2020/22192 (17 Mayıs 2023); örnekleri Anayasa Mahkemesi (AYM) B.2019/19492 (2 Mayıs 2023); örnekleri Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2018/17858 (2 Mayıs 2023); örnekleri Anayasa Mahkemesi (AYM) B 2019/16060 (3 Mayıs 2023).

¹²¹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 42.

¹²² AYM Anayasa Mahkemesi (AYM), K. 2023/141 (26 Temmuz 2023).

Mahkemeye erişim hakkına yapılan bu sınırlandırmanın iki boyutu olduğu söylenebilir. Bunlar doğrudan yapılan sınırlandırmalar ile dolaylı olarak yapılan sınırlandırmalardır. Doğrudan yapılan bir sınırlandırmada kişi hiçbir şekilde dava açamayacaktır. Bu durum mahkemenin yargı yetkisine yönelik bir sınırlandırmadan kaynaklanabileceği gibi kişinin ehliyetinden kaynaklı olarak dava açamamasına ilişkin sebepler de olabilir. Dolaylı sınırlandırmalar ise süre, yargılama giderleri yahut kanun yoluna ilişkin sınırlandırmalar gibi usule yöneliktir.¹²³

Mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına ilişkin yapılan ve bizim de tercih edeceğimiz diğer bir ayırım ise davacı yönünden var olan sınırlandırmalar ve mahkemenin yargılama yetkisine ilişkin sınırlandırmalardır. Pek çok durumda kişi doğrudan dava açamaz. Öncelikle bazı şartları taşıması gerekir. Bu duruma ilişkin sınırlandırmalar dava açma hakkına yöneliktir. Diğer taraftan kimi durumlarda da devletin takdir yetkisi ile bir husus tamamen yargı denetiminden muaf tutulabilir. Burada da mahkemenin yargılama yetkisine getirilen bir kısıtlama mevcuttur.

1. Dava Açma Hakkına Yönelik Sınırlandırmalar

Dava açma hakkının dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması doğrudan olabileceği gibi dolaylı da olabilir. Örneğin kişinin doğrudan dava açabilmesi için tam ehliyetli olması gerekmektedir. Bu sebeple bir akıl hastasının yahut küçüğün dava açma hakkını belli koşullara tabi kılarak kısıtlamak meşru olup bir ihlal sebebi değildir. Bununla birlikte bu kısıtlamalar mahkemeye erişimi de tamamen ortadan kaldırmamalıdır.¹²⁴

Kişinin mahkemeye erişiminin birtakım şartları sağlamasının ardından meydana gelmesine ilişkin usule ilişkin sınırlamalar dolaylı sınırlamalardır. Bu sınırlandırmalar, olması gereken ancak dengeğin bir taraf aleyhine bozulmadığı durumlarda istenen faydayı sağlar.

AYM'nin bu hususa ilişkin yaklaşımı, mahkemelerin usul kuralarını somut olaya uygularken katı bir şekilcilikle yaklaşmanın yargılamanın hakkaniyetine zarar getireceğini, ancak usul hükümlerini yok edecek biçimde de aşırı esnek davranılmamasının gerektiği şeklindedir.¹²⁵

İlk olarak dava açmak için gereken yargılama giderleri mahkemeye erişim hakkına yapılan bir sınırlamadır. Mahkemelerin sürekli görev yapması ve birtakım giderlerin olması sebebiyle verdikleri hizmet ücretsiz değildir. Bu sebeple mahkemelerin bu hizmetleri karşılığı

¹²³ Çayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, 54.

¹²⁴ Doğru-Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklamalar ve Önemli Kararlar*, 621.

¹²⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2012/660 (7 Kasım 2013).

olarak açılan her davada belli bir miktarda yargılama harcı alınmaktadır. Ancak sosyal devlet ilkesi gereğince bu ücretin adil ve ödenmesi mümkün miktarda olması önem arz etmektedir.¹²⁶ Harçlar haricinde davanın görülmesi sırasında gereken posta ücreti, bilirkişi ücreti, dosya giderleri gibi sair giderler de yargılama gideri kapsamındadır.

Hem yargı harçları hem de diğer giderler düşünüldüğünde bazı kişiler yönünden yargılama oldukça masraflı hale gelebilecektir. Bu durumun önüne geçmek adına adli yardım müessesesi öngörülmüştür. Ancak adli yardımın da sıkı şekil şartları olması ihlale sebep olabilecektir. AİHM'nin Türkiye hakkında verdiği kimi kararlarında adli yardım talebinin kabul edilmemesi mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir.¹²⁷

Dava açmak yahut kanun yoluna başvurmak için belli bir sürenin öngörülmesi de yine davacının dava açma hakkını dolaylı olarak sınırlandırmaktadır. Bu süre, dava açmayı olanaksız hale getirmediği sürece hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkesinin bir gereği olup mahkemeye erişim hakkı bakımından bir ihlal durumu yaratmaz.¹²⁸ Bununla birlikte süre sınırlamalarında kamu düzeni ile bireyin menfaati arasında denge gözetilmek zorundadır. Aksi takdirde davacının mahkemeye erişim hakkı ihlal edilmiş olacaktır.¹²⁹ Ayrıca kanunlarda belirtilen süreler açık ve net olmalı, hukuki belirsizliğe mahal vermemelidir. Uygulanan usulün karmaşıklığı sebebiyle süre aşılmışsa ihlal doğabilmektedir.¹³⁰

Diğer bölümlerde daha detaylı ele alacağımız usule ilişkin bir koşul da idari işlemin kesin ve yürütülebilirliğine dairdir. İdari yargıda davanın esastan incelenebilmesi için dava konusu edilen işlemin kesin ve icrai nitelikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde işlem dava konusu yapılamayacak ve dava incelenmeksizin reddedilecektir. Buna ilişkin AYM'ye yapılan bir bireysel başvuruda AYM; söz konusu hükmün olmayan bir işleme karşı açılan davanın reddine, dolayısıyla mahkemelerin iş yükünü azaltma amacına yönelik elverişli bir tedbir olduğuna karar vermiş, davanın bu amaçla reddi, işlem icrai nitelik kazandığında yeni bir dava açılmasını engellemiyorsa müdahalenin gerekli ve uygun olduğunu belirtmiştir. İlgili olay çerçevesinde yapılan müdahale, orantılılık ilkesi bağlamında kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiş; bu doğrultuda getirilen hukuki düzenlemenin başvuru açısından aşırı ve ölçüsüz bir yük doğurmadığı sonucuna varılmıştır. Bu değerlendirme neticesinde, başvuruçunun temel hakları arasında yer alan mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmediği kanaatine ulaşılmıştır. Kararda, kamu gücünün kullanımıyla bireysel haklar arasında adil bir

¹²⁶ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 793.

¹²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 37952/04, (15 Mart 2010).

¹²⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/1718 (2 Ekim 2013).

¹²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 59601/09 (17 Eylül 2013).

¹³⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, 30.

denge kurulduğu ve yapılan müdahalenin meşru amaçlarla sınırlı olduğu, bireyin yargı mercilerine erişimini engelleyici nitelikte bir ağırlık taşımadığı özellikle vurgulanmıştır.¹³¹

Usul şartlarına ilişkin örnekler çoğaltılabilecek olmakla birlikte burada esas mevzuunun getirilen şartlarla hakkın sınırlandırılması arasında olan denge olduğu görülmektedir. Dava açma talebi olan kişinin “mahkemeler benim davamı neden görmüyorlar” gibi bir düşüncesi olmamalıdır.

2. Mahkemenin Yargı Yetkisine Yönelik Sınırlandırmalar

Mahkemenin yargı yetkisine yönelik sınırlama yasama kısıntısı ya da yargı kısıntısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanunlarla ya da Anayasayla belli bir hususun yargı denetimi dışında bırakılması yasama kısıntısıdır.¹³² Başka bir ifadeyle uyumsuzluğu çözmesi gereken mahkeme adını verdiğimiz makam davanın esasına giremiyor ise adil yargılanma hakkının ihlalden söz edilir. Bu durumlara örnek olarak idarenin bazı işlem ve eylemlerinin yargılama denetimi dışında bırakılması, bazı kişilere tanınan muafiyet ve dokunulmazlıklar, mahkeme kararlarının uygulanmaması gibi hususlar sayılabilir. Mevcut koşullar uyarınca yapılan bu sınırlandırmalar meşru olmalıdır.

Türk hukuk sisteminde de yargı yolu kapatılmış bazı konular mevcuttur. Anayasa’nın 125. maddesinde idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu belirtilmekle birlikte bu kurala hükmün ikinci fıkrasında bazı istisnalar getirilmiştir. Anayasa ve kanunlarda yargı yolunun kapalı olduğu bu işlemlere yasama kısıntısı denilmektedir.¹³³ Yasama kısıntılarına mevcut hukuk sistemimizde Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemleri, Hakimler ve Savcılar Kurulunun meslekten çıkarma hariç diğer işlemleri¹³⁴, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından verilen bazı disiplin cezaları örnek verilebilir. Önceden devlet memuruna verilen uyarma ve kınama cezasına yargı yolu kapalıyken 12 Eylül 2012 tarihli referandumla tüm disiplin cezalarına karşı yargı yolu açılmıştır.

Yargı kısıntısı kavramı, özellikle idari yargının belirli işlem türlerine ilişkin denetim yetkisini sınırlaması ya da tamamen dışlaması durumlarında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Danıştay’ın 1961 Anayasası’ndan önceki dönemde benimsediği yaklaşım dikkat çekicidir. Özellikle “mukabele-i bilmisil” kararları, yani devletin karşılık verme yetkisi

¹³¹ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2019/10203 (29 Mart 2023).

¹³² Celal Işıklar, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Yasama Kısıntıları”, *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/17 (Ocak 2019), 71-132, 71.

¹³³ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 83.

¹³⁴ Genel sekreterlik işlemleri bu kapsamda değildir. Bu yönde bkz; Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2019/15656 (22 Kasım 2022)

kapsamında aldığı kararlar; zorunlu iskân ve göçe tabi tutma işlemleri; Türk vatandaşlığından çıkarma kararları ile yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkin idari tasarruflar, Danıştay tarafından hükümet tasarrufu niteliğinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme doğrultusunda söz konusu işlemler yargısal denetimin dışında tutulmuş ve bu işlemlere karşı açılan davalar, mahkemenin görev alanına girmediği gerekçesiyle reddedilmiştir.¹³⁵ Başka bir ifadeyle yargı, söz konusu hususlara ilişkin herhangi bir kanun düzenlemesi bulunmamasına *devletin yüksek menfaatlerini* gerekçe göstererek kendi yargılama yetkisini sınırlamış ve hukuk devleti ilkesine bir istisna getirmiştir.¹³⁶

1961 yılında yapılan yeni Anayasa'daki idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yoluna başvurulabileceğinin belirtilmesi sebebiyle bu durum sona ermiştir. Ancak Danıştay, 1961 tarihinden sonraki kararlarında da devletin hükümlerlik yetkisi yahut egemenlik hakkı olduğu gerekçesiyle davaları esastan reddetmeye devam etmiştir. Bu durum da hükümet tasarrufları teorisinin hala geçerli olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Ancak bu davalarda genel olarak göze çarpan husus yabancılara ilişkin olmaları sebebiyle devletin egemenlik hakkı kavramıyla gerekçelendirmek olağan bir durumdur. Bununla birlikte somut olayı ölçülülük ve kamu yararı arasındaki denge gözetilmek suretiyle yorumlamak daha doğru olacaktır. Diğer durumda davayı esastan reddetmekle bir hükümet tasarrufu olduğu gerekçesiyle görevden reddetmek arasında bir ayrım kalmayacaktır.¹³⁷

C. Mahkemeye Erişim Hakkıyla Etkili Başvuru Hakkının Ayrımı

Etkili başvuru hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddeye göre, Sözleşme ile güvence altına alınan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, bu ihlal resmi bir görev ifası sırasında gerçekleşmiş olsa dahi, ulusal bir makam nezdinde etkili bir başvuru yoluna sahip olmalıdır. Diğer taraftan, Anayasa'da doğrudan etkili başvuru hakkına dair bir ibare yer almasa da bu hak 40. maddesinde "*Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.*" ifadeleriyle kendine yer bulmaktadır.¹³⁸

Mahkemeye erişim hakkı ile etkili başvuru hakkı esasında benzer amaçlara hizmet eder. Ancak aralarında nüans vardır. Öncelikle Anayasa'da yer alan düzenlemeden anlaşıldığı

¹³⁵ Cemil Kaya, "Danıştay İçtihatlarında Hükümet Tasarrufu Teorisinden Devletin Hükümlerlik / Egemenlik Hakkı Teorisine", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 7 (Haziran 2016), 637-664, 663.

¹³⁶ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 89.

¹³⁷ Cemil Kaya, "Danıştay İçtihatlarında Hükümet Tasarrufu Teorisinden Devletin Hükümlerlik / Egemenlik Hakkı Teorisine", 661.

¹³⁸ Ahmet Ekin, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı" *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/3 (Temmuz 2014), 821-848, 828.

üzere mahkemeye erişim hakkı 36. maddede yer alan hak arama hürriyeti başlığı altında, etkili başvuru hakkı ise 40. maddede temel hak ve hürriyetlerin korunması başlığı ile ilişkilendirilmiştir.¹³⁹ Etkili başvuru hakkının ihlalinde kişinin başvurabileceği bir müessese bulunmamaktadır yahut böyle bir makam olsa da bunun başvuru lehine hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Mahkemeye erişim hakkının ihlalinde ise bir yargı makamı bulunmakla birlikte yasada yer alan doğrudan ya da dolaylı kısıtlamalarla bu hakkın kullanımının önüne geçilmektedir.

Mahkemeye erişim hakkı adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin tüm uyuşmazlıklara uygulanırken etkili başvuru hakkı, sözleşme gereği yalnız AİHS’de yer alan haklar için geçerlidir.¹⁴⁰ Sözleşme hükmünde açıkça sözleşmede tanınan hak ve özgürlükler ifadesi kullanılmıştır. Ancak sözleşmedeki herhangi bir madde yahut ek protokollerin ihlal edildiği durumlarda ileri sürülebilir. Bu durum etkili başvuru hakkına ikincil nitelik yüklemektedir.¹⁴¹ Mahkemeye erişim hakkında ise AİHS’de düzenlenmesi gerektiğine ilişkin bir şart aranmamaktadır. Kriter uyuşmazlığın bir suç isnadıyla yahut medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin olmasıdır. Bu durumda mahkemeye erişim hakkını güvence altına alan Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrasının, Sözleşme’nin 13. maddesindeki etkili başvuru güvencelerine göre daha kapsamlı güvenceler sunduğunu söylemek mümkündür.¹⁴²

¹³⁹ Ahmet Ekinci, “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı”, 828.

¹⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 4451/70 (21 Şubat 1975).

¹⁴¹ Tezcan vd, *İnsan Hakları El Kitabı*, 689.

¹⁴² Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 13. Madde Rehberi”. Erişim Tarihi:10 Ocak 2024, 53.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI BAĞLAMINDA TAM YARGI DAVALARI

I. Genel Olarak Tam Yargı Davaları

Yakın zamana kadar tam kaza davası olarak da isimlendirilen tam yargı davaları, idari dava türlerinden biri olup ihlal edilen bir hakkın yerine getirilmesi yahut uğranılan zararların tazmin edilmesi talebiyle açılır.¹⁴³ İptal davaları ile kural olarak aynı usule tabi olmakla birlikte mevzuatta tam yargı davaları için farklı düzenlemelerin yapıldığı durumlarda mevcuttur. Aşağıda yer alan bölümlerde tam yargı davaları genel itibarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

A. Kavram

Tam yargı davası, Türk idari yargılama sistemine Fransızca “le recours de pleine juridiction” teriminin karşılığı olarak girmiştir ve bireylerin idarenin hukuka aykırı işlemleri ya da eylemleri nedeniyle uğradıkları zararların giderilmesini konu alan bir dava türüdür.¹⁴⁴ Bu dava türü, idarenin sorumluluğuna dayalı olarak tazminat taleplerini içermesi bakımından, hem bireylerin hak arama özgürlüğünün bir tezahürü hem de hukuk devleti ilkesinin somut bir yansıması olarak kabul edilmektedir.

Tam yargı davası terimi, Türk mevzuatında ilk kez 521 sayılı Danıştay Kanunu’nda resmî olarak kullanılmış ve bu kanun ile birlikte idari yargı sistemimizdeki yerini almıştır.¹⁴⁵ Bu kavram, daha sonra yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nda da aynen korunmuştur.¹⁴⁶

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 2. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde, tam yargı davalarına ilişkin olarak “*idari eylem ve işlemler nedeniyle kişisel hakları doğrudan muhtel olanlar tarafından açılan davalar*” ifadesine yer verilmiştir. Bu hüküm, hangi koşullarda bireylerin idari yargıda tam yargı davası açabileceğini belirleyen bir çerçeveye

¹⁴³ Şeref Gözübüyük-Turgut Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara:Turhan Kitabevi,2022), 688. Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, (Ankara:Turhan Kitabevi, 2016), 270.

¹⁴⁴ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 132.

¹⁴⁵ Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2024), 647.

¹⁴⁶ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku İdari Yargılama Hukuku*, 688.

sunmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, bu ibarenin doğrudan tam yargı davasının tanımını içermediğidir. Söz konusu düzenleme, daha çok bu tür davaların kimler tarafından ve hangi şartlar altında açılabilmesine dair açıklayıcı nitelikte bir sınırlamayı ifade etmektedir.

Dolayısıyla, ilgili fıkra da geçen ifadeler, tam yargı davasının kavramsal veya kuramsal tanımını vermekten ziyade, uygulamaya yönelik olarak dava açma ehliyeti ile hukuki menfaatin varlığını ortaya koyan unsurları belirtmektedir. Tam yargı davasının esaslı bir tanımı yapılmak istendiğinde, yalnızca bu fıkraya dayanmak yetersiz kalacak; bunun yerine idarenin hukuka aykırı eylem ve işlemleri nedeniyle meydana gelen maddi ve manevi zararların giderilmesine yönelik tazminat taleplerinin yargı önüne taşındığı özel dava türü olarak ele alınması gerekecektir.¹⁴⁷

Tam yargı davaları hukuk davalarındaki davacının davalıya yönelik bir şey yapma, yapmama yahut vermesi hakkında hüküm kurulmasını istediği eda davalarına¹⁴⁸ benzemekle birlikte sorumluluğun tespiti ve sorumluluğun dayanacağı esaslar bakımından farklılıklar barındırmaktadır. Söz konusu farklılıkların nedeni tam yargı davalarının idari dava türlerinden olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁹

İptal davalarında mahkemenin yalnız idari işlemi iptal ettiği ve uygulamanın idareye kaldığı bir durum söz konusuysa tam yargı davalarında mahkemenin yetkisinin daha geniş olması sebebiyle bu davaya tam yargı adı verilmiştir. Kural olarak idari işlemin iptali istemi dışında davacının diğer hak talepleri tam yargı davasının konusunu oluşturmakla birlikte Türk hukukunda bu talepler maddi ve manevi zararın karşılığı olarak para ödenmesi şeklinde uygulanmaktadır.¹⁵⁰

B. Tam Yargı Davasının Konuları

Tam yargı davaları 2577 sayılı Kanun gereği bir idari işlem, bir idari eylem yahut bir idari sözleşmeden kaynaklı olarak açılabilirler. Diğer bir deyişle tam yargı davalarının konusunu bu üç husus oluşturmaktadır.

İptal davası açılabilmesi için kişisel, meşru ve güncel bir menfaat gerekliken idari işlem, kaynaklanan tam yargı davasının açılabilmesi için doğrudan doğruya bir hak ihlalinin meydana gelmesi gerekmektedir. Bu hak ihlalinin meydana gelebilmesi için işlemin

¹⁴⁷ Turgut Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2022), 271.

¹⁴⁸ Eda davaları ve diğer dava çeşitleri hakkında detaylı bilgi için bakınız; Hakan Percanitez vd, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık), 221.

¹⁴⁹ Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1966), 1769-1770.

¹⁵⁰ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 133.

tesis edilmesi gerektiği aşıkardır.¹⁵¹ Örneğin bir yıkım kararı alındığında bu karara karşı iptal davası açılabilir, ancak henüz bir zarar oluşmaması dolayısıyla yıkım gerçekleşmeden tam yargı davası açılması mümkün değildir.

İdari eylemlerden kaynaklanan tam yargı davaları, idarenin herhangi bir hukuki işlem tesis etmeksizin gerçekleştirdiği fiilî hareketlerden doğan zararların giderilmesini konu alır. Bu tür davalarda, hakkı ihlal edilen bireyler, idarenin eylemlerinden doğrudan zarar görmeleri hâlinde, bu zararların tazmini amacıyla yargı yoluna başvurma hakkına sahiptir. Özellikle idarenin icrai nitelikteki eylemlerinden kaynaklanan fiziksel, maddi veya manevi zararlar, bireylerin tam yargı davası açabilmesini mümkün kılmaktadır. Burada dikkat çeken husus, bir idari işlemin varlığının zorunlu olmamasıdır; zira dava, doğrudan eylemin kendisine karşı yöneltilmektedir.

Danıştay, “idari eylem” kavramını geniş yorumlayarak, bunu idarenin kamu gücü kullanımı çerçevesinde yürüttüğü faaliyetler sırasında ortaya çıkan, belirli bir hukuki işlem niteliği taşımayan fiilî davranışlar olarak tanımlamaktadır. Nitekim yüksek yargı organı, idari eylemi “*idarenin idare etme fonksiyonu çerçevesindeki bir hareketi, bir olay ya da bir tutumu ifade eden, idari karar ve işlemle doğrudan bağlantısı bulunmayan ve tamamen maddi nitelik taşıyan tasarruflar*” olarak açıklamaktadır. Bu tanım, idarenin eylemlerine karşı da hukuk devleti ilkesi gereğince bir yargısal denetim mekanizmasının mevcut olduğunu ortaya koymakta; bireylerin, idarenin işlem dışı faaliyetlerinden doğan zararlar karşısında da korunmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, öncesinde veya temelinde herhangi bir idari işlem bulunmayan, fakat idari faaliyet kapsamında gerçekleşen ve zarar doğuran durumlar, idari eylem olarak nitelendirilmekte ve bu eylemlerden zarar görenler için tam yargı davası açma imkânı tanınmaktadır.¹⁵² Bu hususa da örnek olarak alınan bir yıkım kararı sonucu belediye yetkililerince yanlış evin yıkılması örnek verilebilir. Burada eylemin sebebi bir işlem değildir. Ancak hizmetin kötü işlemesi sonucu doğan bir zarar mevcuttur. Keza belediyeye ait bir yolda açılan çukura düşmek de benzer nitelikte bir olaydır. Hizmetin kötü işlemesi sonucu bir zarar meydana gelmiştir ve zararın sebebi idari eylemdir. Bu eylemler meydana geldiğinde idarenin idare etme fonksiyonunun varlığı önemlidir.

Bilindiği üzere tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hariç diğer kamu hizmetlerinin yürütülmesi için yapılan idari sözleşmelerden kaynaklı davalar idari yargıda görülür. Söz konusu davalar 2577 sayılı Kanunda ayrı olarak sayılmış olmakla beraber farklı bir dava türü değildir. Kanun idari sözleşmelere ilişkin davalarda özel bir

¹⁵¹ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 688-689.

¹⁵² Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu, (Danıştay İBK) K.1973/10 (14 Nisan 1973).

yargılama usulü öngörmemiştir. Bu davalar içeriği itibarıyla ya iptal davası ya da tam yargı davası şeklindedir. Eğer iptal talebi içermiyor ise bu davalar tam yargı davası olarak kabul edilir. Yani sözleşme hükümlerinin değiştirilmesi, uyarlanması yahut sözleşmenin feshinin talep edilmesi bu davayı tam yargı davası yapmaktadır.¹⁵³

Vergi uyuşmazlıklarının niteliğine gelecek olursak; 2577 sayılı Kanunun 2. maddesinde dava türleri; iptal davaları, idari işlem ve eylemlerden doğan tam yargı davaları ve idari sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklara ilişkin davalar olarak sayılmıştır. Ancak anılan Kanunun “Duruşma” başlıklı 17. maddesinin 1. fıkrasında açılan iptal, tam yargı ve vergi davaları ifadesinin kullanılması “Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Vergi Usul Kanununun uygulanacağı haller” başlıklı 31. maddesinin 2. fıkrasında vergi uyuşmazlıklarına Vergi Usul Kanunu uygulanır hükmünün mevcut olması vergi davalarının ayrı bir dava türü olup olmadığı konusunda tartışma yaratmıştır.¹⁵⁴ Bu sebeple vergi uyuşmazlıklarına ilişkin davalarda tartışmalar bulunmakla birlikte bu tür davalarda somut olayın niteliğine göre ya bir iptal davası yahut bir tam yargı davasıdır.¹⁵⁵ Söz konusu davalarda davanın kabulü ile verginin kaldırılmasına ya da indirilmesine yahut geri verilmesine dair kararlar verilebilmektedir.¹⁵⁶

C. Tam Yargı Davalarında Sorumluluk

Günümüzde dünyanın büyük bir bölümünde olduğu gibi ülkemizde de idarenin en yaygın ve büyük kuruluş olmasının yanı sıra etkinliğinin yoğunluğu gereği varlığı itibarıyla hukuka uygun veya hukuka aykırı faaliyetiyle birtakım zararlara yol açması kaçınılmaz olmaktadır.¹⁵⁷ Bu zararlar, memur veya kamu görevlisinin fiili sebebiyle meydana gelip kamu hizmeti ile hiçbir bağlantısı bulunmayabilir. Bununla birlikte kamu hizmetlerinin yürütülmesinden kaynaklı olarak da oluşabilir. İlk halde idarenin sorumluluğu bulunmaz ancak ikinci halde sorumluluğu doğacaktır.¹⁵⁸ Bu zararların idare tarafından karşılanmasının gerekliliği artık hiçbir medeni ülkede tartışma konusu değildir.¹⁵⁹ Liberal devlet anlayışının ikinci planda kalıp sosyal devlet ilkesinin benimsenmesiyle birlikte devletin sorumsuzluğu

¹⁵³ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 144-145.

¹⁵⁴ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 140-141.

¹⁵⁵ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 654. Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 690.

¹⁵⁶ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 690.

¹⁵⁷ Lütfi Duran, *Türkiye İdaresinin Sorumluluğu Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri Sorumluluğa Yol Açan Olgular*, (Ankara:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları,1974) 2.

¹⁵⁸ Halil Kalabalık, *İdari Yargılama Usulü*, (Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2024) 243.

¹⁵⁹ Duran, *Türkiye İdaresinin Sorumluluğu Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri Sorumluluğa Yol Açan Olgular*,11.

fikrinden uzaklaşmıştır.¹⁶⁰ Ancak devletin sorumsuzluğu düşüncesinden devletin sorumluluğu düşüncesine geçiş her devlette farklı bir yol seyretmiştir. Hukuk devleti fikrini tam olarak benimseyememiş veya bu fikrin hiç mevcut olmadığı devletlerde genel anlayış devletin sorumsuzluğu yönündedir.¹⁶¹

Türk Hukukunda, modern anlamda Şurayı Devletin kurulmasından sonra devletin sorumluluğu fikri önem kazanmaya başlamıştır.¹⁶² En hızlı gelişim süreci de Cumhuriyet döneminde meydana gelmiştir.¹⁶³ Danıştay ilk dönemlerinde mevzuatta herhangi bir hüküm yoksa devlet aleyhine açılan davaları reddetmekteyken daha sonraki süreçte hizmet kusuru müessesisiyle de birlikte ilk olarak kusur sorumluluğunu kabul etmiştir.¹⁶⁴ Günümüzde ise hukukun genel ilkeleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Anayasa ve yargı içtihatlarıyla hem kusur hem de kusursuz sorumluluk kabul edilmektedir. Hukuk sistemimizde idarenin sorumluluğuna ilişkin olarak Anayasanın 125. maddesi karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu hükümde idarenin eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁵

1. İdarenin Kusur Sorumluluğu

İdarenin kusur sorumluluğu, idarenin kusurlu bir faaliyeti dolayısıyla vermiş olduğu zararlardan kaynaklanan sorumluluğunu ifade etmektedir.¹⁶⁶ İdarenin kusura dayalı sorumluluğu hizmet kusuru olarak ifade edilmektedir.

Hizmet kusuru bünyesinde genellik, nesnellik, anonimlik, bağımsızlık ve aslilik özelliklerini barındırmaktadır.¹⁶⁷ Şöyle ki idarenin sorumluluğunun genel teorisini oluşturması yönünden geneldir.¹⁶⁸ Objektif ve anonimdir; çünkü kamu hizmeti bünyesinde bir kusurun gerçekleşmiş olması yeterlidir. Zarara sebep olan kamu görevlisinin kusurunun bulunmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.¹⁶⁹

Hizmet kusuruna dayanan sorumluluk aslidir. Kişiler zarara uğradıklarında kamu görevlilerine değil idare aleyhine tazminat davası açarlar. Bu durum Anayasanın 40. maddesinin 3. fıkrasında da açıkça belirtilmiştir. Zarar gören kişi kamu görevlisinin fiilinden

¹⁶⁰ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 716.

¹⁶¹ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 537.

¹⁶² Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 537.

¹⁶³ Çağlayan, , *İdari Yargılama Hukuku*, 670.

¹⁶⁴ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 537.

¹⁶⁵ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 272.

¹⁶⁶ Çağlayan, , *İdari Yargılama Hukuku*, 673.

¹⁶⁷ Kalabalık, *İdari Yargılama Usulü*, 245.

¹⁶⁸ Necdet Özdemir, *Hizmet Kusuru Teorisi ve İdarenin Sorumluluğu*, (Ankara:Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayını, 1963) 25.

¹⁶⁹ Ender Ethem Atay, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024), 369

kaynaklanan zararını idareye karşı açacağı dava ile tazmin edebilir. 2577 sayılı Kanunun “Yargı Kararların Sonuçları” başlıklı 28. maddesinin 4. fıkrasında da yargı kararlarının kamu görevlilerince yerine getirilmediği takdirde tazminat davasının idare aleyhine açılacağı belirtilmiştir. Bu hususlar hizmet kusurunun asliliğini göstermektedir.¹⁷⁰ Bununla birlikte zaman içerisinde kamu hizmetlerin giderek artmasıyla kişilerin zara uğrama ihtimali oldukça yükselmiştir. Bu zararlardan dolayı sorumluluğu bulunan kamu görevlilerinin altından kalkamayacağı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu hususun, zarar görenin zararını tazmin edebilmesi adına bir engel oluşturduğu aşıkardır. Bu nedenle 20. yüzyılın 2. yarısı itibarıyla devletin sorumluluk alanı genişlemiştir.¹⁷¹

Hizmet kusurunun tanımlanmasında ve kapsamının belirlenmesinde, idare hukukunun önde gelen isimlerinden Ragıp Sarıca'nın değerlendirmeleri, doktrinde önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Sarıca, hizmet kusurunu yalnızca idarenin ifa etmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin tamamen veya kısmen yerine getirilmemesiyle sınırlı görmemekte; aynı zamanda bu hizmetin organizasyonu, işleyişi ve yürütülme biçimiyle bağlantılı tüm aksaklıkları da bu kavramın kapsamına dahil etmektedir. Sarıca'ya göre, hizmet kusuru; idarenin yürütmekle sorumlu olduğu herhangi bir kamu hizmetinin kuruluş aşamasında, düzenlenmesinde, teşkilatlanmasında, yapısında, görevli personeline ya da faaliyet sürecinde ortaya çıkan birtakım düzensizlik, eksiklik, yetersizlik veya denetim zafiyetleri sonucunda oluşmaktadır.¹⁷²

Bu çerçevede Sarıca'nın tanımı, hizmet kusurunu yalnızca sonuçla sınırlı bir olgu olarak değil, aynı zamanda nedenleriyle birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu tanım, idari faaliyetlerin kamu hizmeti niteliği taşıyan her aşamasında özen yükümlülüğüne uyulmaması durumunu kapsayacak şekilde genişletilmiş bir sorumluluk anlayışını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, idarenin kamu hizmetini yürütürken yüksek dikkat ve özen yükümlülüğü altında olduğunu vurgulamakta; kamu hizmetinin etkin, verimli ve hukuk devleti ilkelerine uygun biçimde yürütülmesinin anayasal ve yargısal denetim açısından taşıdığı önemi gözler önüne sermektedir.

Bu tanım ve bilgiler ışığında hizmet kusurunu oluşturan haller; hizmetin geç işlemesi, kötü işlemesi yahut hiç işlememesi olarak sınıflandırılmaktadır.

Hizmetin kötü işlemesi en basit haliyle hizmetin gereği gibi işlememesi demektir. İdare yetkili kılındığı kamu hizmetini yerine getirirken gereken her türlü personel, araç, gereç

¹⁷⁰ Özdemir, *Hizmet Kusuru Teorisi ve İdarenin Sorumluluğu*, 35.

¹⁷¹ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 541.

¹⁷² Ragıp Sarıca, “Hizmet Kusuru Ve Karakterleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15/4 (Eylül 2011), 858-895, 858.

ve teşkilatı sağlamak zorundadır. Kamu hizmetinin yerine getirildiği esnada bir zarar meydana gelmişse bu kamu hizmetinin kötü işlediği anlamına gelmektedir.¹⁷³

İdare kamu hizmetini yerine getirmekle beraber mevzuatta belirtilen sürede, böyle bir sürenin olmaması durumunda beklenen süratle yerine getirmediği durumda hizmetin geç işlemesi durumu ortaya çıkacaktır.¹⁷⁴ İdarenin yapması gereken bir faaliyeti hiç yapmadığı durumda da hizmetin hiç işlememesi hali ortaya çıkacaktır.¹⁷⁵ Tüm bu durumlarda kamu görevlisinin kusurlu faaliyetiyle meydana gelmiş olsa dahi doğacak olan zarardan idare sorumlu olacaktır.

İdare hukukunda kusur belli derecelerle ifade edilerek basit kusur ve ağır kusur olmak üzere ikiye ayrılmakta, bazı hallerde idarenin sorumlu tutulabilmesi için ağır kusur halleri arandığı görülmektedir.¹⁷⁶ 1961 yılından önce Danıştay tüm kararlarında, 1961 yılından sonra ise kolluk hizmeti, sağlık faaliyetleri ve idari işlem den kaynaklanan tam yargı davalarında ağır kusur şartını aramaya başlamıştır.¹⁷⁷ Ancak bu durum AİHM önüne giden davalarda hak ihlali olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte yeni içtihatlar uyarınca Danıştay'ın giderek ağır hizmet kusuru şartını daha az aradığı söylenebilir.¹⁷⁸

2. İdarenin Kusursuz Sorumluluğu

İdareler kimi faaliyetlerini gerçekleştirirken bu faaliyetin yürütülmesinde hiçbir eksiklik yahut aksaklık olmamasına rağmen birtakım zararlar meydana gelebilir.¹⁷⁹ İdare hukukunda kusursuz sorumluluk özel hukuktaki kusursuz sorumluluk anlayışından çok daha geniş olmakla birlikte¹⁸⁰ hizmet kusuru, diğer bir deyişle idarenin kusurlu sorumluluğu idarenin sorumluluğunda esas olan sorumluluk türüdür.¹⁸¹ İdarenin ancak hiçbir şekilde kusurunun bulunmadığı durumlarda kusursuz sorumluluğuna gidilebilir.

Danıştay kararlarında; idarenin kural olarak kamu hizmetleriyle bir bağı olup meydana gelen zararları tazminle yükümlü olduğu, bu zararların hizmet kusuru yahut kusursuz sorumluluk ilkeleri uyarınca giderileceği ifade edilmekte, kusursuz sorumluluğun kamu hizmetlerinin yürütülmesi sırasında kişilerin uğradıkları zararların idare tarafından tazmini

¹⁷³ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 546.

¹⁷⁴ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 548.

¹⁷⁵ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 549.

¹⁷⁶ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 681-682.

¹⁷⁷ Danıştay 7. Vergi Dava Dairesi (Danıştay), K. 1983/469 (28 Mart 1983); nakleden Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 545.

¹⁷⁸ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 297.

¹⁷⁹ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 297.

¹⁸⁰ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 579, Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 746.

¹⁸¹ Armağan, Tuncay, *İdarenin Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 1998), 93.

esasına dayandığı ve ikincil derecede bir sorumluluk olduğu belirtilmektedir.¹⁸² Danıştay, ilk derece mahkemesinin kusur sorumluluğu hususunda bir değerlendirme yapmaksızın kusursuz sorumluluk ilkeleri uyarınca karar verilen tam yargı davalarında, idarenin herhangi bir kusurunu tespit ettiği takdirde kararı bozarak ilgili Mahkemesine göndermektedir.¹⁸³ Danıştay kimi kararlarında da kusursuz sorumluluk ilkesi yerine objektif sorumluluktan söz etmektedir.¹⁸⁴

Kusursuz sorumluluk genel itibarıyla idarenin tehlike taşıyan faaliyetleri dolayısıyla ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁵ İdarenin kusursuz sorumluluğunda risk ilkesi ve kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesine üçüncü bir ilke olarak sosyal risk ilkesi eklenmiştir. Danıştayın kusursuz sorumluluk ilkesini uygularken sistemli bir tutum sergilemediği, aynı fiil ve zarar için kimi zaman kusurlu sorumluluğa kimi zaman kusursuz sorumluluğa göre karar verdiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır.¹⁸⁶

Risk yahut tehlike ilkesi olarak adlandırılan kusursuz sorumluluk, ilkesi hem medeni hukukta hem idare hukukunda klasik bir sorumluluk ilkesidir. Tesis edilen kamu hizmetinin bünyesinde bulunan yahut bu kamu hizmeti yürütülürken kullanılacak olan araç gereçlerin niteliği itibarıyla var olan riskler mevcuttur. Bu sebeple gerek kamu görevlileri için gerekse bu kamu hizmetinden faydalanan üçüncü kişiler için olsun bu hizmetin tesis edilmesi sonucu doğan zararlar dolayısıyla idare kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca sorumludur.¹⁸⁷ İdarenin sahip olduğu uçak, nükleer tesis, baraj vb yapılar varlıkları dolayısıyla tehlike taşımakta ve bir noktadan sonra bazı zararların önlenmesi mümkün olmamaktadır. Bu sebepler bu faaliyetlerin olumsuz sonuçlarından, faaliyetlerden faydalanan kamunun sorumlu olduğu kabul edilmektedir.¹⁸⁸

Kamu külfetleri karşısında eşitlik diğer deyişle fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi gereğince idarenin risk ilkesine göre sorumlu olduğu, ancak hizmet kusurunun da bulunmasının muhtemel olduğu durumlarda meydana gelen zararların karşılanması gerekmektedir.¹⁸⁹ Günümüzde genel olarak bayındırlık ve imar işlerinden kaynaklanan zararlar için açılan davalarda kamu külfetleri karşısında eşitlik ilkesi kullanılmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸² Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2022/3020 (2 Haziran 2022); Danıştay 10. Dairesi (Danıştay) K.2022/3537 (27 Haziran 2022).

¹⁸³ Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2022/4393 (24 Haziran 2022).

¹⁸⁴ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 746.

¹⁸⁵ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 746.

¹⁸⁶ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 746.

¹⁸⁷ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 581.

¹⁸⁸ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 581; Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 746-747.

¹⁸⁹ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*, 747.

¹⁹⁰ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 591.

Sosyal risk ilkesi ise Fransa Anayasasında var olan, milli dayanışma ilkesi temel alınmak suretiyle savaş sebebiyle devletle doğrudan illiyet bağı kurulmamasına karşın sivil vatandaşların zararlarının karşılanmasıyla temeli atılmış bir ilkedir.¹⁹¹ Danıştay kararlarında; idarenin kamu hizmetlerini tesis ederken önlemekle yükümlü olmasına rağmen önleyemediği bazı zararlar oluştuğunda nedensellik bağı aranmadan bu zararın sosyal risk ilkesi uyarınca tazmininin gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal risk ilkesiyle, toplumun içinde bulunduğu şartlar sonucu idarenin etkinlik sahasında meydana gelen, doğrudan kamu hizmetinin sonucu olmayan, toplumsal nitelikli tehlikenin gerçekleşmesi nedeniyle yalnızca toplumun bir parçası olmak sebebiyle uğranılan özel ve olağan olmayan zararların topluma paylaştırılmak suretiyle giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu sebeple yargı içtihatlarına ve doktrin ile geliştirilen sosyal risk ilkesi yalnızca terör olaylarına değil, ani bir şekilde gerçekleşen, öngörülmesi ve engellenmesi mümkün olmayan, müdahale edilmesi halinde daha da ağır sonuçların oluşabileceği her türlü toplumsal olayı kapsamaktadır. Bu olaylar ile oluşan zararlar idarenin faaliyet alanına ilişkin olmakla beraber kamu hizmetinin doğrudan sonucu değildir. Doğrudan idari faaliyet ile nedensellik bağı yoktur. Toplumsal nitelikli riskin gerçekleşmesiyle oluşmuştur. Bu zararların zarar gören kişi üzerinde bırakılmayarak topluma pay edilmesi, hakkaniyet ve sosyal hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir.¹⁹²

D. Tam Yargı Davalarında Ön Koşullar

2577 sayılı Kanunda iptal davaları ve tam yargı davaları için farklı usuller öngörülmemiştir. Bununla birlikte tam yargı davaları için bazı özel düzenlemelerin olduğu aşikardır.¹⁹³ Çalışmamızın bu bölümünde genel itibarıyla idari yargıda hem iptal davaları hem de tam yargı davalarına ilişkin ilk inceleme şartları belirtilmek suretiyle tam yargı davalarına özgü durumlar açıklanacaktır. Bu kapsamda 2577 sayılı Kanunun “Dilekçeler Üzerine İlk İnceleme” başlıklı maddesinde yer alan sıraya bağlı kalınarak görev ve yetki, idari merci tecavüzü, ehliyet, kesin ve icrai işlem, süre, husumet ve dilekçelerin 3. ve 5. maddeye uygunluğu şartlarının neyi ifade ettiği anlatılmaya çalışılacaktır. Söz konusu ön koşulları doğru anlamak, mahkemeye erişim hakkı bağlamında değerlendirme yapmak için oldukça önem arz etmektedir.

¹⁹¹ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 593.

¹⁹² Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, (İDDK), K.2014/1220 (26 Mart 2014), Danıştay 10. Dairesi, (Danıştay) K.2008/2685 (21 Nisan 2008).

¹⁹³ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 139.

1. Görev ve Yetki

2577 sayılı Kanunda görev ve yetki hususları birlikte sayılmış olmakla beraber ilk incelenecek husus görevdir. Görev, mahkemenin konusu bakımından uyuşmazlığı çözme yetkisinin bulunup bulunmadığını ifade eden bir kavramdır.¹⁹⁴ Bununla birlikte bu hususun uygulamada hatalı bir şekilde kullanıldığı, görevin yalnız aynı yargı yolu içindeki mahkemeler arasında kullanılabileceği, farklı yargı yolları arasında görev ilişkisi ibaresinin kullanılmasının doğru olmadığı da belirtilmektedir.¹⁹⁵ Örnek vermek gerekirse adli yargı kolu içerisinde olan sulh hukuk mahkemesi yahut aile mahkemesi arasında görev ilişkisi mevcuttur. Aynı şekilde idari yargıda idare mahkemeleri ile vergi mahkemeleri arasında görev ilişkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte idare mahkemeleri ile adli yargı kolunda yer alan herhangi bir mahkeme arasındaki ilişkinin görev ilişkisi olmadığı belirtilmektedir. Ancak Anayasa’da uyuşmazlık mahkemesinin görevleri belirtilirken “adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev uyuşmazlıkları tabirini kullanmaktadır. Ayrıca gerek idari yargı gerekse adli yargı kolundaki mahkemeler, farklı yargı kolunun “görevine” girdiği gerekçesiyle görev yönünden davanın reddine karar verilmesi yerleşmiş bir içtihattır. Bu nedenle böyle bir ayırım yapmaya lüzum bulunmadığı kanaatindeyiz.

İdari yargıda görev incelemesi yapılırken iki farklı husus karşımıza çıkmaktadır. Birincisi dava konusu uyuşmazlıkta adli yargının mı yoksa idari yargının mı görevli olup olmadığı konusundadır. İkincisi ise idari yargının görev alanına giren uyuşmazlığın çözümünde idare mahkemeleri, vergi mahkemeleri yahut Danıştay’ın görevli olup olmadığı noktasındadır.

Tam yargı davaları, idare tarafından ihlal edilen bir hakkın yerine getirilmesi yahut bir zararın tazmini istemiyle açılan davalardır. Söz konusu davalarda kural olarak idare mahkemesi görevli olmakla birlikte istisnaları mevcuttur.¹⁹⁶ İstisnaların ancak kanun gereği olması gerekmektedir.¹⁹⁷ Tapu sicilinden dolayı doğan zararlar, icra iflas dairesi görevlilerinin sorumluluklarından doğan zararlar için açılan tazminat davaları her ne kadar idari işlem ve eylemlerden kaynaklansa da bu davalar kanun gereği adli yargı görev alanına bırakılmıştır. Nüfus sicillerinin tutulmasından doğan zararlar 4712 sayılı Medeni Kanun gereği adli yargı

¹⁹⁴ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 167.

¹⁹⁵ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 205.

¹⁹⁶ Nazım Taha Koçak, *Tam yargı Davaları*, (Ankara: Seçkin Hukuk,2022), 340.

¹⁹⁷ Kalabalık, *İdari Yargılama Usulü*, 235.

yerlerinde görülecektir. Bununla beraber sicillerin tutulması hariç bu idarelerin diğer işlem ve eylemlerinden doğan davalar ise idari yargıda görülecektir.¹⁹⁸

Yetki kavramı ise görevli mahkemenin nerede olduğuna, diğer bir deyişle yer itibarıyla yetkisine ilişkindir.¹⁹⁹ 2577 sayılı Kanunda genel yetkili mahkeme dava konusu işlemi tesis eden idari merciin bulunduğu yerdeki idare mahkemesi iken tam yargı davalarında özel yetki kuralları düzenlenmiştir. Anılan Kanunun 36. maddesi uyarınca idari sözleşmelerden doğan tam yargı davaları haricinde diğer tam yargı davalarında ilk önce idari uyuşmazlığı çözümlemeye yetkili idare mahkemesinin yetkili olduğu belirtilmiştir. Burada “zararı doğuran idari uyuşmazlıktan” anlaşılan, idari işlem dolayısıyla hakları ihlal edilenlerin açtıkları davalarda bu idari işlemi çözümlemeye yetkili olan idare mahkemesinin yetkisidir. 2577 sayılı Kanunun 28. maddesi gereği yargı kararını yerine getirmeyen idareye açılacak olan tazminat istemli davalar da bu kapsamda olup ilk uyuşmazlığı çözen mahkemenin yetkili olduğunu kabul etmek gerekir.

36. maddenin 1. fıkrasının (b) bendinde ise idari eylemlerden doğan tam yargı davalarında yetkiye ilişkin husus eylemin yapıldığı veya hizmetin görüldüğü yer olarak belirtilmişken (c) bendinde diğer hallere ilişkin olarak yetkili mahkeme davacının ikametgahının bulunduğu yer olarak düzenlenmiştir.²⁰⁰

2. İdari Mercî Tecavüzü

2577 sayılı Kanunun 14. maddesinde ilk inceleme konularından biri olarak sayılan idari mercî tecavüzü kavramının tanımı mevzuatımızda yer almamaktadır.²⁰¹ Ancak idari mercî tecavüzünün mevzuatın dava açılmadan önce idareye başvuru yapmayı zorunlu kıldığı durumlarda idari makama başvurulmaksızın doğrudan dava açıldığı halde meydana geldiğini söyleyebiliriz.²⁰² Bu durumda mahkemeler mercîine tevdi kararı vermektedir.

Kural olarak iptal davalarında zorunlu idari başvuru şartı bulunmamaktadır. Bununla birlikte kanun koyucu belirli durumlarda zorunlu idari başvuru şartını getirmiş olabilir. İptal davalarında zorunlu idari başvuruya örnek olarak ihale alanına ilişkin şikayet ve itirazın şikayet yolunun zorunlu tutulması örnek verilebilir.²⁰³

¹⁹⁸ Koçak, *Tam yargı Davaları*, 340-342.

¹⁹⁹ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 221, Pekcanitez vd., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 72.

²⁰⁰ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 1303-1306.

²⁰¹ Mutlu Kağıtçıoğlu “İdari İşlem Teorisi Çerçevesinde İdari Mercî Tecavüzü Kavramının Değerlendirilmesi”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 30 (Nisan 2017), 237-272, 238.

²⁰² Akyılmaz vd., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 267.

²⁰³ Danıştay 13. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2023/5495 (12 Aralık 2023).

Diğer taraftan 2577 sayılı Kanunun 13. maddesinde, idari eylemlerden dolayı hakları ihlal edilmiş olanların idari dava açmadan önce kanunda belirtilen süre içerisinde idareye başvurmaları gerektiği belirtilmiştir. Elbette idari eylemden dolayı hakları ihlal edilenlerin açacağı dava tam yargı davası olacaktır. Yani buradan, iptal davalarında idareye başvurunun istisnai olduğu ancak idari eylemlerden dolayı açılacak davalarda idareye başvurunun kural olduğunu ve dolayısıyla tam yargı davalarında idari merci tecavüzünün karşımıza çıkma olasılığının çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Öncelikle vurgulanması gereken husus, idari eylemler neticesinde meydana gelen zararların tazmini amacıyla yapılan başvurular sonucunda idare tarafından verilen ön kararların, hukuki anlamda klasik bir idari işlem niteliği taşımadığıdır. Ön kararın amacı, zarar gören bireyin idari eylem kaynaklı tam yargı davası açabilmesine imkân tanıyan ön koşullardan birini oluşturmaktır. Bu nedenle, idarenin eyleminden zarar gören kişinin dava yoluna başvurabilmesi bakımından işlevsel bir niteliğe sahip olmakla birlikte, bunların idari işlem sayılarak bağımsız şekilde yargı denetimine konu edilmesi mümkün değildir.²⁰⁴ Ayrıca bu tür davalarda davacı öncelikle adli yargıda dava açtığı ve görevsizlik kararı verildiği takdirde ayrıca bir idari başvuru da aranmayacaktır. Bu sebeple yargı mercilerinin “merciine tevdi” kararı vermeden önce bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir.

3. Ehliyet

Ehliyet kavramı bir davada davacının dava açabilme yeteneğini ifade etmektedir. İdari yargıda ehliyet 2577 sayılı Kanunun 31. maddesi uyarınca 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin uygulanacağı hususlardan biri olmakla birlikte esasında ehliyet, objektif ve subjektif ehliyet olarak ayrılmakta, objektif ehliyet 6100 sayılı Kanunun hükümleri uygulanırken subjektif ehliyet 2577 sayılı Kanunun kendi hükümleri uygulanmaktadır. 2577 sayılı Kanunun 14. maddesinde ehliyet ilk inceleme hususları arasında sayılmış, 15. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde ise davacının ehliyetinin bulunmaması durumlarında davanın reddine karar verileceği belirtilmiştir.

Davacının ehliyetinin olup olmadığına dair belirleme yapılırken ehliyet iki boyutlu bir şekilde ele alınmalıdır. Öncelikle 6100 sayılı Kanuna atıf yapılan objektif ehliyet idari yargıda taraf ehliyeti ve dava ehliyet kavramlarını birlikte barındırmaktadır. Taraf ehliyeti medeni

²⁰⁴ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2022/6334 (21 Aralık 2022); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2021/4673 (11 Ekim 2021); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2015/4748 (4 Kasım 2015).

hukukta “hak ehliyeti”nin usul hukukundaki karşılığıdır. Sadece gerçek ve tüzel kişilerin hak ehliyeti ve dolayısıyla taraf olma ehliyeti vardır.

AYM de “*ehliyet kavramı taraf ehliyeti ve dava ehliyeti kurumlarını kapsamaktadır. Öğretide ve uygulamada birleşildiği üzere dava ehliyeti, gerçek ve tüzel kişilerin medeni hakları kullanma yeterliğinin usul hukukunda somutlaşması, biçime dönüşmesidir. Taraf ehliyeti ise davada bir yan olma yeterliğini anlatır ve medeni haklardan yararlanma yeterliğinin usul hukukunda biçimlenişidir.*”²⁰⁵ şeklinde bir tanımlama yapmaktadır.

İdari yargıda da Hukuk Muhakemeleri Kanunu gibi kural olarak gerçek ve tüzel kişilerin taraf ehliyeti bulunmakla beraber kendine özgü durumları bulunmaktadır. Tam ve sağ doğan herkesin hak, dolayısıyla taraf ehliyetine sahip olduğuna dair bir tartışma yoktur. Dernek, vakıf, sendika, şirket gibi özel hukuk tüzel kişilerinin de tüzel kişiliklerinin kurulmasıyla taraf ehliyetleri başlamakta, tüzel kişiliklerinin sona ermesiyle taraf ehliyetleri sona ermektedir.

Kısacası ana kural yalnız gerçek ve tüzel kişilerin taraf ehliyetlerinin olduğu kabulüken Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulunun 1979 tarihinde vermiş olduğu bir karar bu hususa istisna getirildiği görülmektedir. Söz konusu kararda iptal kararlarının kendine özgü yapısı sebebiyle 6100 sayılı Kanundan ayrılmayı gerektirdiği, idare hukukunda dava ehliyetinin yalnız gerçek ve tüzel kişilere tanındığına dair kesin ve kısıtlayıcı bir hükmün bulunmadığı belirtilmektedir.²⁰⁶

Diğer bir deyişle medeni usul hukukunda kamu tüzel kişiliğini haiz olmayan idareler hakkında taraf ehliyetine sahip olmadıkları yönünde bir içtihat oluşmuşken idari yargılama usulünde 6100 sayılı Kanuna atıf yapılmış olmasına karşın bu idarelerin davacı konumda olabildikleri görülmektedir.²⁰⁷

Dava ehliyeti, fiil ehliyetine bağlı olarak belirlenir; yani medeni hukuktaki fiil ehliyeti, usul hukukunda dava ehliyeti ile karşılık bulur.²⁰⁸ Dava ehliyeti, medeni hakları kullanma ehliyetine dayanmaktadır ve bu ehliyeteye sahip kişiler gerekli usul işlemlerini gerçekleştirebilirler. Reşit ve temyiz kudretini haiz olanlar, fiil ehliyetine sahip olduklarından dava ehliyetine de sahiptir. Sınırlı fiil ehliyetine sahip olanlar ise, kural olarak sadece kanuni temsilcileri aracılığıyla dava açabilirler.²⁰⁹

²⁰⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM) K. 1988/5 (15 Mart 1988).

²⁰⁶ Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu, (Danıştay) K. 1979/1 (8 Mart 1973).

²⁰⁷ Akyılmaz vd., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 277- 279; Metin Günday, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara:Turhan Kitabevi, 2022), 239.

²⁰⁸ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 274; Atalı vd., *Medeni Usul Hukuku*, (Ankara:Yetkin Yayınları, 2024), 221.

²⁰⁹ Pekcanitez vd., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 154.

Objektif dava ehliyetinden sonra idari yargıda subjektif dava ehliyeti olduğunu belirtmiştik. Subjektif ehliyetin iptal ve tam yargı davaları yönünden görünümü farklıdır. Şöyle ki 2577 sayılı Kanuna göre idari yargıda ancak iptal davaları yönünden menfaati ihlal edilenler, tam yargı davaları yönünden ise kişisel bir hakları doğrudan zarara uğrayanlar dava açabilmektedir. Menfaat ve hak ihlali kavramlarının kapsamı ise yargı kararlarınca belirlenmiştir.²¹⁰ Bu kapsamda kişilerin menfaatlerinin bulunup bulunmadığına yönelik ilginin tespit edilebilmesinin yargı mercilerinin takdirinde olduğu, davacı ile uyuşmazlığa konu edilecek idari işlem arasında; meşru, güncel ve kişisel bir bağının bulunması gerektiği, aksi durumun herkesin her işleme dava açabileceği sonucunu doğurabileceği yönünde karar verilmektedir.²¹¹ Kişisel hakların doğrudan zararı hususu ise kişilerin doğrudan maddi ya da manevi zarara uğramasından kaynaklanmaktadır. Bu husus menfaat unsuru kadar karışık olmasa da ilgililerin dava açabilmesi bakımından daha katı bir sınırlamadır.²¹²

Bu durum tam yargı davaları ile iptal davalarının niteliklerinin farkından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki iptal davasında, idarenin kesin ve yürütülebilir işlemi denetlenmektedir. Ancak tam yargı davasında amaç kişinin uğradığı zararı gidermektir. Bu sebeple kişinin ihlal edilen hakkının karşılığında maddi veya manevi tazminat isteminde bulunacağı bir tam yargı davasında, birden fazla kişiyi ilgilendirebilecek idari işlemlerin hukuka aykırı olduğu iddiasıyla açılan iptal davalarına göre ehliyet hususunun daha katı olarak uygulanması eşyanın tabiatı gereğidir.

4. İdari Davaya Konu Olacak Kesin ve Yürütülmesi Gerekli Bir İşlem Varlığı

İdarenin tek yanlı iradesiyle tesis ettiği ve hukuk dünyasında değişiklik meydana getiren işlemin, 2577 sayılı Kanunda sayılan ilk inceleme şartları uyarınca kesin ve icrai nitelikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde davanın incelenmeksizin reddine karar verilecektir.

Bir idari işlemin “*en çetrefilli*” unsuru; icrailiği, diğer bir deyişle yürütülebilir olmasıdır.²¹³ İşlemler ancak kamu gücünün ayrıca bir işlemin bulunmasına ihtiyacı

²¹⁰ Yıldırım vd., *Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023), 279.

²¹¹ Danıştay 4. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2024/6558 (20 Kasım 2024), Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2025/1003 (17 Şubat 2025), Danıştay 12. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2024/5367 (9 Aralık 2024).

²¹² Murat Buğra Tahtalı, Danıştay Kararları Işığında İptal Davalarında Bir Dava Şartı Olarak Subjektif Ehliyet: Menfaat İhlalinde Kişisel Şartı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5/1 41-62, 43.

²¹³ Celal Erkut, *İptal Davasının Konusunu Oluşturması Bakımından İdari İşlemin Kimliği*, (Ankara: Danıştay Yayınları, 2015), 141.

bulunmadan insanlar üzerinde hukuki sonuçlar göstererek etkisi görülüyorsa icrai niteliği haizdir.²¹⁴

İdare hukukunda “icrai işlem” kavramı, doğrudan hukuki sonuç doğurma niteliğine sahip olan ve herhangi bir ek işlem ya da uygulama kararına gerek kalmaksızın bireylerin hukuki durumlarını etkileyen işlemleri ifade eder. Bu tür işlemler, idarenin iradesinin dış dünyada doğrudan sonuç doğuracak biçimde açıklanmasıyla birlikte hukuki etkilerini derhal meydana getirir. Başka bir deyişle, icrai işlemler, uygulama için başka bir idari işlem ya da işlemin tamamlayıcı bir unsuru olmaksızın tek başına yürürlüğe girerek kişilerin hak, yükümlülük veya statülerinde değişiklik yaratan nitelikteki işlemlerdir. Buna karşın, nitelik olarak icrailik özelliği taşıyalar da hukuki sonuçlarını yalnızca başka bir işlemin varlığına bağlı olarak doğuran işlemler, iptal davası kapsamında icrai işlem olarak kabul edilmezler.

İdari işleminden kaynaklı tam yargı davalarında ise işlemin icrai olmaması durumunda davanın esasının incelenip incelenmeyeceği hususunda tartışmalar bulunmaktadır.²¹⁵ Bir görüş kişinin tam yargı davası açabilmesi için işlemin tıpkı iptal davalarında olduğu gibi kesin ve yürütülebilir olma şartını aramaktadır ve Danıştay’ın da bu yönde kararları mevcuttur.²¹⁶ Diğer taraftan tam yargı davasına dayanak idari işlemin kesin ve yürütülebilir olması şartının aranmadığı kararlar da vardır. Danıştay bir kararında; tam yargı davalarında incelemenin idarenin sorumluluk ilkeleri kapsamında yapılacağı, iptal davaları için işlemlerin kesin ve yürütülebilir olmasının zorunlu olduğu ancak tam yargı davalarında esas olanın kişinin gerek bir icrai bir işlem olsun gerek hazırlayıcı nitelikte bir işlem olsun ilgilinin hakkının ihlal edilmesi durumunda olduğu belirtilmiştir.²¹⁷ Kanaatimizce de olayın niteliğine bakarak kişinin bir hakkının zarar görüp görmediğini irdelemek gerekmektedir. Ancak yine de işin mahiyeti gereği gerçek dünyada zarar verici bir sonucun var olması gerekmektedir.

5. Süre Aşımı

2577 sayılı Kanunda düzenlenen dava açma süreleri düzenleyici süreler olduğu gibi aynı zamanda hak düşürücü nitelikte sürelerdir.²¹⁸ İdari yargıda hak düşürücü nitelikte olan dava açma sürelerinin varlığı idari istikrar ilkesine dayanmaktadır.²¹⁹

²¹⁴ Celal Erkut, *İptal Davasının Konusunu Oluşturması Bakımından İdari İşlemin Kimliği*, 144.

²¹⁵ Koçak, *Tam yargı Davaları*, 373.

²¹⁶ Cemil Kaya, “Türk İdare Hukukunda İcrai Olmayan İdari İşlemler”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* IX/1-2, (2004), 253-284, Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2008/5443 (24 Eylül 2008).

²¹⁷ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2013/3795 (24 Nisan 2013).

²¹⁸ Murat Ekinci, *İdari İstikrar İlkesi*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021) 248.

²¹⁹ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 345.

2577 sayılı Kanunun "Dava Açma Süresi" başlığını taşıyan 7. maddesinde, idari yargıda dava açılmasına ilişkin genel süre düzenlemesine yer verilmiştir. Bu maddeye göre, özel bir süre öngörülmediği durumlarda, idare mahkemelerinde ve Danıştay'da ilk derece sıfatıyla açılacak davalar için öngörülen genel dava açma süresi, işlemin tebliğinden itibaren altmış gündür. Vergi mahkemelerinde açılacak davalarda ise bu süre otuz gün olarak belirlenmiştir. Belirtilen bu süreler, ilgililerin hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri çerçevesinde, kamu düzenine ilişkin sürelerdir. Bu nedenle, dava açma süresinin dolması hâlinde yargı mercilerince resen dikkate alınır ve süresi içinde açılmamış davalar usulden reddedilir.

Aynı Kanun'un 8. maddesi, dava açma süresine ilişkin olarak adli tatilin sürece etkisini düzenlemektedir. Buna göre, dava açma süresinin son gününün adli tatile rastlaması durumunda, bu sürenin, adli tatilin sona erdiği günü izleyen tarihten itibaren yedi gün uzayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu düzenleme ile adli tatil döneminde hak kayıplarının önüne geçilmesi ve yargı mercilerine erişimin kolaylaştırılması hedeflenmektedir.

Öte yandan, 2577 sayılı Kanun'un 9. maddesi ise yargı yolu bakımından yanlış yapılan başvuruların telafisine imkân sağlayan bir hüküm içermektedir. Buna göre, esasında idari yargı yerinde görülmesi gereken bir uyuşmazlık nedeniyle hatalı olarak adli yargı mercilerine başvurulmuş ve bu yargı yeri görevsizlik kararı vermişse, bu kararın kesinleşmesini takip eden tarihten itibaren otuz gün içerisinde, görevli idari yargı merciinde dava açılabilmesi düzenlenmiştir. Bu maddeyle, yargı yolu ayrımı konusunda hata yapan davacının, dava hakkını kaybetmemesi ve esas hakkında bir karar verilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır.

2577 sayılı Kanunun 10. maddesi kişilerin idari işlem ya da eylemin yapılması için idareye başvurulabileceği, başvurunun reddi halinde cevabın tebliğinden, zımnen reddi halinde 30 günün bittiği tarihten itibaren dava açma süresi içerisinde dava açılabilmesi düzenlenmiştir.

2577 sayılı Kanunun 11. maddesinde ilgililerin dava açmadan önce dava açma süresi içerisinde üst makamdan, üst makam yoksa aynı makamdan idari işlemin kaldırılması, geri alınması, değiştirilmesi ya da yeni işlem yapılmasını isteme hakkı bulunmaktadır. Bu başvuru dava açma süresini durdurmaktadır. Bununla birlikte otuz günlük zımnen ret süresinin sonunda dava açma süresi işlemeye devam edecek ve sonradan cevap verilse dahi doktrinde farklı görüşler bulunmakla beraber²²⁰ süre canlanmayacaktır.²²¹

²²⁰ Ahmet Bağrıaçık "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 11. maddesine Göre Yapılan Başvuruya Zımni Retten Sonra Gelen Açık Ret Cevabının Dava Açma Süresine Etkisi", *Ankara Barosu Dergisi* 76 (2018), 81-102, 97.

²²¹ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 684.

Kişi görevsiz yargı yerine başvurmuş ise ayrıca idareye başvuru şartı aranmaz. 2577 sayılı Kanunun 9. maddesi gereği adli yargı mercinin görevsizlik kararının tebliğinden itibaren otuz gün içerisinde dava açmalıdır. Eğer bir yıllık süre geçirilmemişse bu otuz günlük sürenin geçirilmiş olmasının bir mahzuru bulunmamaktadır.²²²

2577 sayılı Kanunun 12. maddesinde idari işlemlerden dolayı açılacak tam yargı davalarında, 13. maddesinde idari eylemlerden dolayı açılacak olan tam yargı davalarında dava açma süresine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu hükümler, tam yargı davalarında mahkemeye erişim hakkına doğrudan müdahale eden düzenlemeler olduğundan ilerleyen bölümlerde bu hükümler detaylıca irdelenecek ve mahkemeye erişim hakkı bağlamında yargı kararlarından da faydalanılmak suretiyle değerlendirilecektir.

Elbette dava açma sürelerinin sınırlandırılmasının idari istikrar ilkesini muhafaza etmek amacı bulunmaktadır. Bununla beraber dava açma sürelerinin belirlenirken mahkemeye erişim hakkı ile idari istikrar ilkesi arasında dengenin gözetilmesi gerektiği aşikardır.²²³

6. Husumet

Medeni yargıda taraf sıfat olarak da adlandırılan husumet hem davacı hem davalı olmayı ifade etmekteyken²²⁴ idari yargıda yalnız davalı olmayı ifade etmektedir.²²⁵ Nitekim 2577 sayılı Kanunun 31. maddesinde ehliyet hususuna ilişkin 6100 sayılı Kanuna atıf yapılmış iken husumete ilişkin bir atıf yapılmamıştır.²²⁶ Ancak atıf olmamasına rağmen davanın açılmasıyla birlikte artık davacı ve davalı arasında hukuki bir bağ oluşacağından “davalının” husumet ehliyeti belirlenirken davacı olabilme niteliklerini de haiz olması gerekecektir. Çünkü davalı idare de bir dava açmasa dahi istinaf, temyiz yahut karar düzeltme gibi taleplerde bulunurken adeta bir davacı gibi hareket etmektedir. Dolayısıyla husumet hususunda Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Türk Medeni Kanunu hükümlerine herhangi bir atıf olmaması, söz konusu kanunların dikkate alınmayacağı sonucunu doğurmayacaktır.²²⁷

2577 sayılı Kanunun 14. maddesinde husumet ilk inceleme hususları arasında sayılmış, 15. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendinde de davalının yanlış gösterildiği durumda mahkeme tarafından hasım düzeltilerek doğru davalıya dilekçenin tebliğ edileceği kurala

²²² 2577 sayılı Kanunun tam yargı davalarında dava açma süresine ilişkin 12. maddesi ve 13. maddesi ayrıca değerlendirileceğinden bu bölümde söz konusu maddelere değinilmemiştir.

²²³ Ekinci, *İdari İstikrar İlkesi*, 255.

²²⁴ Pekcanitez vd., *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 156.

²²⁵ Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, 354.

²²⁶ Gürsel Kaplan, “İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet Sorunu Üzerine Düşünceler”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2008) 23-53, 23

²²⁷ Kaplan, “İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet Sorunu Üzerine Düşünceler”, 26.

bağlanmıştır. İdari yargıda ve dolayısıyla tam yargı davalarında dava konusu idari işlem, eylem ya da sözleşmeyi gerçekleştiren idare hasım olarak gösterilmelidir.²²⁸ Ancak idari sözleşmede sözleşmenin karşı tarafı özel hukuk kişisi davayı açan taraf, sözleşmenin diğer tarafı davalı konumunda olacaktır.²²⁹

Danıştay bir kararında husumet hususunda “*idari dava türleri bakımından bir ayrıma gidilmemiş, daha açık bir anlatımla, idari davanın iptal, tam yargı veya idari sözleşmeden doğan uyuşmazlık nedeniyle açılmış olması noktasında farklı bir hüküm sevk edilmemiş, bu suretle husumetin düzeltilmesine yönelik kuralın bütün idari davalarda uygulanacağı kabul edilmiştir. Öte yandan, aynı kuralın, idari yargı mercilerine, yanlış hasmın husumetten çıkarılması yetkisini de verdiği Danıştayın yerleşik içtihatları ile kabul edilmiş bulunmaktadır. Zira, dava dilekçesinin "gerçek hasma tebliğine" karar verilmesi, yanlış gösterilen hasmın hasım mevkiinden çıkarılması ile mümkündür. Bu itibarla, tam yargı davalarında da, mahkemelerce gerçek hasmın tespit edilmesi üzerine dilekçede gösterilen yanlış hasmın husumetten çıkarılıp tespit edilen gerçek davalının husumete alınmasına ve dava dilekçesinin gerçek hasma tebliğ edilmesine karar verilebileceği açıktır*”²³⁰ şeklinde karar vermiştir. Karardan da anlaşıldığı üzere husumet hususunda iptal davaları ile tam yargı davaları arasında bir ayrım yoktur ve yanlış hasımla dava devam ettiğinde temyiz aşamasında dahi doğru hasımla davanın yeniden görülerek tekemmül ettirilmesi gerektirir. Bu sebeple davacının yanlış hasımla yahut hasımsız dava açmasının doğrudan kendi adına yaptırım bulunmasa da yargılama mercilerinin yargılamayı yanlış hasımla sürdürmesi yargılamanın uzamasına sebep olacaktır.

Danıştay bir kararında bir okulda meydana gelen asansör kazasına ilişkin olarak ilk derece mahkemesinde Milli Eğitim Bakanlığı husumetiyle görülen ve kusursuz sorumluluk ilkeleri uyarınca tazminata hükmedilen davada, binanın geçici kabulünü yapan valilik ile yapı kullanma izin belgesini düzenleyen belediyenin de sorumlu olduğunun anlaşılması gerekçesiyle belediye ve valiliğin de ayrıca hasım konumuna alınarak ve dosya tekemmül ettirilerek karar verilmesi gerektiği belirtilerek ilk derece mahkemesinin kararını bozmuştur.²³¹ Bu karardan da anlaşılabileceği üzere idarenin kusur sorumluluğu dolayısıyla bir karar verilecekse hangi idarelerin sorumluluğunun olduğu iyi araştırılmalıdır.

²²⁸ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 409.

²²⁹ Hamit Yumuk, ‘İdari Yargıda Tazminat Davası’, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisan Tezi*. 2005), 44.

²³⁰ Danıştay 10. Dairesi (Danıştay), K. 2022/2324 (25 Nisan 2022).

²³¹ Danıştay 8. Dairesi (Danıştay), K. 2022/4398 (24 Haziran 2022).

Sosyal risk ilkesine göre idarenin sorumlu olduğu ve herhangi bir eyleminin olmadığı hususlarda ise husumet İçişleri Bakanlığına yöneltilmelidir.²³²

7. 2577 Sayılı Kanunun 3 ve 5. Maddelerine Uygunluk

2577 sayılı Kanunun “İdari Davaların Açılması” başlıklı 3. maddesi, dilekçelerin nasıl olması ve hangi hususları içermesi gerektiğine ilişkindir. Kanunun “Aynı Dilekçe ile dava Açılabilir Haller” başlıklı 5. maddesi ise birbirine maddi ya da hukuki bağ ile bağlı olan işlemlere karşı açılan davalarda ya da aynı işleme karşı menfaati olanların açtıkları davalarda ortak bir dilekçeyle dava açılabilirliği öngörülmüştür. 2577 sayılı Kanunun 14. Maddesinde, dilekçelerin 3. ve 5. maddeye uygunluğu ilk inceleme hususları arasında sayılmış, 15. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendinde ise otuz gün içerisinde yanlışlıkların düzeltilerek yeniden dava açılması belirtilerek dava dilekçesinin reddine karar verilmesi gerektiği düzenlenmiştir.

Tam yargı davalarının iptal davalarının usulüne tabi olması sebebiyle dilekçelerde yer alması gereken hususlar ortaktır. Ancak tam yargı davalarının iptal davalarından farklı olarak haiz olduğu kimi durumlar da mevcuttur. Kanuna göre, tam yargı davalarında uyuşmazlık konusu miktar açıkça gösterilmek zorundadır. Keza davaya konu miktarın Türk Lirası cinsinden belirtilme zorunluluğu bulunmaktadır.²³³

Farklı kişilerin ortak dava açmasına ilişkin 5. maddenin 2. fıkrasında ise yasa koyucu hak ya da menfaat ifadesini kullanması dolayısıyla iptal davaları ile tam yargı davalarında ortak dava açabilecek kişilerin aynı usulüne tabi olduğunu söyleyebiliriz. Kanunun lafzından da anlaşıldığı üzere aynı idari eylemden dolayı hakları ihlal edilmiş kişiler hak veya menfaatlerinde ortaklık bulunduğu takdirde birlikte dava açabilecektir. Buna örnek olarak kişinin bir idari eylemden dolayı vefatı sonucunda tüm aile üyelerinin tek dilekçe ile zararlarının tazminini istemesi verilebilir.²³⁴

E. İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Nedeniyle İdarenin Sorumluluğundan Doğan Tam Yargı Davaları

Anayasanın 2. maddesinde hukuk devleti ilkesi düzenlenmiştir. Bir hukuk devletinde yargı kararının uygulanmaması gibi bir durumun olmaması gerekmektedir. Ancak kimi zaman

²³² Danıştay 10. Dairesi (Danıştay), K.2001/2110 (6 Haziran 2001).

²³³ Danıştay 10. Dairesi (Danıştay), K. 1996/8293 (16 Aralık1996).

²³⁴ Oğuz Sancakdar, “İdari Yargıda “Tek Dilekçe ile Dava Açma” (Karşılaştırmalı Hukukî Analiz)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/2, 223-270, 251.

yapılması gereken bir idari işlemin ya da eylemin hareketsiz kalmak suretiyle yapılmaması meydana gelebilir. Yahut işlemin ya da eylemin gecikilerek yapılması, yapılması gerekenden farklı bir işlem tesis edilmesi, yapılmaması gereken bir idari işlemin uygulanmasına devam edilmesi, tam yargı davalarında hükmedilen tazminat miktarının ödenmemesi yahut yapılması gereken idari işlem ya da eylemin yapılmasını engelleyecek bir biçimde hareket edilmesi söz konusu olabilir.²³⁵ Türk Hukuk Sisteminde hukuk mahkeme kararlarının uygulanması ve ceza mahkemeleri kararlarının infaz edilmesine ilişkin detaylı düzenlemeler mevcut olmasına rağmen idari yargı kararlarının uygulanması yönünde özel bir kanun bulunmamaktadır.²³⁶ Ancak Anayasa’da ve 2577 sayılı Kanun’da yer alan çeşitli düzenlemelerle idarenin Mahkeme kararlarına uymak zorunda olduğu belirtilmiştir. Öncelikle Anayasa’nın 125. maddesinde idarelerin tüm eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu belirtilmiştir ve 138. maddesinde idarelerin mahkeme kararlarına uyma zorunluluğuna işaret edilmiştir. Ayrıca 2577 sayılı Kanunun 28. maddesinde, idarenin idari yargı mercilerince verilmiş yürütmenin durdurulmasına ve esasa ilişkin kararlarını gecikmeksizin uymakla mükellef olduğu ifade edilmiştir. Tüm bu düzenlemeler yargı kararlarının uygulanmamasını önlemek adına getirilen düzenlemelerdir.²³⁷

Görüldüğü üzere yargı kararlarının uygulanması, Anayasal bir yükümlülüktür. Ancak Anayasa’da söz konusu kararların ne zamana kadar uygulanacağına ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır.²³⁸ Bununla birlikte 2577 sayılı Kanunda mahkeme kararlarının uygulama süresinin hiçbir şekilde otuz günü geçmeyeceği belirtilmiştir. Bu süre idareye tanınmış bir hak değildir.²³⁹ İdarenin bu hususa ilişkin takdir yetkisi bulunmamaktadır.²⁴⁰

2577 sayılı Kanunun 28. maddesinde, idarelerin, esasa ilişkin yargı kararlarını ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin mahkeme kararlarını uygulamaktan kaçınmaları halinde, bu idari davranışların doğurduğu zararların giderilmesi amacıyla maddi ve manevi tazminat davalarının açılabileceği açıkça düzenlenmiştir. Bu hüküm, idari organların mahkeme kararlarına uyma zorunluluğunu ve hukuk devleti ilkesi kapsamında idarenin hesap verebilirliğini pekiştirmektedir. Böylece, idarenin yargı kararlarına aykırı hareket etmesi

²³⁵ Taner Ayanoglu, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Üzerine Açılacak Tazminat Davalarının Süresi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 19/ 1-2 (1999), 161-181, 165.

²³⁶ Özcan Özbey, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk”, *Ankara Barosu Dergisi*, 67/ 4 (2009), 45-63, 47.

²³⁷ Özcan Özbey, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk”, 47.

²³⁸ Müzeyyen Eroğlu Durkal-Aynur Hasoğlu, “İdari Yargı Kararlarının Yerine Getirilmesinde Zamanaşımı Sorunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 162 (2022), 155-181, 157.

²³⁹ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 1004.

²⁴⁰ Ekin Sevinç, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Sorumluluk” *Erciyes Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi*, 16/1, (2021), 335-378, 341.

durumunda, zarar gören kişilerin haklarını koruyabilmesi için etkili bir hukuk yolu temin edilmiş olmaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, açılacak tazminat davalarının hukuki niteliği ve kapsamıdır. Bu hususta mevzuatta herhangi bir tanım yoktur. Ancak idari yargıda tazminat davasının tam yargı davasına karşılık gelmesi sebebiyle bu tür davaların tam yargı davası olduğu öncelikli olarak düşünülebilir.²⁴¹

Ancak, bu tür davaları idari işlem den kaynaklanan tam yargı davaları ile karıştırmamak gerekmektedir.²⁴² İdari işlem den kaynaklı tam yargı davalarında kişi şayet yalnız işlemin iptali istemiyle dava açmış ise söz konusu mahkeme kararının tebliğ den itibaren ya da kesinleşmesinden itibaren dava açma süresi içerisinde tam yargı davası açabilir. Bu davalar geriye dönük olarak işlemin iptal edilmesi nedeniyle meydana gelen zararları tazmin etmeye yöneliktir. Mahkeme kararının uygulanmamasından kaynaklı açılacak olan tazminat davaları ise geriye dönük değil ileriye dönüktür. Makul sürenin geçmesinin ardından mahkeme kararı uygulanmamaya devam ettikçe zarar devam edebilir.

Danıştaya göre bu tür davalar ne bir idari işlem den ne de bir idari eylem den kaynaklanmaktadır. Söz konusu davalar idarenin süregelen bir tutumudur.²⁴³ Bu tanım göz önüne alındığında şekli olarak bu tür davaların tam yargı davasına benzemekle birlikte kendine has bir dava olduğunu, tam yargı davasının usuli şartlarına tabi olmadığını söylemek yerinde olacaktır.²⁴⁴

Bu tür davalarda idarenin sorumluluğu kararın en makul sürede yerine getirilmesinden sonra başlayacaktır. Bu süre maksimum otuz gündür. İdare, imkan olmasına rağmen özellikle bu sürenin sonunu beklediği takdirde bu durumdan dolayı da ayrıca sorumlu olacağını söylemek mümkündür.²⁴⁵

İlgili kişi yargı kararının uygulanmamasından kaynaklı olarak ancak ilgili idare aleyhine dava açabilir. Kişinin ilgili kamu görevlisine dava açma hakkı bulunmamaktadır. Davada husumetin ilk davanın hasmı olan idareye yöneltilmesi gerekmez. Hasım yargı kararını uygulamakla yükümlü idare olmalıdır. Ancak çoğu durumda yargı kararını uygulamakla yükümlü idareyle aleyhine karar verilen idarenin ortak olduğu görülmektedir.²⁴⁶

Sonuç itibarıyla 2577 sayılı Kanunda idari işlem ve eylem den kaynaklanan tam yargı davaları dışında ayrıca düzenlenmiş kendine özgü bir tazminat davası türü de bulunmaktadır.

²⁴¹ Eroğlu Durkal-Hasoğlu, “İdari Yargı Kararlarının Yerine Getirilmesinde Zamanaşımı Sorunu”, 168.

²⁴² Taner Ayanoğlu, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Üzerine Açılacak Tazminat Davalarının Süresi”, 166.

²⁴³ Danıştay 4. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.1995/1690 (13 Nisan 1995).

²⁴⁴ Ayanoğlu, s. 172; Sevinç Ekin, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Sorumluluk”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16/1, (2021), 335-378, 368.

²⁴⁵ Ekin Sevinç, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Sorumluluk”, 352.

²⁴⁶ Ekin Sevinç, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Sorumluluk”, 369.

Bu dava tam yargı davası formunda ancak içtihatlarca oluşturulmuş kendine has bir usule sahiptir. Mahkemeye erişim hakkı bağlamında bu tip davalarda karşımıza çıkan en tartışmalı mevzu, dava açma süresine ilişkin olması sebebiyle ilerleyen bölümlerde bu hususa detaylı olarak değinilecektir.

II. Tam Yargı Davalarında Mahkemeye Erişim Hakkı

Mahkemeye erişim hakkının tam yargı davalarındaki görünümü özellikle idari merciine tevdi ve süreçleri kararlarında, yargı harcının istenen tazminat bedeli üzerinden hesaplanması dolayısıyla yargı harçlarında, vekalet ücretinin nispi hesaplanmasından dolayı vekalet ücretinde, ıslah müessesinde ve kanun yoluna ilişkin getirilen parasal sınırdaki söz konusu olmaktadır. Çalışmamızın devamında bu konulara ilişkin özellikle AİHM, AYM ve Danıştay kararlarına yer verileceği gibi bölge idare mahkeme kararlarından da faydalanılarak mahkemeye erişim hakkı kapsamında tam yargı davalarında uygulamadaki durum değerlendirilecektir.

A. Tam Yargı Davalarına Özgü Ön Koşulların Mahkemeye Erişim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi

Mahkemeye erişim hakkının ihlali genel itibarıyla ilk inceleme hususuna ilişkin şartların diğer bir ifadeyle ön koşulların katı yorumlanması sonucu oluşmaktadır. Bir hakkın ihlal edildiğine ilişkin AYM yahut AİHM bir karar verdiği takdirde ülkemiz aleyhine tazminata hükmedilmektedir. Öte yandan, AİHM veya AYM, uyuşmazlık hakkında ihlal kararı verse dahi; başvurunun uzun yıllar yaşadığı mağduriyet yargıya olan güveni zedelemektedir. Ayrıca aynı hususa ilişkin başka bir kişinin bireysel başvuru yoluna gitmediğini varsaydığımızda, vicdanı yaralayıcı bir durum meydana gelmektedir.

Bilindiği üzere tam yargı davaları bir hakkı ihlal edilen kişinin açmış olduğu bir tazminat davasıdır. Bununla birlikte burada özel hukuktan farklı olarak tazmin yükümlülüğünün devlette olması sebebiyle vatandaşın davasının görülmesi yalnızca yargıya olan güveni değil devlete olan güveni sağlamak noktasında önemli bir süreçtir. Tüm bu nedenlerle tam yargı davalarında mahkemeye erişim hakkının doğru bir biçimde anlaşılması oldukça önemlidir.

1. Tam Yargı Davalarında Yargı Harçları ve Adli Yardım

Yargı harçları en basit ifadeyle mahkemelerin verdiği hizmetin karşılığı olarak Devlet tarafından alınan para olarak tanımlanabilir.²⁴⁷ Yargılama faaliyetini yürütmek devletin esas görevlerindendir. Adliye işlerinin düzenli olarak sürdürülmesini sağlayarak bir kamu hizmeti gerçekleştirilmektedir. Bu kamu hizmetini gerçekleştirirken dolaylı olarak bir ücret alınması olağandır.²⁴⁸ Ancak sosyal devlet ilkesi gereği ve mahkemeye erişim hakkı kapsamında söz konusu harçların makul düzeyde olması önem arz etmektedir.²⁴⁹ Yargı harçlarının yüksek olması kişinin davayı kaybetme ihtimali de göz önüne alındığında, ilgilileri dava açmaktan vazgeçmeye sevk etmektedir.²⁵⁰

Yargı harçları 6100 sayılı Kanunda sayılan yargılama giderlerindendir ve 2577 sayılı Kanunun 31. maddesinde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na atıf yapılan müesseselerden biri de yargılama giderleridir. Kısacası yargı harçları hakkında -aksi 2577 sayılı Kanunda belirtilmemişse- uygulanması gereken mevzuat 6100 sayılı Kanun olacaktır. Anılan Kanun gereği yargılama giderleri aleyhine hüküm verilen taraftan tahsil edilir.

Tam yargı davaları özelinde üzerinde durmamız gereken yargılama gideri, 6100 sayılı Kanunun 323. maddesinin (a) bendinde sayılan “karar” harcı olacaktır. Şöyle ki 492 sayılı Harçlar Kanunu gereği dava konusu uyuşmazlık belli bir meblağ teşkil etmekte ise nispi karar harcı, bunun dışındaki davalarda ise maktu karar harcı alınacaktır.²⁵¹ Nispi karar harcının oranı ise talep edilen tazminat miktarının binde 68,31’dir. 492 sayılı Kanunun 28. maddesi gereği eğer dava konusu ölüm yahut cismani zarar sebebiyle bir maddi veya manevi tazminat davası ise başlangıçta nispi karar harcının yirmide biri, diğer konulu tazminat davalarında ise dörtte biri yatırılır. Kalan tutar da kabul edilen tazminat miktarı üzerinden kararın tebliğini izleyen günden itibaren bir ay içerisinde ödenmelidir. Tam yargı davalarının da belirli bir değeri ihtiva eden davalar olması sebebiyle bahsi geçen usul uygulanacaktır.

Bir örnekle açıklamak gerekirse 1.000.000,00-TL tazminat istenen bir davada başlangıçta 68.310,00-TL’nin dörtte biri olan 17.077,50-TL nispi karar harcının yatırılması gerekmektedir. Belirtilen meblağ ekonomik düzeyi iyi olmayan biri için dava açmaktan vazgeçme sonucunu doğurabilecektir. Bu durum konusu para olan tam yargı davalarında

²⁴⁷ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 775.

²⁴⁸ Atalı vd., *Medeni Usul Hukuku*, 680.

²⁴⁹ Leyla Akyol, “Anayasa Mahkemesinin 14.01.2010 Tarihli Kararı Çerçevesinde Yargı Harçlarına İlişkin Bazı Sorunlar ve Güncel Gelişmeler”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1 (2011), 32-52, 33.

²⁵⁰ Taha Taş, *İdari Yargılama Usulünde Yargılama Giderleri*, (Ankara, Adalet Yayınevi: 2023), 12.

²⁵¹ 492 sayılı Harçlar Kanununun Yargı harçları başlıklı 15. maddesinde “(1) sayılı tarifiede yazılı işlemlerden değer ölçüsüne göre nispi esas üzerinden, işlemin nev’i ve mahiyetine göre maktu esas üzerinden alınır.” hükmüne yer verilmiştir.

yatırılması gereken karar harcının daha fazla olması sebebiyle çok daha büyük sorunlar oluşturabilir.²⁵² Bu sorunlara karşı ülkemizde adli yardım müessesesi imdada yetişmektedir. Adli yardım, hak arama özgürlüğü için önemli bir güvence teşkil etmektedir.

Adli yardım da tıpkı yargılama giderleri gibi 2577 sayılı Kanunun 6100 sayılı Kanuna atıf yaptığı hususlardandır. 6100 sayılı Kanunda adli yardımın tanımı yapılmamaktadır. Bununla birlikte doktrinde, adli yardımın amacı ve niteliği göz önüne alınarak birtakım tanımlara gidilmiştir.²⁵³ Söz konusu tanımlardan yola çıkarak adli yardımın bireylerin mahkemeye erişim hakkı noktasında eşit düzeye gelmelerinde etkin bir rol oynayan ve kişilerin geçici olarak yargılama giderlerinden muaf olmalarını sağlayan bir düzenleme olduğu söylenebilir.²⁵⁴

Adli yardım müessesesi adil yargılanma hakkıyla sıkı bir ilişki içerisinde.²⁵⁵ Hatta ayrılmaz bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür.²⁵⁶ Adli yardımın mahkemeye erişim hakkı bağlamında “yoksul kişilere dönük yüzü” olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle ekonomik olarak sıkıntıda bulunan insanların hak arayabilmeleri noktasında eşitlik ilkesinin bir yansımasıdır.²⁵⁷ Bir denge işlevi görmektedir.²⁵⁸ Yalnız yargılamanın başlatılmasını değil aynı zamanda yargılamanın yürütülmesini de sağlamaktadır. Alınan adli yardım kararı hükmün kesinleşmesine kadar devam edecektir.²⁵⁹

Adli yardım talebinin kabul edilmesi için bazı koşullar aranmaktadır. 6100 sayılı Kanun uyarınca davacının adli yardım talebinin kabul edilebilmesi için yargılama giderlerini ödediği takdirde kendisinin veya ailesinin geçiminin zor duruma düşme tehlikesinin bulunması gerekmektedir. Ayrıca 6100 sayılı Kanunun anılan maddesi “*talepleri açıkça dayanaktan yoksun olmayanlar*”ın adli yardımdan yararlanabileceğini düzenlemiştir. Bu hükme göre, davacıların yargılama giderlerini ödedikleri takdirde geçimlerinin zor duruma düşeceğini ispatla yükümlü oldukları anlaşılmaktadır.

²⁵² Mustafa Köksal, “Adli Yardım (Müzaheret Adliye) Kurumunun İdari Yargıdaki Uygulaması”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 4/ 40, (Aralık 2009), 97-112, 109

²⁵³ İmmihan Yaşar, “Adli Yardım Uygulaması”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 80/5, (Eylül 2006), 2007-2026, 2007.

²⁵⁴ Muammer Aydın, “Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış”, *İstanbul Barosu Dergisi*, 81/5, (Eylül 2007) 2117-2125, 2118

²⁵⁵ Ayşe Kılınç, “Bir İnsan Hakkı Olarak “Adli Yardım”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 3/1, 1-10

²⁵⁶ Ulaş Karan, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasası* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017), 417.

²⁵⁷ Yaşar, “Adli Yardım Uygulaması”, 2009.

²⁵⁸ Mehmet Akbal, “Madeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 93 (2011), 147-173, 149.

²⁵⁹ Dilşat Yılmaz, “Hukuk Devleti Vasıtası Olarak Adli Yardım ve İdari Yargı”, *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı*, II (2020), 1573-1604, 1580.

Adli yardım hususunda AİHM'in ve AYM'nin vermiş olduğu ihlal kararları dikkat çekmektedir. Söz konusu kararların özellikle tam yargı davalarına ilişkin olması da ayrıca dikkate değerdir.

AİHM'in adli yardıma ilişkin Türkiye hakkında verdiği bir kararında; dava konusu, İran sınırında güvenlik güçlerinin kaza ile vurduğu kişinin ölümü ertesinde müteveffanın babası, annesi ve kardeşlerinin açtığı 420.000-TL tazminat talebine ilişkindir. Uyuşmazlıkta davacılar yoksulluk belgesi sunmak suretiyle adli yardım talep etmişlerdir. Mahkemece adli yardım talebi reddedilerek ilgili usulün izlenmesinin ardından davanın açılmamış sayılmasına karar verilmiştir.²⁶⁰ AİHM yalnız gerçekten ihtiyacı olanların adli yardım taleplerinin kabul edilmesi yönündeki devletlerin kaygısını olağan olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Ancak söz konusu olaya ilişkin olarak davacılarından birinin taşınmaz maliki olmasının, yaşlılık aylığı almasının yahut avukat tarafından temsil edilmesinin yargılama masraflarını karşılayacak durumda olduğunun kabulü anlamına gelmeyeceğini belirterek yalnız bu sebeplerle davanın açılmamış sayılmasının başvuranların mahkemeye erişim hakkından yoksun bıraktığını belirtmiştir.²⁶¹

Yine AİHM'in başka bir kararına²⁶² konu olayda; başvuru, kızlarının ameliyat sonrasında kolları ve bacaklarının hareket kabiliyetini yitirmesinin ardından sağlık personelinin ihmalinin bulunduğu iddiasıyla tam yargı davası açmış ve adli yardım talebinde bulunmuşlardır. İlk derece mahkemesince, davacıların adli yardım talepleri avukat ile temsil edilmeleri dolayısıyla reddedilmiş ve akabinde davanın açılmamış sayılmasına karar verilmiştir. AİHM, davacıların ödemesi gereken miktarın aşırı külfet oluşturduğunu, davacıların avukat tutmalarının dava harcını ödeyecek maddi imkana sahip olduğu anlamına gelmeyeceğini ve mevcut olayda mahkemeye erişim hakkı üzerinde orantısız kısıtlama olduğunu belirtmiştir.²⁶³

Doğrudan tam yargı davası ile ilgili olmasa da niteliği itibarıyla pek çok açıdan benzerlik barındıran iş kazası sonucu açılan tazminat davasında, davacının adli yardım talebi fakirlik belgesi sunmasına rağmen vekilinin bulunması nedeniyle reddedilmiştir. Davacının sonrasında yaptığı itiraz başvurusunun reddedilmesi üzerine olay AYM'ye intikal etmiştir. AYM adli yardım müessesesinin yargılama giderlerini karşılamada zorlanacak kişiler için

²⁶⁰ 2577 sayılı Kanunun 6. maddesinin 4. fıkrası uyarınca harç ve posta ücreti yatırılmayan davada davacıya harç ve postanın tamamlanması için tebliğ yapılır. Harç ve posta yatırılmadığı takdirde tebliğ tekrarlanır. İkinci tebligata rağmen harç ve posta ücreti yatırılmazsa davanın açılmamış sayılmasına karar verilir.

²⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 37952/04 (15 Aralık 2009).

²⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 52658/99 (17 Temmuz 2007).

²⁶³ Karar ilişkin detaylı bilgi için bkz; Burak Pınar-Nedim Meriç, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yargı Harçlarına Bakışı: Yiğit Ve Ülger Davaları Işığında Hak Arama Özgürlüğü Ve Yargı Harçları İlişkisi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 84 (2009), 188-211.

mahkemeye erişim hakkının sağlanabilmesi adına düzenlenen bir yol olduğunun altını çizmiştir. AYM değerlendirmesini üç unsur yönünden yaparken öncelikle kanunilik unsuruna değinmiştir. Kişinin adli yardım talebi 6100 sayılı Kanunun 334. maddesi uyarınca reddedildiğinden kanunilik unsuru yönünden bir sorun görülmemiştir. Meşru amaç yönünden de kişilere yargılama giderleri ödeme yükümlülüğünün getirilmesinin gereksiz başvurularda bulunulmasına engel olduğu, ayrıca davacılar tarafından yatırılan giderlerin yargı hizmeti için kaynak olduğu, bu bağlamda mahkemeye erişim hakkının meşru bir amaç için sınırlandırılmasının olağan olduğu belirtilmiştir. Ölçülülük ilkesi yönünden değerlendirmede bulunulurken yargılama giderlerinin gereksiz dava açılmasının önünde engel olması sebebiyle elverişli olduğunu belirtmiştir. Gereklilik ilkesi için ise mahkemeye erişim hakkını sınırlandırmakla beraber en az zedeleyen araç olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda yargılama giderlerinin hangi aşamada tahsil edileceğine ilişkin kanun koyucunun takdir yetkisinin bulunduğu, belirli bir miktarın yargılamanın başında alınmasının dengeli bir durum olduğu ve bu noktada gerekli bir unsur olduğu belirtilmiştir. Orantılılık ilkesi için ise somut olayda mahkemenin fakirlik belgesini dikkate almadığını ancak hangi belgenin yeterli olacağına ilişkin bir açıklama yapmadığını özellikle belirtmiştir. Aynı zamanda kişilerin kendilerini vekille temsil ettirmelerinin mali durumlarının iyi olduğuna dair bir karine teşkil etmediği, bu durumun “katagorik” bir yaklaşım olduğu ve kabul edilemeyeceği belirtilerek davacının mahkemeye erişim hakkı üzerinde orantısız bir külfet oluşturulduğu belirtilmiş ve ihlal kararı verilmiştir.²⁶⁴

Yine tazminat istemli başka bir davada; davacının adli yardım talebi fakirlik belgesi bulunmasına rağmen taşınmazının bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Davacı söz konusu taşınmazın ½’sinin maliki olduğu ve konut olarak kullandığı, yargılama giderlerini karşılayacak durumu olmadığını belirterek AYM’ye başvurmuştur.

AYM, başvurucunun üzerinde kayıtlı bulunan taşınmazın, aynı zamanda kendisinin ikamet ettiği konut niteliğinde olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, başvurucunun maddi durumunu gösteren fakirlik belgesinin mevcudiyeti de göz önünde bulundurulmuştur. Buna karşın, ilgili mahkemenin, başvurucunun ekonomik ve sosyal koşullarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmeksizin, yalnızca taşınmaz sahibi olması gerekçesiyle adli yardım talebini reddetmesi, katı ve soyut bir yorumlama olarak değerlendirilmiştir. Başvurucunun taşınmaz varlığının adli yardım talebinin reddini gerektirdiğine ilişkin yaklaşımın, mahkemeye erişim hakkı kapsamında ölçülülük ilkesine aykırı düştüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda,

²⁶⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM) B.2017/39062 (10 Kasım 2021).

mahkemenin, başvuruçunun sosyoekonomik durumunu bütüncül biçimde değerlendirmesi ve salt taşınmaz sahibi olmasının adli yardım talebinin reddi için yeterli bir gerekçe olmadığını dikkate alması gerektiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, başvuruçunun mahkemeye erişim hakkının, söz konusu değerlendirme eksikliği nedeniyle ihlal edildiği sonucuna ulaşılmıştır.²⁶⁵

Görüldüğü üzere AİHM ve AYM kararları aynı doğrultuda olup kişilerin adli yardım talebi değerlendirilirken yalnız malvarlığı yahut avukat tutup tutmamalarının göz önüne alınmasını katı bir tutum olarak yorumlamışlardır. Davacıların maddi durumu bütün koşullar dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Yargılama giderlerinin gereksiz dava açılmasının önlenmesi noktasında önemli bir faydası bulunduğunu kabul etmekle beraber mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmemesi adına özen gösterilmelidir. Sonuç itibarıyla yargılama giderleri yargılamanın sonunda haksız çıkandan tahsil edileceği için kamu zararının doğması gibi bir durum söz konusu olmayacaktır.

Tam yargı davaları özelinde adli yardım hususunda mahkemeye erişim hakkına ilişkin diğer bir husus ise özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanıp yararlanmayacağı meselesidir. 6100 sayılı Kanunun 334. maddesinin 2. fıkrasında kamuya yararlı dernek ve vakıfların adli yardımdan yararlanabileceğinin özellikle belirtilmesi, özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanamayacağı düşündürmektedir. Bu durumun nedeninin; devletin, ticari şirketlerin özel hukuk davalarında finansman olmak gibi bir görevinin olmamasından kaynaklandığı, bu sebeple de özel hukuk kişilerine adli yardım imkanı verilmediği görüşü mevcuttur.²⁶⁶ Ancak bu görüşün idarenin işlem ve eylemlerinin yargılandığı idari yargı için geçerli olması mümkün değildir. İdari yargıda esas olan işlemlerin hukuka uygun olup olmadığına karar vermek yahut idarenin sorumluluğu sebebiyle kişilerin zararlarının giderilmesine hükmetmektir. Yani üstün bir kamu yararı söz konusudur. Özel hukuk kişilerinin açacağı tam yargı davaları da zararlarının giderilmesi amacıyla. Çoğu durumda özel hukuk tüzel kişisi de uğradığı zarardan dolayı yaşadığı mağduriyet sebebiyle gerçek kişiden farksız haldedir.

Konuya ilişkin olarak revizyon imar planının iptali istemiyle açılan davada Danıştay'ın bozma kararı üzerine verilen iptal kararının ardından davacı limited şirkete ait yapı idarece yıkılmıştır. Bunun üzerine yapı sahibi davacı limited şirket, fazlaya ilişkin hakları saklı kalmak kaydıyla uğramış olduğu zararın tazmini istemiyle dava açmış, mahkemece yapılan bilirkişi incelemesi sonucu yapının yüzde yüzünün yapıldığı yıkım tarihi

²⁶⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM) B.2021/14356 (7 Haziran 2023).

²⁶⁶ Yıldız Balcı, "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım: Nalbant ve Diğerleri / Türkiye Kararı", *İnsan Hakları Dergisi* 10 (2022), 9.

itibarıyla değerinin 3.842.481,00 TL olduğu belirtilmiştir. Davacı, 2577 sayılı Kanunun 16. Maddesi uyarınca miktar artırımı talebinde bulunmuş ve iflasın eşiğine geldiğini ıslahla birlikte ödemesi gereken harç miktarının çok yüksek olduğunu belirterek adli yardım talep etmiştir. Davacı limited şirketin mali yoksunluğunu belirten herhangi bir belge sunmaması nedeniyle ara kararı ile bu hususta bilgi belge istenilmiştir. Ara kararına cevaben davacı şirket tarafından, borçlu bulundukları şirketlerin haklarında icra takibi başlattıkları, bütün mal varlıklarına haciz konulduğu beyan edilmiştir. Ancak ilk derece mahkemesi, davacı şirketin adli yardım talebini 6100 sayılı Kanun uyarınca özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardımdan yararlanamayacağını belirterek reddetmiştir. Tamamlama harcı yatırılmadığından dava konusu miktarın ıslah edilmediği belirtilerek davacının tazminat talebi 5.000,00-TL üzerinden kabul edilmiş ve bu karara karşı bireysel başvuruda bulunulmuştur.

AYM olaya ilişkin kararında, öncelikle AİHM kararlarına atıfta bulunmuş ve söz konusu kararlarda AİHM, ayrıca tüzel kişilere adli yardım verilmesi hususunda Sözleşme'ye taraf devletler arasında bir görüş birliği hatta sağlam bir eğilim bulunmamasına rağmen gerçek ve tüzel kişiler arasında bir ayırım yapmadan mahkemeye erişim hakkına ilişkin aynı ilkeleri uyguladığını ifade etmiştir.²⁶⁷

AYM, ilkelerin olaylara uygulanmasına ilişkin bölümde ise daha önceden bir limited şirketin AYM'ye yapmış olduğu bireysel başvuru için başvuru harcını yatırmaması sebebiyle düşme kararı verildiğinden bahsetmiştir. AYM'nin bu kararının 6100 sayılı Kanunda tüzel kişilerden yalnızca kamuya yararlı dernek ve vakıfların adli yardım talebinde bulunabileceğine ilişkin usuli yorum olduğu ancak anayasal bir değerlendirme yapılmadan karar verildiğinin altı çizilmiştir.²⁶⁸ Daha sonrasında somut olaya ilişkin olarak kanun koyucunun adli yardım isteminden kimlerin faydalanabileceğinin belirlenmesinde takdir yetkisi olmakla beraber yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olma kriterinin sadece gerçek kişiler için geçerli bir kavram olmadığını belirtmiştir. Borca batık durumda olan yani aktifleri borçlarını karşılayamayan ticari şirketlerin de bu kapsamda değerlendirileceği ki bir şirketin mali durumunu finansal tablolarla, denetim raporlarıyla vb belgelerle nesnel olarak belirlenebileceği ifade edilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde de davacı üzerinde ağır bir külfet bulunduğu adli yardım

²⁶⁷ Anayasa Mahkemesinin kararında adli yardım talebine ilişkin gerçek ve tüzel kişiler arasındaki duruma dair atıf yaptığı AİHM kararları hakkında detaylı bilgi için bkz; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 48140/99 (10 Ocak 2006), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 68334/01 (24 Ekim 2009), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 20577/05 (22 Ekim 2013). Kararda ayrıca yargı harçlarını belirlemede devletlerin takdir yetkisinin bulunduğu ancak bu hususta esnek olmaları gerektiğine dair Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 35123/05 (9 Aralık 2010), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 54991/10 (2 Nisan 2020) kararlarına da değinilmiştir.

²⁶⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2013/5864 (20 Nisan 2016).

talebinin kabul edilmemesinin ölçülü olmadığı belirterek ihlal kararı verilmiştir. Ayrıca meydana gelen ihlalin sebebinin katı bir yorumdan ziyade 6100 sayılı Kanundan kaynaklandığından bu durumun Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesine karar verilmiştir.²⁶⁹ Ancak TBMM tarafından bu hususa ilişkin yeni bir düzenleme yapılmamıştır.

Yakın tarihte ise bir idare mahkemesinin görülmekte olan bir tam yargı davasında başvurusu ile özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım taleplerini engelleyen 6100 sayılı Kanunun 334. maddesinin 2. fıkrasının iptali talep edilmiştir. Başvuru gerekçesi hükmün meşru bir amacının bulunmadığı ve kişilerin mahkemeye erişim hakkını aşırı derecede zorlaştırdığı şeklindedir. AYM tarafından yukarıda yer verilen karara da atıfta bulunmak suretiyle 6100 sayılı Kanunun 334. maddesinin 2. fıkrası kapsamında kamuya yararlı dernek ve vakıflar haricindeki özel hukuk tüzel kişilerinin tüm şartlar gerçekleşse dahi yalnız tüzel kişi olmaları sebebiyle adli yardımdan yararlanamayacağına ilişkin düzenlemenin meşru bir amacının bulunmadığı ve mahkemeye erişim hakkına önemli derecede bir sınırlama getirildiği ifadeleriyle söz konusu hükmün iptaline karar verilmiştir. Bununla birlikte AYM kararı dokuz ay ertelenmiştir.²⁷⁰ Kararın dokuz ay ertelenmesi kanunda boşluk oluşması sebebiyet vermemek adına yerinde olmakla beraber AYM'nin görüşünün açık olduğu bu hususta erteleme sürecinde dahi mali durumunun yeterli olmadığını kanıtlayan özel hukuk tüzel kişilerinin adli yardım talebinin kabul edilmesi gerekmektedir. Aksinin kabulü AYM'nin yer verilen ihlal kararının²⁷¹ hiçbir anlamı olmadığı anlamına gelecektir.

Yer verilen AİHM ve AYM kararlarında vurgulanan ilk husus, mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olmadığı ve sınırlandırılabilirliğine, devletlerin yargı hizmetleri için dava açılması öncesinde yargılama giderleri adı altında ücret alabileceğine yöneliktir. Yargılama giderlerini ödeme gücünden yoksun kişiler için ise yargıya ulaşmalarını sağlayacak olanaklar mevcut olmalıdır ki bu olanak hukuk sistemimizde adli yardım müessesidir. Mahkemeleri adli yardım taleplerini değerlendirirken katı ve kategorik yorumdan uzak durmaları gerektiği, yüksek mahkeme kararlarında defeatle belirtilmektedir. Özel hukuk tüzel kişilerinin kategorik olarak adli yardımdan faydalanamaması, mahkemeye erişim hakkını açık bir şekilde ihlal etmektedir. Bu sebeple ilgili Kanun hükmünün iptal edilmesi oldukça isabetlidir. Bu durum başvuru harçlarının oldukça yüksek olabileceği tam yargı davalarında özellikle önem arz etmektedir.

²⁶⁹ Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2020/22192 (17 Mayıs 2023).

²⁷⁰ Anayasa Mahkemesi (AYM), K. 2024/164 (24 Eylül 2024).

²⁷¹ AYM B. 2020/22192 (17 Mayıs 2023).

2. Tam Yargı Davalarında Vekalet Ücreti

Vekalet ücreti; vekille takip edilen davalarda 6100 sayılı Kanunun 323. maddesinde sayılan yargılama giderlerinden olup²⁷² bu tür giderler mahkemeye erişim hakkı üzerinde dolaylı olarak sınırlandırma getirmektedir.²⁷³ Vekalet ücreti Avukatlık Asgari Ücret Tarifesine göre hesaplanır.²⁷⁴ Söz konusu hükümler uyarınca kişi aleyhine vekalet ücretine hükmedilebilmesi için karşı tarafın davayı avukatla temsil etmesi ve dava sonucu aleyhine karar verilmesi gerekmektedir. Bu sebeple davayı kaybetmesi durumunda taraflara vekalet ücreti yükletilecek olması nedeniyle mahkemeye erişim hakkı üzerinde bir dolaylı bir sınırlama meydana gelmektedir.²⁷⁵

Özel hukuk alanında görülen uyuşmazlıklarda, genel uygulama olarak, davayı kaybeden tarafın aleyhine karşı tarafın vekalet ücretine hükmedilmesi esastır. Ancak idari davalar ve kamu idarelerinin taraf olduğu hukuk süreçlerinde, vekalet ücretinin takdiri ve tahsiline ilişkin özel düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bağlamda, 659 sayılı “*Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri ve Özel Bütçeli İdarelerde Hukuk Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname*”nin 14. maddesi, bu hususa açıklık getirmektedir. Söz konusu madde uyarınca, kamu idarelerinin hukuk hizmetlerini yürüten vekiller lehine, ilgili mevzuat uyarınca hükmedilmesi gereken vekalet ücretinin takdir edilmesi gerekmektedir.

Tam yargı davaları haricinde idari davalarda karşı tarafın vekili bulunduğu ve dava dosyasına katkısının olduğu takdirde kaybeden taraf maktu bir vekalet ücreti ödeyecektir. Ancak tam yargı davalarında nispi vekâlet ücretine hükmedilmesi zorunludur.

3 Ekim 2024 tarihli ve 32681 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi’nin 10. maddesi, manevi tazminat davalarına ilişkin vekalet ücretinin belirlenme esaslarını detaylı bir şekilde düzenlemektedir. Maddenin ilgili hükümleri uyarınca, manevi tazminat taleplerinden kaynaklanan davalarda, vekalet ücretinin nispi usulde hesaplanması gerekmektedir. Bununla birlikte, madde kapsamında, dava talebinin kısmen reddedilmesi durumunda uygulanacak usul de açıkça ifade edilmiştir. Bu bağlamda, davanın sadece bir kısmı kabul edilirken, diğer kısmının reddedilmesi halinde, karşı tarafın vekiline tarifenin üçüncü bölümünde belirtilen esaslara göre bir vekalet ücreti hükmedilecektir. Ancak burada gözetilen önemli bir kısıtlama bulunmaktadır: Mahkeme tarafından karşı taraf vekili

²⁷² Mehmet Şimşek, “Yargı Organlarınca Hükmedilen Vekâlet Ücretinin Aidiyeti Sorunu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 6 (Ocak 2016), 535-561, 536.

²⁷³ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/1613 (2 Ekim 2013).

²⁷⁴ Şimşek, “Yargı Organlarınca Hükmedilen Vekâlet Ücretinin Aidiyeti Sorunu”, 538.

²⁷⁵ Bahadır Yalçınöz –Selami Demirkol, “Onar-Sarıca-Duran Hukuk Devleti Günü- İdare Hukukunda Anayasal İlkeler”. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* 17/1 (Temmuz 2014), 29-43, 31.

lehine takdir edilecek olan bu vekalet ücreti, davacı vekili lehine belirlenen vekalet ücretini aşamayacaktır. Bu düzenleme, taraflar arasında vekalet ücretlerine ilişkin denge ve adaletin sağlanması amacıyla getirilmiş olup, aşırı yüklenmenin önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Ayrıca, hem maddi hem manevi tazminat davasının birlikte açıldığı durumlarda vekalet ücretinin maddi tazminat için ayrı manevi tazminat için ayrı bir kalem olmak üzere hükmedileceği kurala bağlanmıştır. Şöyle ki yüz bin TL maddi yüz bin TL manevi tazminat talebiyle açılan bir tam yargı davasında, davanın tamamen kabulüne karar verildiği takdirde maddi tazminat için ayrı bir nispi vekalet ücreti, manevi tazminat için ayrı bir nispi vekalet ücretine hükmedilecektir. Şayet davanın hem maddi hem manevi tazminat yönünden kısmen kabulü kısmen reddi durumunda, maddi tazminat yönünden hem davacı hem davalı lehine, manevi tazminat yönünden de hem davacı hem davalı lehine vekalet ücretine hükmedilecektir.

Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi'nin 13. maddesi, yalnızca maddi tazminat talepleriyle ilgili açılan davalara yönelik özel düzenlemeleri içermektedir. Bu madde kapsamında, maddi tazminat istemli davalarda vekalet ücretinin takdirine ilişkin usul ve esaslar ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Özellikle, davanın kısmen reddedilmesi halinde uygulanacak vekalet ücreti ile ilgili hükümler kritik öneme sahiptir. Buna göre, kısmi kabul durumunda, karşı taraf lehine hükmedilecek vekalet ücretinin, tarifede belirtilen maktu vekalet ücretinden daha düşük olamayacağı ifade edilmiştir. Bu sınırlandırma, tarafların vekalet ücretleri bakımından mağduriyet yaşamamalarını ve adil bir ücret dağılımının sağlanmasını amaçlamaktadır.

Öte yandan, aynı durumda, mahkemenin karşı taraf lehine takdir edeceği vekalet ücreti, davacı lehine belirlenen vekalet ücretini aşamayacaktır. Bu kural, vekalet ücretlerinin taraflar arasında orantılı ve dengeli bir biçimde paylaşılması amacını taşımakta olup, adil yargılanma ve hukuki eşitlik ilkelerinin gereği olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kısmi ret durumunda, tarafların vekalet ücretlerine ilişkin yükümlülükleri hem asgari bir alt sınır hem de davacı lehine tayin edilen ücret çerçevesinde üst sınır olarak belirlenmiştir.²⁷⁶

²⁷⁶ Bu bölümde bahsedilen üçüncü kısım; Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi (AAÜT), Resmi Gazete 32681 (3 Ekim 2024) ekinde yer alan liste uyarınca tazminat davalarında hükmedilecek vekalet ücreti için hesaplama yöntemine dairdir. Bu yöntemle göre ilk 400.000,00-TL için %16, sonra gelen 400.000,00-TL için %15 şeklinde vekalet ücreti hesaplanır. Örneğin 500.000,00-TL talepli açılan davada 200.000,00-TL kabul, 300.000,00-TL reddedilmesi halinde şayet davacının avukatı bulunmakta ise 32.000,00-TL lehine avukatlık ücreti, 48.000,00-TL ise aleyhine vekalet ücreti hükmedilmesi gerekirken tarifedeki hüküm gereği aleyhine ancak 32.000,00-TL vekalet ücreti hükmedilebilecektir.

Ayrıca, davanın tamamen reddedilmesi halinde ise taraflar lehine maktu vekalet ücretinin hükmedilmesi öngörülmektedir. Bu durumda, vekalet ücreti, dava konusu talebin tümünden reddi nedeniyle daha sınırlı bir tutarda takdir edilmekte ve tarafların dava sürecindeki mali sorumlulukları netleştirilmektedir. Böylece, maddi tazminat istemli davalarda vekalet ücretlerinin belirlenmesine ilişkin uygulamada netlik ve tutarlılık sağlanmakta, taraflar arasında ücret dağılımında adalet ilkesi gözetilmektedir.

Bununla beraber hükmedilecek vekâlet ücretinin kabul ya da reddedilen miktarı geçemeyeceği de ayrıca belirtilmiştir.

Davanın kısmen reddi durumunda hesaplanan karşı vekalet ücretinin davacı lehine hükmedilen miktarı geçemeyeceğine ilişkin düzenlemeler, 29 Aralık 2018 tarih ve 30640 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Avukatlık Asgari Ücret Tarifesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tarifesine kadar mevcut değildir. Yani bu tarihten önce söz gelimi 1.000.000,00-TL talepli bir tam yargı davasında davanın 150.000,00-TL’lik kısmının kabul edilmesi ve 850.000,00-TL’lik kısmın reddedilmesi durumunda davacı lehine 24.000,00-TL vekalet ücretine aleyhine ise 131.000,00-TL vekalet ücretine hükmedilmekteydi. Elbette bu durumda kişinin dava açıp sonucunu uzun müddet bekleme külfeti altına girmesini anlamsızlaştırmakta mahkemeye erişim hakkını ihlal etmekteydi.

Bu hususa ilişkin bir olayda, alkol etkisi altında taşkınlık yapan askerlerin saldırısı neticesinde yaralanan askerlerin açtığı tam yargı davasında, maddi tazminat talebi olarak 150.000,00 TL ve manevi tazminat talebi olarak 100.000,00 TL istenmiştir. Mahkeme, bilirkişi incelemesi sonucunda, davacıya yaklaşık 8 bin TL maddi ve 20.000,00 TL manevi tazminat ödenmesine, 461,64 TL tutarındaki vekalet ücretinin davalı idareden alınarak başvurucuya verilmesine hükmedilmiştir. Bununla birlikte, 2 Kasım 2011 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 26 Eylül 2011 tarihli 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin (KHK) 6. ve 14. maddeleri uyarınca, reddedilen tazminat talepleri üzerinden hesaplanan 12.119,18 TL tutarındaki vekalet ücretinin başvurucudan alınarak davalı idareye verilmesi yönünde oy çokluğuyla karar verilmiştir.

Karşı oy yazısında ise, somut olayda davalı idare tarafından yapılan savunmaya ilişkin tüm işlemlerin 659 sayılı KHK’nın yürürlüğe girdiği 2 Kasım 2011 tarihinden önce tamamlandığı belirtilmiştir. Bu tarihte, savunmayı yapan davalı idare personelinin henüz vekil sıfatına sahip olmadığı, dolayısıyla 2 Kasım 2011 tarihinden sonra, yani vekil sıfatını haiz oldukları tarihten sonra, savunmaya ilişkin herhangi bir faaliyet gerçekleştirilmediği görüşü

dile getirilmiştir. Bu nedenle, karşı oy sahibi, davalı idare lehine vekâlet ücreti takdir edilmesi yönündeki çoğunluk kararına itiraz etmiş ve bu kararın uygun olmadığını ifade etmiştir.

AYM, başvurucunun davayı açtığı sırada ıslah imkanının olmaması hususuna değinmiştir. Bununla birlikte davanın 659 sayılı KHK'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce açıldığı ve davacının bu düzenlemeyle karşı vekalet ücreti ödeme yükümlülüğü altına girdiği, davanın açıldığı tarihte böyle bir hususu öngörmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. 659 sayılı KHK ile idareler lehine vekalet ücreti ödenmesinin tek başına mahkemeye erişim hakkını ihlal etmeyeceği ancak somut olayın tüm yönleriyle değerlendirilmesi gerektiği, somut olayda da dava tarihinde ıslah imkanının olmaması sebebiyle davacının hak kaybına uğramamak adına dava konusu meblağı yüksek tutmasının olağan olduğu ve kazandığı tazminatın 1/3'ünden fazlasını vekalet ücreti olarak idareye vermesinin hakkaniyetle bağdaşmayacağını ve kazandığı tazminat miktarını anlamsız hale getireceğini belirterek mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁷⁷

Başka bir olayda ise jandarma er olarak görev yapan davacının terör olayları nedeniyle yaralanması sonucu açmış olduğu tam yargı davasında; 200.000,00-TL maddi, 100.000,00-TL manevi tazminat talep edilmiştir. Bilirkişi raporunda davacının 5.311,00 TL tutarında zararının olduğunu bildirilmesi üzerine davacı 180.000,00-TL'lik maddi tazminat talebinden feragat ettiğini bildirmiştir. İlk derece mahkemesi davacının feragat talebinin geçerli olmadığına, 659 sayılı KHK uyarınca reddedilen tazminat talepleri üzerinden hesaplanan 18.531,34 TL vekalet ücretine hükmedilmesine karar vermiştir. AYM söz konusu durum için yukarıda yer verilen karar ile benzer şekilde davacının dava açtığı tarihte 659 sayılı KHK'nın yürürlükte olmadığını ve davacı aleyhine karşı vekalet ücreti hükmedileceği hususunun öngörülemez olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca davacının zararının belirlenmesinin ardından başvurabileceği bir ıslah yolunun bulunmadığı, bu nedenle davacıların tazminat miktarlarını yüksek tutmasının olağan olduğu belirtilmiştir. Somut olay bakımında da tazminat davasının davacının kazanmış olduğu tazminat miktarının önemli bir kısmından karşı vekalet ücreti ödemek suretiyle mahrum kalacağı için davasının anlamsız hale geldiği, yapılan müdahalenin ölçüsüz olduğu ifade edilerek mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir.²⁷⁸

AYM'nin söz konusu ihlal kararlarına göre, davacılar miktar artırım müessesesi olmadığından hak kaybına uğramamak adına yüksek tazminat miktarları talep edebilecek ancak talep edilenden daha düşük miktarda tazminata hükmedildiğinde yüksek vekalet ücretlerinin ödenmesi gerekecektir. Bu durum da makul bir denge oluşturmayacaktır. AYM

²⁷⁷ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2012/1025 (30 Aralık 2014).

²⁷⁸ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2012/791 (7 Kasım 2013).

kararlarında somut olaylardaki ölçüsüz olma durumunu, ıslah düzenlemesinin o tarihlerde mevcut olmaması ve 659 sayılı KHK uyarınca vekille temsil edilen idareler lehine de vekalet ücretine hükmedilmesi düzenlemesinin dava tarihinden sonra getirilmesi ile ilişkilendirmiştir. Ancak kanımızca AAÜT’de yer alan düzenlemelerin, davacıların yüksek karşı vekalet ücreti ödemesine sebep olduğu görülmektedir.

2577 sayılı Kanunun mevcut halinde ileride bahsedeceğimiz üzere davacılar için tam yargı davalarında miktar artırımı müessesesi getirilmesi ve 29 Aralık 2018 tarihinden itibaren yayımlanan Avukatlık Asgari Ücret Tarifelerinde reddedilen tazminat miktarı kabul edilen tazminat miktarından daha yüksek olsa dahi (maktu vekalet ücretinin altında kalmamak kaydıyla) davacı lehine hükmedilecek vekalet ücretinden fazla olamayacağı şeklindeki “davacıyı dava açtığına pişman etmeyecek” bir biçimde düzenleme yapılması mahkemeye erişim hakkı bakımından oldukça olumlu gelişmelerdir.

3. Tam Yargı Davalarında Zorunlu İdari Başvuru

Tam yargı davalarında idari başvuru 2577 sayılı Kanunun 13. maddesine istinaden idari eylemlerden doğan zararlarda meydana gelmektedir. Bu başvuru 11. maddede belirtilen itiraz başvurusu gibi ihtiyari değil zorunludur. Ancak 659 sayılı KHK’nın 12. maddesi uyarınca idari eylemlerden doğan zararlar için yapılan başvurunun niteliği “sulh başvurusudur”. Bu durum mevzuatta ön karar kurumunun uyuşmazlık çıkarma değil uyuşmazlık çözme yolu olarak görüldüğünü göstermektedir.²⁷⁹ Dava ancak idarenin vereceği cevap yahut başvurunun zımnen reddi üzerine açılabilir. Aksi takdirde idare mahkemesinin dosyayı “merciine tevdi” kararı vermesi gerekmektedir.²⁸⁰ Peki uygulamada dava açma sürecinden önce gerçekleşen başvuru, mahkemeye erişim hakkı bakımından ne ifade etmektedir?

Dava açılmadan önce idareye yapılan zorunlu başvurunun amacı davacının idare ile uzlaşmasını sağlayarak dava yükünü azaltmak olmakla birlikte²⁸¹ bu işlevini yerine getirip

²⁷⁹ Yakup Gönen, “Hak Arama Özgürlüğü Bağlamında Tam Yargı Davasındaki Usul ve Sürelerin Haksız Fiilden Kaynaklanan Tazminat Davası ile Karşılaştırılması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1(2016), 451-478, 462.

²⁸⁰ Danıştay 10 İdari Dava Dairesi (Danıştay) K. 2024/2305 (30 Mayıs 2024), Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi, K.2025/2338 (18 Şubat 2025), Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 9. İdari Dava Dairesi, K.2025/173 (6 Mart 2025), İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 7. İdari Dava Dairesi, K.2020/1028 (11 Haziran 2020).

²⁸¹ 659 sayılı KHK’nın 10. maddesi uyarınca 2577 sayılı Kanunda idari eylemler için yapılan zorunlu idari başvuru, bir sulh başvurusudur. Söz konusu KHK’nın gerekçesinde yargının iş yükünün azaltılmasının amaçlandığı da belirtilmiştir. Adalet Bakanlığı, “Adalet Bakanlığı”, (Erişim Tarihi:12 Temmuz 2024).

getirmediği, davacılar bakımından beklentinin karşılanıp karşılanmadığı hususunda tartışmalar bulunmaktadır.

Öncelikle ön karar zorunluluğunun altında yatan birinci sebep, ortada bir idari işlem olmadıkça dava açılmayacağı düşüncesidir.²⁸² Ancak bu düşüncenin çok da yerinde olmadığı söylenebilir. Şöyle ki eğer kişi önce adli yargıda dava açarsa ve görevsizlik kararı verilirse tekrar idareye başvuru yapma zorunluluğu bulunmamaktadır. Keza kişinin idari eylemlerden doğan zararlardan kaynaklı olarak açtığı tam yargı davasında ön kararın da iptalini istediği durumlarda, mahkemeler davanın bu kısmı yönünden incelenmeksizin ret kararı vermektedirler.²⁸³ Bu durum mahkemelerin bir işlem aramadığını ve “ön kararı” idari işlem olarak görmediklerini göstermektedir.

Diğer bir sebep ise idarelerin durumdan haberdar olmasını sağlamak ve yargı yoluna gidilmeden uyuşmazlığın çözümüne ön ayak olmak, diğer bir deyişle mahkemelerin iş yükünü azaltmaktır.²⁸⁴ Ancak beklenen sonuç ve verimlik meydana gelmemektedir.²⁸⁵

Bir görüşe göre söz konusu ön karar alma zorunluluğu işlevsiz bir müessesedir. Eğer arzu edildiği gibi amaç kişinin hakkına uzlaşarak ulaşmasıysa başvuruyu ihtiyari tutarak da bunun sağlanabileceği, böylelikle ilgililerin daha hızlı bir şekilde dava açabileceği²⁸⁶, ön karar zorunluluğunun bir nevi “oyalama” niteliğinde olduğu²⁸⁷, özel hukukta bir karşılığının olmadığı ve dava açmanın ötelenerek kişiyi mahkemeye erişim hakkından yoksun bıraktığı düşünülmektedir.²⁸⁸

Bir başka görüş 659 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin beklenen faydayı sağlamadığı, ilgililerin doğrudan tam yargı davası açabilmesinin yerinde olacağı, bununla birlikte sorunun doğru tespit edilerek alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi gerektiği yönündedir.²⁸⁹

²⁸² Burak Öztürk, *Hak Arama Özgürlüğü Çerçevesinde Zorunlu İdari İtiraz*, (Ankara: Yetkin Yayınları 2015), 19.

²⁸³ Danıştay 10. Dairesi E: 2021/4773 K: Danıştay 10. Dairesi, (Danıştay), K. 2022/993 (23 Şubat 2022); Danıştay 10. Dairesi, (Danıştay), K. 2024/1240 (2 Nisan 2024), Danıştay 8. Dairesi, (Danıştay), K. 2024/29 (16 Ocak 2024).

²⁸⁴ Zehreddin Aslan, *Madde Sistematiği ile İdari Yargılama Hukuku (Vergi Yargılaması Dahil)* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024), 220.

²⁸⁵ Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2016), 274; Lütfi Duran, “İdari İşlemden Sorumluluk” 24.

²⁸⁶ Yakup Gönen, “Hak Arama Özgürlüğü Bağlamında Tam Yargı Davasındaki Usul ve Sürelerin Haksız Fiilden Kaynaklanan Tazminat Davası ile Karşılaştırılması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1(2016), 451-478, 465.

²⁸⁷ Müslüm Akıncı, *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2008) 171.

²⁸⁸ Gönen, “Hak Arama Özgürlüğü Bağlamında Tam Yargı Davasındaki Usul ve Sürelerin Haksız Fiilden Kaynaklanan Tazminat Davası ile Karşılaştırılması”, 466.

²⁸⁹ Talha Erdoğan, *Salt İdari Eylem Karşısında İdarenin Sorumluluğu*, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021) 142.

Diğer bir görüş ise, idari başvuru zorunluluğuyla birlikte bir nebze de olsa tarafların dava açmadan sulh olabileceği ve mahkemelerin iş yükünün azalabileceği, bu sebeple zorunlu başvuru yapılmasına yönelik düzenlemenin olumlu olduğu yönündedir.²⁹⁰

Uygulamada idari eylemden kaynaklı tam yargı davalarında çoğu kez idare tazminat başvurularına cevap vermemektedir. Davacıların sadece beklemek suretiyle zaman geçirdikleri görülmektedir. İdareler tazminat taleplerine olumlu bir dönüş yapsa dahi çoğu kez ilgilileri tatmin edecek miktardan çok uzak olmaktadır ki bu durumun bile oldukça nadir olduğu bilinmektedir. Bu durumlar göz önüne alındığında zorunlu idari başvurunun ihtiyari hale getirilmesinin olumlu bir gelişme olacaktır. Her ne kadar 659 sayılı KHK uyarınca idari eylemlerden doğan zararın tazmini için yapılan idari başvurunun sulh başvurusu olduğu belirtilse davacılar tarafından yalnızca uyuşmazlık çıkarmak için mecburiyet sebebiyle idareye başvurulmaktadır. Ancak mevzuat gereği başvuru zorunluluğu yok sayılamayacaktır.

Sonuç olarak idari eylemden kaynaklı doğan zararların tazmini için yapılacak idari başvurunun gerekliliği tartışılrsa dahi yürürlükte olan mevzuat gereği zorunlu bir başvurudur. Yargılamanın sıhhati açısından dava açılmadan önce idareye başvurulması gerekmektedir. Bu noktada esas önemli mesele başvurunun yapılması gereken zamana dair olacaktır. Dava açma süresi başvurunun akabinde işlemeye başlayacaktır ve bu husus mahkemeye erişim hakkı açısından oldukça önemli olacaktır.²⁹¹

İdari eylemler nedeniyle doğan zararların tazmini istemiyle açılacak tam yargı davalarında zorunlu başvuru müessesine ilişkin olarak diğer bir mesele ise sorumluluğu bulunmayan idareye başvurulmasına dairdir. Böyle bir durumda kişisel bir hakkı ihlal edilen kişinin hakkını ihlal ettiğini düşündüğü idareye başvurması sonucunda idarenin başvuruyu doğrudan ya da zımnen reddetmesi halinde ilgilinin başvuruda bulunduğu idareyi hasım olarak göstermesi söz konusudur. Bu durumda sorumluluğu olan idareye merciine tevdi kararı verilip verilmeyeceği hususu soru işareti oluşturmaktadır.

Terör olaylarına ilişkin olarak açılan bir tam yargı davasında ilk derece mahkemesi, davalı İçişleri Bakanlığına başvuru yapılmaması sebebiyle dava dilekçesinin merciine tevdi kararı vermiştir. Bölge idare mahkemesi tarafından istinaf başvurusunun reddi kararı verilmesi üzerine, davacı tarafından temyiz başvurusunda bulunulmuştur. Danıştay, olaya

²⁹⁰ Eren Can Benakay, Yüksek Yargı Organlarının Kararları Işığında İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, (İstanbul:İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,2022) 221, Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 266; Gürsel Kaplan, *İdari Yargıda Dava Açma Süreleri*, (Ankara:Turhan Kitabevi,2011) 395.

²⁹¹ Aytaç Özelçi, “Mahkemeye Erişim Hakkı Yönünden Doğrudan Doğruya Tam Yargı Davası Açılması Usulünde Zorunlu Başvuru Ve Dava Açma Süresi Hakkında İçtihadî Görüşlerin Seyri”, *Legal Hukuk Dergisi*, 17/200 (2019), 3307-3342.

ilişkin davacının dava açılmadan önce maddi ve manevi tazminat istemiyle valiliğe başvuru yaptığını, başvurunun bakanlık yerine valiliğe yapılmasının başvurunun niteliğini değiştirmedığını, idarenin bütünlüğü ilkesi gereğince kurumlar arası koordinasyonun sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle ön karar şartının sağlandığı, dosyanın tekemmül ettirilerek esastan karar verilmesi gerekirken merciiine tevdi kararında hukuka uyarlık bulunmadığına karar verilmiştir.²⁹²

Ayrıca Danıştayın dava açıldıktan uzun bir müddet sonra verilen merciiine tevdi kararlarının hukuki açıdan bir fayda sağlamayacağına yönelik kararları da mevcuttur. Yine terör nedeniyle açılan bir tam yargı davasında, ilk derece mahkemesi maddi ve manevi tazminata hükmetmiştir. Bölge idare mahkemesi idareye başvuruda bulunulmadığını tespit ederek dava dilekçesinin ilgili idari mercie tevdiine karar vermiştir. Danıştay dosyanın tekemmül ettiğini, idarenin davanın tüm safhalarından haberdar olduğunu ve sorumluluğu reddettiği, bu aşamadan sonra ön karar müessesinin fayda getirmeyeceğini belirterek kararın bozulmasına karar vermiştir.²⁹³

Söz konusu kararlardan, sorumlu idarenin bir şekilde zarara sebebiyet veren olaydan haberdar olmasının sağlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar idari eylemlerden dolayı açılacak tam yargı davalarındaki zorunlu başvurunun pratik faydası bulunmasa da mevzuat gereği başvuru yapılmasının mecburi olduğunu belirtmiştik. Anılan Danıştay kararlarında, merciiine tevdi kararları bozularak esnek bir yorumda bulunulmuştur. Böylelikle davacının dava açması ve dolayısıyla zararının karşılanması daha fazla geciktirilmemesi sağlanmıştır. Bu yorum, mahkemeye erişim hakkı bakımından olumlu bir değerlendirmedir.²⁹⁴ Ayrıca normal şartlarda dahi tam yargı davaları nedeniyle yapılan zorunlu idari başvuru işlevsiz bir müessese iken zaten idarenin bilgisi dahilinde olan bir dava sürecinde anlamsız hale gelecektir.

4. Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süresi

AIHM ve AYM'ye göre, dava açma süreleri dava açmayı imkansız hale getirmedikçe hukuki belirlilik ilkesinin gereğidir. Dava açma sürelerinin sınırlı olması mahkemeye erişim hakkına bir engel teşkil etmediği gibi hukuki güvenlik ve idari istikrar ilkesini korumak amacıyla da varlığı bir zorunluluk taşımaktadır.²⁹⁵ İdari uyuşmazlıkların uzunca bir süre sonra

²⁹² Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2023/8552 (19 Aralık 2023).

²⁹³ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2022/424 (7 Şubat 2022); Aynı yönde Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2021/4514.

²⁹⁴ Kaplan, *İdari Yargıda Dava Açma Süreleri*, 404.

²⁹⁵ Akyılmaz vd., *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 347.

görlerek karara bağlanması kamu hizmetinin istikrarlı bir şekilde yürütülmesini engelleyecektir.²⁹⁶ Bununla birlikte bu sürelerin hesaplanmasında dikkatli olunmalı, yanlış bir hesaplama kişilerin mahkemeye erişim hakkı engellenmemelidir.²⁹⁷ Söz konusu maddelerin yorumlanmasında “katı yorumdan uzak durmak” gerekmektedir.²⁹⁸ Biz de bu hususa ilişkin farklı durumlara dair değerlendirmemizi “katı yorum”dan uzak durmak üzere yapacağız.

2577 sayılı Kanunda yer alan dava açma süresine ilişkin her hüküm hakkında pek çok tartışma bulunmaktadır. Bununla beraber en çok tartışma konusunun, 2577 sayılı Kanunun tam yargı davalarında dava açma süresine ilişkin hükümleri hakkında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 2577 sayılı Kanunda bu hususa dair özel olarak iki hüküm mevcuttur. Bu hükümler anılan Kanunun “*İptal ve tam yargı davaları*” başlıklı 12. maddesi ve “*Doğrudan doğruya tam yargı davası açılması*” başlıklı 13. maddesidir. Adından da anlaşılacağı üzere 12. madde uyarınca açılacak davalar idari işleminden dolayı açılacak tam yargı davaları, 13. maddesi uyarınca açılacak davalar ise idari eylemler nedeniyle açılacak tam yargı davalarıdır.

a. İdari İşlemden Kaynaklanan Tam Yargı Davaları

577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 12. maddesi, idari işlemler sonucunda zarar gören ilgililerin uğradıkları zararın tazmini amacıyla tam yargı davası açabilmelerine imkân tanımaktadır. Bu yasal düzenleme, idari işlemler nedeniyle oluşan maddi zararların hukukî olarak giderilmesini sağlamak üzere öngörülmüştür. Örneğin, bir kamu idaresinin yaptığı atama işlemi ya da uyguladığı yıkım kararı sonucunda zarar gören kişinin, bu zararın tazmini için tam yargı davası yoluna başvurması mümkündür. Kişi iptal davası açsa ya da iptal davası açmayıp doğrudan tam yargı davası açsa da dava açma süresi, genel dava açma süresidir. Bu süre idare mahkemelerinde açılacak davalar için işlemin tebliğinden itibaren altmış gündür. Ancak kişinin işlemle birlikte doğrudan tam yargı davası açması gerekmez. Bu durum, idarenin hukuka aykırı eylem ve işlemleri sebebiyle kişisel ve mali hakları zarar gören bireylerin korunmasını amaçlayan önemli bir hukuki mekanizmadır.²⁹⁹

Dava açacak kişinin dava açma süresinin başlangıcını belirlemede dört farklı alternatifi bulunmaktadır.³⁰⁰ Kişinin dört farklı alternatifinin bulunması pek çok bakımdan avantaj sağlamakla birlikte, maddenin düzenleniş biçimi izaha gereksinim duyduğundan

²⁹⁶ Kaplan, *İdari Yargıda Dava Açma Süreleri*, 36.

²⁹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 36534/97 (11 Temmuz 2002); Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 2012/1027 (12 Şubat 2013).

²⁹⁸ Bu yönde bakınız; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 64119/00 (13 Kasım 2008).

²⁹⁹ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 391.

³⁰⁰ Ahmet Bağrıaçık, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 120.

avantajlı olarak görülen bu durum olumsuz sonuçları beraberinde getirebilecektir.³⁰¹ Kanun maddesinin doğru anlaşılabilmesi davaların süreaşımından reddi sonucu doğurabilecek, bu durum ise mahkemeye erişim hakkı bakımından sakıncalar ortaya çıkarabilecektir.

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 12. maddesinde düzenlenen hukuki alternatifler incelendiğinde, ilgililerin idari işlemler sonucunda uğradıkları zararın tazmini için başvurabilecekleri çeşitli yol ve yöntemler olduğu görülmektedir. Bu madde kapsamında sunulan seçeneklerden ilki, kişinin doğrudan tam yargı davası açabilme hakkıdır. Bu bağlamda, idari işlem nedeniyle zarar gören kişi, herhangi bir ön şart veya prosedüre tabi olmaksızın, doğrudan tam yargı davası yoluna gidebilir. Bu imkân, idarenin uyguladığı işlemler neticesinde meydana gelen zararların hızlı ve etkili bir şekilde giderilmesini sağlamak amacıyla mevzuatta açıkça öngörülmüştür. İdari işlemin iptal edilmiş olması gerekmez. Yapılan işlem hukuka uygun olmakla birlikte doğurduğu zararın karşılanması gerekebilir yahut yıkım gibi uygulanmakla tükenen bir idari işlem olabilir.³⁰² Söz konusu davalarda dava açma süresinin başlangıç tarihinin “genel itibarıyla” işlemin ilgiliye tebliğinden itibaren olduğunu söyleyebilir.

Diğer taraftan dava açma süresi her zaman işlemin kişiye tebliğden itibaren başlamayabilir. Zararın tam ve kesin olarak ortaya çıkması gerekmektedir.³⁰³ Burada kastedilen 2577 sayılı Kanunda dava açma süresinin başlangıcına ilişkin olarak yer alıp diğer bir alternatif olan “işlemin icrasından” daha farklı bir durumdur. Burada işlem ile ilgili yeni bir husus icra edilmemektedir. Kişi işlem nedeniyle zarara uğradığını yeni öğrenmektedir. Örneğin zarar adli yargılama süreci sonunda yıllar sonra da ortaya çıkmış olabilir.

Nitekim bu hususa ilişkin bir olayda bir araca kaçak olduğu şüphesiyle el konulmuştur. Devam eden ceza yargılaması sonucunda aracın müsadere karar verilmiş, araç sahibi de müsadere üzerine idari yargıda zararlarının tazmini için tam yargı davası açmıştır. İlk derece mahkemesi olayı 2577 sayılı Kanunun 12. maddesi kapsamında değerlendirerek el koyma işlemi ile birlikte zararın öğrenildiği bu tarih itibarıyla altmış gün içerisinde dava açılması gerektiğini belirterek davanın süreaşımından reddine karar vermiştir. Karar o tarihte henüz istinaf kanun yolu bulunmadığından Danıştayın ilgili dairesince onanmıştır. AYM, karara ilişkin olarak başvurucuya ait aracın kaçak olduğu şüphesiyle el konulmasının idari işlem niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Ancak el koyma işleminin doğrudan kişinin zararına sebebiyet vermeyeceği, yapılacak tahkikat ile açılacak dava sonucu

³⁰¹ Dilşat Yılmaz, “İdari Yargılama Usulü Kanunun 12. Maddesine İlişkin Bir Değerlendirme” *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2013) 295-310, 308.

³⁰² Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargı*, (Ankara:Turhan Kitabevi, 2016) 279.

³⁰³ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 710.

aracın ya kişiye iade edileceği ya da müsadere edileceğini, iade edilmesi durumunda bir zararın bulunduğundan söz edilemeyeceği, müsadere edilmesi ile gerçek zararın ortaya çıkacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Somut olay çerçevesinde, söz konusu aracın müsadereesine ilişkin olarak açılan davada, dava açma süresinin el koyma işleminin tebliğiyle başlaması gerektiğine dair yapılan yorumun, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 12. maddesi bağlamında aşırı katı ve sınırlayıcı olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ilgili yargı organı, böyle bir yaklaşımın başvurucunun mahkemeye erişim hakkını olumsuz yönde etkilediği ve bu hakkın etkin kullanımını engellediği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, hukuki sürecin işletilmesinde, dava açma sürelerinin idari işlemin tebliği veya icrası ile doğrudan ilişkilendirilmesinde ölçülülük ilkesinin gözetilmesi gerekmektedir. AYM, bu katı yorumun başvurucunun adil yargılanma hakkı kapsamında güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkını ihlal ettiğini tespit ederek, idari yargı alanında uygulanması gereken esnek ve hakkaniyete dayalı bir yaklaşıma vurgu yapmıştır.³⁰⁴ Böylece, dava açma sürelerinin başlama zamanının belirlenmesinde, somut olayın özellikleri, başvurucunun durumu ve idari işlemin etkisi gibi unsurların titizlikle değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, idari yargının adil ve erişilebilir olmasını temin etmek açısından büyük önem arz etmektedir.

Yine AYM'nin yakın tarihli vermiş olduğu başka bir kararına değinecek olursak; olayda davacılar alt geçit-kavşak yapımı nedeniyle maliki oldukları taşınmazların yer aldığı bölgede araç park etme imkânının ortadan kalktığını, yaya yolunun daraltıldığını, bu nedenle taşınmazlarına ulaşımın zorlaştığını, taşınmazlarının görünürlüğünün azalması nedeniyle ticari potansiyelin düştüğünü belirterek taşınmazlardaki değer kaybı nedeniyle oluşan zararlarının tazmin edilmesi talebiyle ilgili belediyeye başvurmuşlardır. Taleplerinin zımnen reddi üzerine açtıkları davada ilk derece mahkemesince, alt geçit-kavşağın hizmete açıldığı 21 Kasım 2018 tarihinden itibaren altmış gün içinde doğrudan dava açılması veya söz konusu Kanun'un 11. maddesi uyarınca idareye başvurulması gerektiğini belirtilerek davanın süreaşımından reddine karar verilmiştir. AYM, karara ilişkin değerlendirme yaparken öncelikle kendisinin dava açma süresini belirleme gibi bir görevinin olmadığını belirtmiştir. Somut olayda ise ileri sürülen zararın kavşağın yapımından değil süreç içerisinde ticari faaliyetlerinin azalmasından kaynaklı olduğu, bu doğrultuda mahkemece yapılan yorumun katı ve hakkaniyetli olmadığı ve başvuruçuların mahkemeye erişim hakkına ölçsüz bir şekilde müdahale edildiği sonucuna varılmıştır.³⁰⁵

³⁰⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2013/5516 (22 Ocak 2015).

³⁰⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2021/40471 (2 Şubat 2024).

Esasında yapılan bu yorumun Kanunun sadece lafzıyla çeliştiği hususunda şüphe bulunmamaktadır. Elbette idari yargıda dava açma süresinin sınırlandırılmasının denge amacı mevcuttur. Bu gibi hususların dengeyi davacılar lehine bozduğu söylenebilir. Ancak idari yargıda önceliğin güçlü devlet karşısında zayıf bireyin korunması olduğu dikkate alınmalıdır. İlgilinin davasının esastan görülmesi ve idari işlem ve eylemlerin denetlenmesi yargıya olan güveni artıracaktır. Bu hususlar dikkate alındığı takdirde dengenin davacı lehine kamu düzenine zarar vermeyecek bir biçimde bozulması olumsuz değil olumlu bir gelişmedir. Zaman içerisinde mevzuatta bu yönde değişikliklerin yapılması pek muhtemeldir.

İkinci ve davacılar tarafından sıklıkla başvurulanan alternatif yol, iptal davasıyla birlikte tam yargı davasının açılmasıdır. Bu durumun sıklıkla karşımıza çıkan klasik örneği; görevinden alınan memurun görevden alınmasına ilişkin işlemin iptali ve yoksun kaldığı parasal hakların ödenmesine karar verilmesi istemiyle açtığı davadır. Bu tip davalar, yargılandırmayı hızlandırmak adına usul ekonomisi için oldukça önemlidir ve kişiyi iki farklı dava açmaktan kurtarmaktadır.³⁰⁶ Ancak çok yaygın olarak açılan bu davalar, bünyesinde bazı soru işaretleri taşımaktadır.

İptali talep edilen idari işlem için özel bir dava açma süresi belirlenmiş olması halinde, tam yargı davasının açılmasında hangi sürenin uygulanması gerektiği hususu idari yargılama pratiğinde önemli bir tartışma konusudur. Örnek vermek gerekirse Çevre Kanunundan kaynaklanan para cezalarına karşı dava açma süresi 30 gündür. Kişi ödeme yaptığı takdirde işlemin iptali ve ödediği tutarın iadesi istemiyle dava açtığında hangi süre esas alınacaktır? Öncelikle bu durumda özel dava süresinin dikkate alınması gerektiği ileri sürülebilir.³⁰⁷ Ancak bu durum kendi içerisinde bir tutarsızlık yaratacaktır. Şöyle ki eğer iptal davasıyla birlikte tam yargı davasının da süreaşımından reddine karar verildiği kabul edilecek olursa öncelikle iptal davası açılıp kararın kanun yolundan geçerek kesinleşmesini müteakip açılan davada da özel dava açma süresinin uygulanması gerekecektir. Halbuki kanun lafzi buna cevaz vermemektedir.

Bu durumda işlemin iptaline ilişkin kısım yönünden davanın süreaşımından reddine karar verilip tazminat talebinin değerlendirilerek karara bağlanması yönünde görüşler olsa da³⁰⁸ bu görüş bazı ilginç durumlara sebebiyet verebilir. Şöyle ki zaten tam yargı hususunda değerlendirme yapabilmek için işlemin hukuka uygun yahut aykırı olduğunu netleştirmek

³⁰⁶ Oğuz Sancakdar, “İdari Yargıda Tek Dilekçe ile Dava Açma (Karşılaştırmalı Hukukî Analiz)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/2 (2007), 223- 269, 224.

³⁰⁷ Ecehan Erol Yılmaz, *Tam Yargı Davalarında Süre Koşulu*, (Antalya: Antalya Bilim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 71.

³⁰⁸ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 712.

gerekmektedir. İdari işlemin süre aşımı nedeniyle reddine karar verildiğinde hukuka uygun olduğu kabul edilmelidir. Hukuka uygun olarak tesis edilen bir işlem için ise tazminata hükmedilemez. Kişinin tazminat talebinin değerlendirilebilmesi için öncelikle işlemin değerlendirilmesi gerekmektedir. İşlem hakkında süreaşımı nedeniyle ret kararı verildiğinde böyle bir değerlendirme yapma olanağı kalmamaktadır. Kanaatimizce kişi iki davayı birlikte açma imkanından faydalanıyorsa kısa olan dava açma süresi zorunluluğuna da katlanmakla yükümlüdür.

Üçüncü ihtimal ise iptal davasının karara bağlanmasının ardından açılacak olan tam yargı davasıdır. Burada kişi iptal kararının kendisine tebliğ edilmesinden itibaren dava açma süresi içerisinde dava açabileceği gibi kanun yoluna da başvurabilir. Söz konusu ihtimalin davacılar için oldukça avantajlı olduğu söylenebilir.³⁰⁹Böyle bir durumda davacı tazminat talep etmeyerek yargılama giderlerini de azaltmış olacaktır. Şöyle ki miktarı belli olan bir tazminat davasında kişinin nispi harç yatırarak olması ve davanın kısmen kabulü durumunda da nispi vekalet ücreti ödeyecek olması gibi durumların önüne geçilmiş olunacaktır.³¹⁰Ayrıca burada muhakkak işlemin iptaline karar verilmiş olması gerekmez.³¹¹

Danıştay'ın, kişiye kararın tebliği üzerine dava açmadığı ancak kanun yoluna süresinde başvurduğu durumlarda henüz istinaf ya da temyiz mercii karar vermeden açılan davalarda süre hususunu aştığı görülmektedir.³¹² Danıştay'ın bu yorumuna dair eleştiriler bulunmakla beraber³¹³ gerek usul ekonomisi gerekse mahkemeye erişim hakkı bakımından bunun işlevsel bir yorum olduğu söylenebilir.

İptal davalarının kesinleşmesinin ardından tam yargı davası açılmasıyla ilgili bir olayda davacının, Jandarma Astsubay Temel Kursu'na kabul edilmemesine ilişkin işlem mahkeme kararı ile iptal edilmiştir. Karar temyiz edilmeden 21 Şubat 2012 tarihinde kesinleşmiştir. Davacı 30 Ağustos 2012 tarihinde astsubay olarak atanmıştır. 12 Eylül 2012 tarihinde, yargı kararı ile hukuka aykırılığı saptanan işlem sonucu yoksun kaldığı parasal hakların tarafına ödenmesi için yaptığı başvurunun zımnen reddi üzerine açtığı dava süreaşımından reddedilmiştir.

AYM, bu karara ilişkin olarak başvurucunun zararının ortaya çıktığının anlaşılabilmesi için davacının eğitimini tamamlayarak atanması gerektiğinin şart olduğunu ifade etmiştir. Kursu kabul edilmeme işleminin tarihi itibarıyla zararı ortaya çıkartan bir işlem olmadığını,

³⁰⁹ Şeref Gözübüyük, *Yönetmelik Yargısı*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2016), 276.

³¹⁰ Yılmaz, *Tam Yargı Davalarında Süre Koşulu*, 73.

³¹¹ Kazım Yenice, Yüksek Esin, *Açıklamalı, İçtihatlı, Notlu, İdari Yargılama Usulü*, (Ankara: Arsan Matbaacılık 1983), 233.

³¹² Aksi yöndeki bir karar için bkz: Danıştay 12. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2018/2054 (7 Mayıs 2018).

³¹³ Zehreddin Aslan, *Madde Sistematiği ile İdari Yargılama Hukuku*, 216.

işlemin yol açtığı zararların belirli şartların gerçekleşmesine bağlı olarak ortaya çıkacağını, başvurunun geç atanması nedeniyle uğradığı zararı atanmadan öğrenmesinin mümkün olmayacağı izah edilmiştir. Bu nedenlerle de işlemin tesisi ile zarar koşulları gerçekleşmediğinden madde metninin katı ve şekilci yorumlandığı, kişinin mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.³¹⁴

Başka bir olayda ise kişi Bakanlıkta memur olarak çalışmaktayken girmiş olduğu sınav neticesinde TEİAŞ Müdürlüğüne yerleştirilmiştir. Kişi Bakanlıktan ayrılışının yapılmasını talep etmiş ancak talebi OHAL süreci nedeniyle kabul görmemiştir ve TEİAŞ tarafından da atanma kararı 4 Kasım 2016 tarihinde iptal edilmiş, bu karar üzerine iptal davası açılmıştır. İdare mahkemesince kişinin mücbir sebep nedeniyle görevden ayrılışının yapılmadığı, kendi elinde olan bir durum olmadığı, tüm külfetin davacıya yüklenmesinin hakkaniyetle bağdaşmayacağı gerekçesiyle atanma işleminin iptaline yönelik işlemin iptaline karar verilmiş, karara karşı yapılan istinaf başvurusu reddedilmiştir. Bu karar davacıya 2 Temmuz 2020 tarihinde tebliğ edilmiştir. Bu karar üzerine davacı 20 Temmuz 2020 tarihinde Kamu Denetçiliği Kurumuna başvuru yapmış, uğradığı zararların ödenmesini talep etmiştir. Kamu Denetçiliği Kurumu, 10 Eylül 2020 tarihinde davacının menfaat ihlali şartını taşımaması sebebiyle başvurunun incelenmeksizin reddine karar vermiştir. Bu karar üzerine 9 Ekim 2020 tarihinde açılan tam yargı davası açılmıştır. İdare mahkemesince davacının 2 Temmuz 2020 tarihinden itibaren altmış gün içerisinde dava açması ya da 2577 sayılı Kanunun 11. maddesi kapsamında başvuruda bulunması gerektiği gerekçesiyle bu süreler geçirildikten sonra açılan davanın esasının incelenme olanağının bulunmadığına karar verilmiştir. Bu karara karşı AYM'ye bireysel başvuruda bulunulmuştur.

AYM tarafından, olayda davacının Kamu Denetçiliği Kurumuna başvurduğunun ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun 17. maddesinin 8. fıkrası uyarınca dava açma süresi içerisinde yapılan başvurunun dava açma süresini durduracağının altı çizilmiştir. Davacının istinaf merciin kararının tebliğinden on sekiz gün sonra yani dava açma süresi içerisinde Kamu Denetçiliği Kurumuna başvurduğu belirtilmiştir. İdare mahkemesinin, davacının Kamu Denetçiliği Kurumuna yapmış olduğu başvuruyu zımni bir şekilde etkisiz olarak değerlendirdiğine dikkat çekilmiştir. Uyuşmazlığın öncelikli olarak kanunilik unsuru bakımından incelenmesi gerektiği, hak ve özgürlüklere müdahalenin ancak kanunla yapılabileceği ifade edilmiştir. Olayda dava açma süresine ilişkin açık hüküm bulunduğu, bu sebeple 6328 sayılı Kanunda yer alan açık hüküm karşısında davanın süreaşımından reddinin

³¹⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2015/12881 (6 Mart 2019).

kanunun açık hükmü karşısında öngörülebilirlik şartını taşımadığı, bu nedenle kararın kanunilik ilkesine uygun olmadığı ve kişinin mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.³¹⁵

Bu meseleye ilişkin olarak diğer bir değineceğimiz durum ise iptal kararının ardından kişinin idareye tazminat talebiyle başvurusunun “11. madde başvurusu” niteliğinde olmasıdır. Böyle bir başvuruyu 11. madde başvurusu olarak değerlendirmek 2577 sayılı Kanunun 12. maddesi uyarınca açılacak davalarda 11. madde hükümlerinin saklı olduğuna dair hükmü ile de uyumlu olacaktır.³¹⁶ Ancak kişi tazminat talebine yer vermeden yalnız işlemin mahkeme kararı gereği iptal edilmesini talep etse de burada dava açma süresinde esnek olmak gereklidir. Kanun hükmünde yalnız 11. madde hükümleri uyarınca başvuru yapılabileceğini düzenlemiştir. Muhakkak tazminat talebine yer verilmesi gerektiği belirtilmemiştir. Zaten işlem hususunda ret kararı veren idarenin zararın tazminini sağlaması pek muhtemel değildir.³¹⁷

Dördüncü ihtimal ise kararın icrası üzerine tam yargı davası açılmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, işlem ile işlemin icrasının aynı anda gerçekleşmemiş olmasıdır. İşlem tesis edilmiş ancak icra edilmemiştir. Bu hususa ilişkin verilebilecek en somut durum yıkım işlemidir. Çoğu kez yıkım işlemi ile yıkım kararının icrası arasında belirgin bir süreç vardır. İşleme karşı iptal davası açılmamış yahut dava sürmekteyken yıkım işlemi icra edilmiş ise tam yargı davası açma süresi bu işlemin icrasından itibaren başlayacaktır.³¹⁸

571 sayılı Danıştay Kanununun eski halinde işlemin icrasından dolayı tam yargı davası açılmasına ilişkin düzenleme bulunmadığından bir dönem bu hususa ilişkin olarak tartışmalar yaşanmıştır.³¹⁹ Ancak 30 Haziran 1973 tarihinde kişilerin işlemin icrasından dolayı dava açma süresi içerisinde doğrudan tam yargı davası açabileceğine ilişkin değişiklik yapılarak tereddütler giderilmiştir.³²⁰

Bu yönde bir değişikliğin yapılmasının oldukça olumlu olduğunu söyleyebiliriz. İdari işlemin uygulanmakla tükenmesi halinde kişi ayrıca bir iptal davası açmaya gerek

³¹⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2020/39903 (28 Kasım 2024).

³¹⁶ Yılmaz, *Tam Yargı Davalarında Süre Koşulu*, 75.

³¹⁷ Yılmaz, “İdari Yargılama Usulü Kanunun 12. Maddesine İlişkin Bir Değerlendirme”, 304.

³¹⁸ Candan, *Açıklamaları İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 721.

³¹⁹ Bağrıaçık, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi* 126-127; Ragıp Sarıca, İptal davasıyla Tam Kaza (tam Yargı) Davası Arasındaki İlgisi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 11/1-2 (1945), 101-153, 147-150; Ragıp Sarıca tarafından, kişinin idari işlemin iptalini talep etmeden bir işlemin tatbiki yani icrasından dolayı bir tam yargı davası açabileceği yönünde görüş bildirilmiştir. Ancak bu hususta dönemi itibarıyla yargı kararına rastlamadığı ifade edilmiştir.

³²⁰ 30 Haziran 1973 tarih ve 14580 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren bu değişiklikle idari işlemler sebebiyle açılacak tam yargı davalarındaki düzenleme dava açma süresinin 90 gün olması haricinde niteliği itibarıyla günümüzdeki halini almıştır. Dolayısıyla söz konusu düzenlemenin yaklaşık 50 yıldır değiştirilmediği bu sebeple güncellikten uzak olduğunu söylemek mümkündür.

duymayabilir. Bununla birlikte işlemin hukuka uygun olması ancak idarenin sorumlu olması da ihtimal dahilindedir.³²¹ Kişinin salt iptal talebi olmadığından hukuka aykırı olduğu değerlendirilecek bir işlemde kaynaklı olarak tam yargı davasının reddedilecek olması, hak arama hürriyetiyle, diğer bir deyişle mahkemeye erişim hakkıyla bağdaşmayacaktır.

AYM'nin idari işlemin icrasından dolayı doğan zararın tazmini istemiyle açılan tam yargı davasına dair bir karara ilişkin olayda 31 Ağustos 2012 tarihinde düzenlenen rehin sözleşmesi İlçe Emniyet Müdürlüğünde görevli polis memurunun kayıt yapmaması nedeniyle ilgili aracın siciline işlenmemiştir. Araç sahibinin aracını satması üzerine alacaklı olan davacı 28 Mayıs 2013 tarihinde rehinin araç siciline işlenmediğini öğrenmiş, akabinde Savcılığa şikayette bulunmuştur. İlgili polis memurunun görevi ihmal suretiyle görevini kötüye kullanma suçunu işlediği gerekçesiyle cezalandırılmasına karar verilmiştir. Başvurucu 11 Mart 2014 tarihli başvurusuyla, alacağını tahsil edemediğini ve zararın idarenin kusurlu eylemi neticesinde meydana geldiğini belirterek rehin bedeli olan 25.000 TL maddi tazminatın idareye başvuru tarihinden itibaren işletilecek yasal faiziyle tazminine karar verilmesini istemiştir. Talebinin reddi üzerine 26 Mayıs 2014 tarihinde dava açılmıştır. İlk derece mahkemesi, davayı idarenin hizmet kusurunun bulunmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Karar karşı istinaf başvurusunda bulunulması üzerine bölge idare mahkemesi, başvurunun *dava konusu işlemi*, Cumhuriyet Başsavcılığına şikâyetle bulunduğu 28 Mayıs 2013 tarihinde öğrendiğini belirtmiştir. Bu nedenle söz konusu tarihten itibaren 2577 sayılı Kanunun 12. maddesi uyarınca altmış gün içinde dava açılması veya aynı süre içinde tazminat istemiyle idareye başvurarak başvurunun reddi üzerine dava açılması gerektiği vurgulanmıştır. Davacının bu süre geçirildikten sonra 4 Mart 2014 tarihinde idareye yapmış olduğu başvuru üzerine dava açtığını, açılan davada süre aşımı bulunduğunu ifade ederek ilk derece mahkemesinin karara dair gerekçesini değiştirmiş ve istinaf başvurusunun reddine karar vermiştir.

AYM mezkur karara ilişkin değerlendirmesinde; “...Açılan dava, başvurunun lehine olan rehinin idarenin memurunun kusurlu davranışı nedeniyle -nitekim idarenin memurunun kusurlu davranışı Ceza Mahkemesi kararıyla da ortaya konulmuştur...aracın trafik tescil kaydına işlenmemesi üzerine ortaya çıktığı ileri sürülen zarar iddiasına dayanmaktadır. Daire kararında başvurunun tazminini istediği zararın idari işlemde doğduğu ve söz konusu işlemin başvurunun noterde düzenlettirdiği rehin sözleşmesinin ilgili aracın trafik tescil kaydına işlenmemesi olduğu kabul edilmiş ise de başvurunun ileri

³²¹ Ragıp Sarıca, *İdari kaza*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1949) 138-139.

sürdüğü zararın doğrudan tescil etmeme işlemi itibarıyla değil bunun sonrasında üçüncü kişi tarafından aracın satılması üzerine temellendirildiği anlaşılmıştır. Buna göre başvurunun noterde düzenlettirdiği rehin sözleşmesinin ilgili aracın trafik tescil kaydına işlenmesi gerekirken idarenin hareketsiz kalması şeklindeki ihmali nedeniyle başvurunun zararının oluştuğunu ileri sürdüğü araç satışının gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda dava açma süresinin başlangıcının -doğrudan zararı doğurmayan- tescil etmeme işlemi olduğu kabulüne dayandıran Daire yorumunun makul ve öngörülebilir olmadığı” ifadelerine yer vererek 2577 sayılı Kanunun dava açma süresine ilişkin hükümlerinin dar yorumlandığı ve başvurunun mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.³²²

İdari işlemde kaynaklı açılacak tam yargı davalarında bir diğer mesele, idari yargının görevli olduğu iş sonu tazminatlarının ödenmesi istemli davalara ilişkin olmaktadır. Bu tür davalarda iş akdinin feshedildiği tarihten itibaren genel dava açma süresi içerisinde dava açılması gerekeceği akla gelse de Danıştay içtihatları ve AYM’nin emsal kararları uyarınca İş Kanunu hükümlerinde yer alan beş yıllık zamanaşımı süreleri dikkate alınmaktadır.³²³

AYM’nin konuyla ilgili bir kararına ilişkin olayda kişi Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Devlet Tiyatrosunda çalışmaktayken 4 Mayıs 2011 tarihinde sözleşmesi feshedilmiştir. Kıdem ve ihbar tazminatı ile fazla mesai ücretlerinin tazmini için 15 Ağustos 2012 tarihinde açmış olduğu davada Yargıtay’ın sözleşmenin idari nitelikte olduğuna yönelik bozma kararı üzerine verilen görev ret kararı verilmiştir. Sonrasında davacı 20 Haziran 2016 tarihinde idare mahkemesine dava açmıştır. İlk derece mahkemesi, davacının alacağı için 3 Ocak 2012 tarihli ihtarnameyle idareye başvurduğu, ihtarnamenin 9 Ocak 2012 tarihinde idareye ulaştığı dolayısıyla başvurunun fesih işlemini en geç 3 Ocak 2012 tarihinde öğrendiğinin kabul edilmesi gerektiği ifadelerine yer vermiştir. Bu nedenle idarenin cevap vermemesi üzerine 3 Ocak 2012 tarihinden itibaren 60+60 gün içinde, en geç 3 Mayıs 2012 tarihine kadar dava açılması gerektiğini belirterek davanın süreaşımından reddine karar vermiştir. AYM uyuşmazlığın işçilik alacaklarından kaynaklandığı konusunda tereddüt bulunmadığı, Danıştay’ın da öteden beri bu tür davalarda iş hukuku mevzuatının uygulanması gerektiğine yönelik kararları olduğunu ifade ederek kişinin mahkemeye erişim hakkının kanunilik unsuru uyarınca ihlal edildiğine karar vermiştir.³²⁴

Kanunun 12. maddesinin amaçsal olarak oldukça güzel bir hüküm olduğunu belirtmekle beraber kafa karışıklığına yol açacak ibareler barındırdığının da altını çizmek

³²² Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2018/13343 (29 Aralık 2021).

³²³ Danıştay 11. İdari Dairesi, (Danıştay), K. 2012/7621 (20 Kasım 2012); Danıştay 12. Dairesi, (Danıştay), K.2015/2408 (15 Nisan 2015).

³²⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2017/37390 (29 Eylül 2021).

gerekir. AİHM ve AYM kararlarında sıklıkla üstünde durulduğu üzere, uyuşmazlıklarda davanın esasını görmek üzere bir tutum sergileyerek katı bir yorumdan kaçınıldığı takdirde mahkemeye erişim hakkı bakımından bir sakınca oluşmayacaktır.

İlgililer 12. maddede sayılan tüm ihtimallerde 11. madde kapsamında başvuru yapmak suretiyle dava açma süresini durdurabilirler. Bununla birlikte idare tarafından otuz gün içerisinde cevap verilmediği takdirde başvuru zımnen reddedildiğinden dava açma süresi işlemeye devam edecek, Danıştay'ın yerleşik içtihatları uyarınca sonradan verilen cevap dava açma süresini canlandırmayacaktır.³²⁵

Son olarak idari işlemlerden kaynaklanan dava açma süresine ilişkin 60+30 (14 Temmuz 2021'den önceki başvurular için 60) içtihadına değinmek gerekir. Bu içtihat belli bir tarihten itibaren idari işlemler nedeniyle mahrum kalan zararların karşılanma tarihinin nasıl belirleneceğine yöneliktir. Bu içtihat ile davacılar geriye dönük parasal hak talebinde bulunmuş iseler dava tarihinden itibaren geriye doğru doksan günü geçmemek kaydıyla başvuru tarihinden itibaren geriye doğru altmış günden sonraki ilk uygulama işlem tarihinden itibaren doğan parasal haklarını talep edebilirler. İçtihadın mantığı idari işlemten dolayı altmış gün içerisinde dava açılması gerektiğine dayanır. Bu mantığa göre işlemin tebliğinden itibaren 2577 sayılı Kanunun genel dava açma süresine ilişkin 7. maddesi uyarınca altmış gün içerisinde dava açılması gerekmektedir. Şayet bu süreçte başvuruda bulunulmuşsa bu başvuru 2577 sayılı Kanunun 12. maddesinde yer alan gönderme gereği 11. madde başvurusu kabul edilmektedir. Bu başvuruya cevap verilmemişse; uygulama tarihinden itibaren 90 gün (14 Temmuz 2021'den önceki başvurular için 120 gün) içerisinde dava açılması gerekmektedir.

Bu hususun net olarak anlaşılabilmesi için öncelikle parasal haktan ziyade daha temel bir örnek vermek gerekebilir.³²⁶ Kişi bir idari işlem nedeniyle 16 Aralık 2022 tarihinde zarara uğradığı ve zararın karşılanması için 11. madde başvurusunda bulunduğu takdirde başvuruya 15 Ocak 2023 tarihine kadar cevap verilmediğinde başvuru zımnen reddedilmiş olur ve altmış günlük dava açma süresi başladığından davacının 16 Mart 2023 tarihine kadar dava açması gerekmektedir.

Aynı şekilde kişi 16 Aralık 2022 tarihinde uğradığı zararlar için 15 Ocak 2023 tarihinde başvuruda bulunursa otuz günlük dava açma süresini geçirdiğini ve 11. madde başvurusuyla dava açma süresinin durduğunu, 14 Şubat 2023 tarihinde başvurunun zımnen reddedileceğini ve kalan otuz günlük dava açma süresinin işlemeye başlayarak 16 Mart 2023

³²⁵ Danıştay 6. Dairesi, (Danıştay), K.2018/76 (16 Ocak 2018), Danıştay 6. Dairesi, (Danıştay), K.2020/12270 (8 Aralık 2020).

³²⁶ Verilecek örnekler farazi olduğundan hafta sonu ya da diğer resmi tatiller dikkate alınmamıştır.

tarhinde dava açma süresinin biteceğini söyleyebiliriz. Bu mantığın uzun süredir ödenmeyen nöbet ücreti, vazife malüllüğü aylığı, ek ders ücreti gibi talepler için açılan davalara uygulanması gerekmektedir.

Örnek vermek gerekirse kişinin ek ders ücreti farzı misal 15 Haziran 2019 tarihinden itibaren ödenmiyor ve kişi bunu farzı misal maaşının yatırıldığı 15 Ocak 2023 tarihinde öğreniyor ve bu tarihte idareye geriye dönük ödemelerinin yapılması için başvuruda bulunuyor. Başvurusuna cevap verilmemesi üzerine 16 Mart 2023 tarihinde dava açıyor. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ek ders ücretinin ödenmemesinin bir işlem kabul edilmesidir. Her ayın on beşinde ödenmeme suretiyle yeni bir işlem tesis edilmektedir. Ayrıca kişinin ödemelerinin geriye dönük olarak yapılması istemiyle yapmış olduğu başvurusu 11. madde başvurusu olarak kabul edilmektedir. Açmış olduğu davanın niteliği ise idari işlem den kaynaklı tam yargı davasıdır. Kişi 15 Ocak 2023 tarihinde başvurduğunda 14 Şubat 2023 tarihinde zımnı ret süresi dolacaktır ve altmış gün içerisinde dava açması gerekecektir. Bu kişi 16 Mart 2023 tarihinde dava açtığında aslında 11. madde başvurusu üzerine yalnız otuz günlük süresini kullanmış olmakta, yani kalan otuz günü daha bulunmaktadır. Bu otuz günde başvurusundan önceye sayılmakta ve 16 Aralık 2022 tarihine denk gelmektedir. Bu tarihten sonraki ilk uygulama işlemi ise 15 Ocak 2023 tarihinde tesis edilecektir. Sonuç itibarıyla kişinin 15 Haziran 2019'dan itibaren ödenmeyen alacağının 15 Ocak 2023 tarihinden itibaren ödenmesine karar verilecek, geçmişe ilişkin talepleri yönünden ise süre aşımı yönünden reddine karar verilecektir. Diğer bir deyişle dava tarihinden itibaren geriye dönük olarak 90 güne kadar olan alacaklarda ilk uygulamanın yapıldığı tarihten itibaren doğan zararların tazmini istenebilmektedir.

İdarenin cevap verdiği durumlarda da içti hadın mantığı farklı değildir. Aynı örnek üzerinden devam edersek kişi 15 Ocak 2023 tarihinde idareye geçmişe dönük parasal hakları için başvurduğunda idare 30 Ocak 2023 tarihinde cevap verdiğinde şayet davacı 16 Mart 2023 tarihinde dava açtığında, dava tarihinden itibaren geriye doksan gün geçmemek şartıyla başvuru tarihinden itibaren geriye doğru 60 gün sayılması gerekmektedir. Bu tarih 16 Aralık 2022 tarihi olacaktır. Bu tarihten itibaren ilk uygulama işlemi 15 Ocak 2023 tarihi olduğundan davacı 15 Ocak 2023 tarihi itibarıyla parasal haklarının tazminini isteyebilecektir.³²⁷

Bu hususa ilişkin İDDK'nın temyiz merci olarak vermiş olduğu bir kararına ilişkin olayda; davacı Yüksek Planlama Kurulu kararı ile mühendislere uygulanan orandaki ek ödemed en yararlan dırılması istemiyle yapılan başvurunun reddine ilişkin işlem ile bu işlemin

³²⁷ Danıştay 11. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2010/3620 (30 Nisan 2010).

dayanağı olan tebliğin ilgili maddesinin iptali istemiyle dava açmıştır. Danıştay'ın ilgili dairesince düzenlemeye dayanılarak Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü tarafından tesis edilen işlemin iptaline karar verilmiştir. Davacının geriye dönük olarak ek ödemedен yararlanması istemi yönünden ise, davanın açıldığı tarihten geriye doğru 120 günü geçmemek üzere başvuru tarihinden geriye doğru 60 gün içinde kalan ilk uygulamanın yapıldığı tarihten itibaren yoksun kaldığı ek ödeme farklarının idareye başvuru tarihinden itibaren işletilecek yasal faizi ile birlikte davacıya ödenmesine, fazlaya ilişkin kısmının süre aşımı nedeniyle reddine karar vermiştir. İDDK Danıştay dairesindeki tazminat talebine ilişkin tarihlerin muğlak olduğunu belirtmiştir. *“Her ne kadar Daire kararında, 03/02/2009 tarihinde açılan bu davada, davanın açıldığı tarihten geriye doğru 120 günü geçmemek üzere başvuru tarihinden geriye doğru 60 gün içinde kalan ilk uygulamanın yapıldığı tarihten itibaren ek ödeme farklarının davacıya ödenmesi gerektiğinden, bu tarihten itibaren ek ödeme farklarının idareye başvuru tarihinden itibaren işleyecek yasal faizi ile birlikte davacıya ödenmesi, fazlaya ilişkin talebin ise süre aşımı nedeniyle reddi gerektiği belirtilmiş ise de, davacıya ödeme yapılması gereken tarih açıkça ortaya konulmamıştır.”* ifadelerine yer vererek süre hesabına girmiştir. Bu hesaba göre “davacının, 07 Ocak 2009 günlü başvurusunun reddedilmesi üzerine 03 Şubat 2009 tarihinde davanın açıldığı, davanın açıldığı tarihten geriye doğru 120 günü (06 Ekim 2008) geçmemek üzere başvuru tarihinden geriye doğru 60 gün içinde kalan ilk uygulamanın yapıldığı 15 Kasım 2008 tarihinden itibaren ek ödeme farklarının idareye başvuru tarihinden itibaren işleyecek yasal faizi ile birlikte tazmininin mümkün olduğu, bu tarihten önceki döneme ilişkin ek ödemenin süreaşımı nedeniyle tazminine imkan bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.” şeklinde karar verilmiştir.³²⁸

Anlaşılması zor bir içtihat olmakla birlikte 2577 sayılı Kanunla uyumlu ve tutarlı bir içtihatdır. İdari işlemlerden doğan tam yargı davalarında işlemin öğrenildiği tarihten itibaren altmış gün içerisinde dava açılmalıdır. Parasal hakkın ödenmemesine ilişkin işlemin davacı tarafından sonradan öğrenildiği öne sürülebilir. Ancak ödenmeme işlemi net bir işlemidir zarar işlemin gerçekleştiği anda doğmaktadır. İdarenin bu hususa ilişkin bildirim yapmasını beklemek manasızdır. Bu sebeple dava tarihinden önceki doksan güne kadar olan zararların karşılanmasına ilişkin içtihadın yerinde olduğu kanaatindeyiz.

Kaldı ki tersi durumda yani idarenin fazladan ödeme yaptığı durumlarda ancak dava açma süresi içerisinde yaptığı fazla ödemeleri geri alabilecektir. Bu açıdan bireyler açısından da bu yorum daha lehe olmaktadır.

³²⁸ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (Danıştay İDDK) K.2015/1207 (8 Nisan 2015).

b. İdari Eylemden Kaynaklanan Tam Yargı Davaları

2577 sayılı Kanunun tam yargı davaları özelinde en kendine özgü hükümlerinden biri 13. maddesinde öngörülen sürelerdir.

Söz konusu hüküm uyarınca bir idari eylemden dolayı hakları zarar görenler bir yıl ve her halükarda beş yıl içerisinde idareye başvurmak suretiyle başvurularının reddedilmesi sonucu dava açma süresi içerisinde dava açabilirler. Yani burada dava açma süresinden ayrı olarak başvuru süreleri de önem arz etmektedir.³²⁹ Dava açma süresi, başvurunun reddi ya da zımnen reddi üzerine genel dava açma süresi olan altmış gündür. İdari eylemler nedeniyle açılacak olan tam yargı davalarında diğer idari davalardan, dava açma süresinden ziyade dava açma süresinin başlangıç anına ilişkin farklılık bulunmaktadır.³³⁰

Çok önceleri 3546 sayılı Devlet Şurası Kanununun yürürlükte olduğu dönemde, idari eylemlerden doğan tam yargı davalarında eylemin icrasından itibaren dava açma süresi içerisinde dava açabileceği düzenlenmiştir. Ancak yaşanan mağduriyetlerin önüne geçilmesi amacıyla dönemin 818 sayılı Borçlar Kanunundaki haksız fiillere ilişkin 1 yıllık zamanaşımı süresi de esas alınarak mevzuatta yer alan düzenleme şimdiki haline evrilmiştir.³³¹ Bununla birlikte 6098 sayılı Borçlar Kanunu uyarınca haksız fiilden kaynaklanan tazminat davalarında kişinin haksız fiilin unsurlarını öğrenmesinden itibaren iki, her halükarda on yıllık zamanaşımı süresi bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda idari eylemlerden kaynaklanan tam yargı davalarında bir yıllık sürenin belirlenmesinde özel hukuktaki tazminat davaları kriter olarak gösterilmişken yeni Borçlar Kanununda yapılan düzenlemeye uygun bir düzenleme yapılmamasının açıklanması gerektiği düşünülmektedir.³³²

Diğer taraftan 6098 sayılı Kanun uyarınca açılacak bir tazminat davasında iki yıllık sürenin niteliği zamanaşımı süresi, 2577 sayılı Kanuna göre açılacak bir tam yargı davasında bir yıllık sürenin niteliği hak düşürücü süre olmaktadır. Bu durum dikkate alındığında yalnız sürenin niceliği yönünden değil niteliği yönünden de idare lehine bir düzenleme olduğu ve hukuk devleti açısından olumlu bir durum olmadığı yönünde görüşler mevcuttur.³³³

³²⁹ Çınar Can Evren, “İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun Onüçüncü Maddesi Uyarınca Yapılacak Başvurularda Süre Ve Adil Yargılanma Hakkı”, *Memleket Siyaset Yönetim* 10/24 (Aralık 2015), 62-85, 64.

³³⁰ Ahmet Bağrıaçık, Ayhan Tekinsoy, “Tam Yargı Davası Özelinde İdari Yargıda Dava Açma Süresi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26/3 (2021), 585-618, 587.

³³¹ Yenice-Esin, *Açıklamalı, İçtihatlı, Notlu, İdari Yargılama Usulü*, 240, Belirtmek gerekir ki Borçlar Kanunundaki bir yıllık zamanaşımı süresi 818 sayılı Borçlar Kanununda yer almaktadır.

³³² Gönen “Hak Arama Özgürlüğü Bağlamında Tam Yargı Davasındaki Usul ve Sürelerin Haksız Fiilden Kaynaklanan Tazminat Davası ile Karşılaştırılması”, 466.

³³³ Gönen, “Hak Arama Özgürlüğü Bağlamında Tam Yargı Davasındaki Usul ve Sürelerin Haksız Fiilden Kaynaklanan Tazminat Davası ile Karşılaştırılması”, 467.

Esasında değinmek istediğimiz husus dava açma süresinin niceliği ve niteliğinden ziyade mahkemelerin dava açma süresine ilişkin yorumlamaları üzerinde olacaktır. Bunun nedeni günümüz şartlarında bir yıllık başvuru süresi ile altmış günlük dava açma süresi yeterli bir süredir. Ayrıca AİHM³³⁴ ve AYM kararlarında dava açmaya ilişkin mahkemeler tarafından katı yoruma tabi tutulmadıkça süre sınırı konulmasının mahkemeye erişim hakkı bağlamında bir ihlale sebebiyet vermeyeceği belirtilmektedir. Bu kapsamda yargı kararlarına değinmeden önce eylemin idariliği kavramını açıklamak gerekmektedir.

Eylemin idariliği kavramı yasada yer almamakla birlikte içtihatlarla oluşturulmuş bir kavramdır. Eylemin idareden kaynaklanması şeklinde açıklanabilir. İdari eylemden kaynaklanan tam yargı davalarında dava açma süresi eylemin idariliğinin, diğer bir deyişle eylemin idareden kaynaklandığının öğrenildiği tarihten itibaren başlar.³³⁵ Danıştay’ın söz konusu kararları 2577 sayılı Kanunun lafzına açıkça aykırıdır.³³⁶ Bununla birlikte aksinin kabulü mahkemeye erişim hakkının ihlali anlamına gelecektir.³³⁷

Öncelikle, 2577 sayılı Kanunun lafzı değerlendirildiğinde anlaşılan bir idari eylemden dolayı zarar gören kişinin eylemin gerçekleştiğini öğrendiği andan itibaren bir yıl içerisinde idareye başvurması, her halükarda da beş yıl içerisinde başvuru yapması gerektiği şeklindedir. Diğer bir deyişle kanun maddesinde kişilerin zararı doğuran eylemin öğrenildiği tarihten itibaren bir yıl, her halükarda beş yıl içerisinde dava açmak zorunda oldukları, aksi takdirde dava açma süresinin sona ereceği ifade edilmiştir. Kanunun lafzına göre, ameliyat esnasında karnında sargı bezi unutulduğunu beş yıl sonra öğrenen kişinin dava açması mümkün olmayacaktır ve bu durum çok ciddi hak kayıplarına sebebiyet vereceği gibi hakkaniyetle de bağdaşmayacaktır.³³⁸ Bununla birlikte Kanunun lafzına uymamakla birlikte içtihatlar “eylemin idariliğinin” öğrenildiği tarihte dava açma süresinin başlayacağı yönünde gelişmiştir.³³⁹

³³⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 14684/18 (3 Ekim 2023), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B.59601/09, (17 Eylül 2013).

³³⁵ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2011/4534 (31 Ekim 2011), Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2013/5296 (18 Haziran 2013), Danıştay 15. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K. 2014/870 (19 Şubat 2014), Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, 291.

³³⁶ Kaplan, *İdari Yargıda Dava Açma Süreleri*, 427.

³³⁷ Metin Günday, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ankara:Turhan Kitabevi, 2022), 141; Çınar Can Evren, “İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun Onüçüncü Maddesi Uyarınca Yapılacak Başvurularda Süre Ve Adil Yargılanma Hakkı”, 67.

³³⁸ Ali Dursun Ulusoy, *Türk İdare Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2023), 800.

³³⁹ Ramazan Çağlayan, “İdari Eylemden Doğan Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süreleri”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/3-4 (2005), 17-33, 27.

AİHM, bu hususa ilişkin olarak bir uyuşmazlıkta, tazminat davalarında (idari yargı için tam yargı davalarında) dava açma süresinin kusurun sonuçlarının öğrenildiği ya da öğrenilmesi gerektiği tarihten itibaren başlayacağı yönünde karar vermiştir.³⁴⁰

AYM'nin yakın tarihli vermiş olduğu bir kararında bu husus güzel bir şekilde açıklanmıştır. Olayda askerlik görevini 2012 yılında yapmaktayken vefat eden bir erin ailesi tarafından müteveffanın baskı ve şiddet sebebiyle vefat ettiği iddiasıyla başvuruda bulunduğu ve kesin ölüm sebebinin "*çakmak gazı inhalasyonu ve gelişen komplikasyonlar sonucu meydana geldiğinin*" savcılık tarafından yürütülen soruşturmada eylemin müteveffanın kusuru sebebiyle meydana geldiğinden kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmiştir. Müteveffa ile aynı dönemde askerlik yapan bir şahsın beyanı üzerine müteveffanın ölümünde idarenin hizmet kusuru olabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine davacı aile, tekrar maddi ve manevi zararlarının tazmini için idareye başvuruda bulunmuşlardır. Başvurularının zımnen reddedilmesi üzerine 10 Ekim 2017 tarihinde açtıkları dava ilk derece mahkemesince oğullarının 12 Mayıs 2012 tarihinde vefat ettiği, bu tarih itibarıyla bir yıl içerisinde başvuru haklarının bulunduğunu belirtilerek süreaşımı nedeniyle reddedilmiştir.

AYM kararın ilk bölümünde Danıştay'ın emsal teşkil eden bir kararına değinmiştir.³⁴¹ Söz konusu kararda, bir eylemin idariliği ve doğurduğu zararın her zaman olayla birlikte ortaya çıkmayacağı belirtilmektedir. Özellikle kamu görevlilerinin idari eylem ve işlemleri sırasında ortaya çıkan zararların sorumluluğunun tespiti açısından önemli bir hukuki prensip olarak, bu zararın kamu görevlisinin kişisel kusurundan mı yoksa görev kusurundan mı kaynaklandığının ancak ceza soruşturması veya ceza davası süreciyle netlik kazanabileceği vurgulanmıştır. Bu husus, hem idari sorumluluk hem de tam yargı davalarında sorumluluğun doğru belirlenmesi bakımından hayati öneme sahiptir. Zira, kamu görevlisinin eyleminin niteliği ve kusur durumunun objektif ve hukuki bir temele dayandırılması gerekmekte, bu da ancak ceza yargılaması çerçevesinde sağlanabilmektedir. Bu bağlamda, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 13. maddesinde düzenlenen ve zararın tazmini için öngörülen dava açma sürelerine ilişkin hükümlerin uygulanmasında, eylemin idariliğinin ve eylemin doğurduğu zararın somut olarak ortaya çıktığı tarihin esas alınmasının zorunluluğu belirtilmiştir. Kanun metninde öngörülen bir ve beş yıllık dava açma süreleri, ilgili zararın ve idari eylemin somut olarak tespit edildiği andan itibaren işlemeye başlayacaktır.

³⁴⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), B. 47157/10, (26 Mayıs 2015).

³⁴¹ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2011/4711 (4 Kasım 2011).

AYM, yapmış olduğu bu kapsamlı hatırlatmaların ardından, özellikle askerî görev ifası sırasında meydana gelen kaybolma, ölüm, yaralanma gibi ciddi ve hassas vakalarda, söz konusu olayların sebebinin saldırı mı, kaza mı yoksa ihmal mi olduğunun kesin olarak belirlenmesinin ancak yürütölen adli veya idari soruşturma süreci sonucunda mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda AYM, soruşturma aşamasında veya soruşturmanın tamamlanmasının ardından elde edilen tüm bilgi ve belgelerin, ilgili kişilerin dava açma hakkı olup olmadığının tespiti ve bu doğrultuda izleyecekleri hukuki yolların belirlenmesi bakımından önem taşıdığına dikkat çekmiştir. Soruşturma ve sonrasında devam eden sürecin hak sahiplerinin tazminat talebinde bulunup bulunmayacaklarına dair karar verme özgürlüğü ve yetkinliğini doğrudan etkilediğı hususunda kuşku bulunmadığı hususu özellikle vurgulanmıştır.

Somut olayda ise davacıların oğullarının ölümü, çakmak gazı solunumu sonucu 22 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte müteveffa ile aynı dönemde askerlik yapan başka bir jandarma erinin çakmak gazının yabancı kişilerce birliğe denetimsiz olarak sokulduğu ve bu konuda tedbir alınmayarak ölüm vakasında idarenin hizmet kusurunun olabileceğı yönündeki iddiasının, 3 Mayıs 2017 tarihinde ileri sürüldüğü görölmektedir. Dolayısıyla başvuruçuların 3 Mayıs 2017 tarihine kadar ölüm olayına sebebiyet veren olguya, eylemin idariliğine dair bir bilgiye ve veriye sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bir başka ifadeyle müteveffanın ölümünde çakmak gazı solunumu hususunda idarenin de kusurunun bulunduğunu, zararlı idari eylem/eylemsizlik arasında illiyet bağı olduğunu ölüm olayıyla birlikte öğrendiklerinin belirtilmesi hakkaniyetli olmayacaktır. Bu nedenle AYM, dava açma süresinin vefat tarihi itibarıyla başlatılmasının davacılar orantısız bir külfet yükleyeceği, dava açma süresine ilişkin katı bir yorum olacağını belirtmiştir ve başvuruçuların mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁴²

AYM'nin bu hususa ilişkin başka bir kararına konu olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Başvuruçuların yakını, başına halk plajında bulunan direğin düşmesi sonucu 25 Eylül 2015 tarihinde vefat etmiştir. Olayla ilgili yürütölen soruşturma da şüpheliler hakkında kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmiş söz konusu kararın davacıya tebliğ edilmediğı anlaşılmıştır. Başvuruçular, vekilleri aracılığıyla sundukları 8 Ağustos 2017 tarihli dilekçeyle, kovuşturmaya yer olmadığı kararının kendilerine tebliğ edilmediğini belirtmişlerdir. Yakınlarının ölümüne sebep olan kale direklerinin, Belediyeye ait olduğundan ve direklerin

³⁴² Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2019/24350 (16 Mart 2023).

Belediyede görev yapan Garaj Amirinin sorumluluğunda olduğundan soruşturma dosyasının örneğini aldıkları tarihte haberdar olduklarını ifade ederek Belediyeden maddi ve manevi zararlarının tazminini talep etmişlerdir. Belediyenin başvuruyu zımnen reddetmesi üzerine 11 Ekim 2017 tarihinde tam yargı davası açılmıştır.

İlk derece mahkemesi, davacıların, 25 Eylül 2015 günü gerçekleşen ölüm olayını ve olaya sebebiyet veren olguları olay tarihi olan 25 Eylül 2015 tarihinde öğrendiklerinin açık olduğunu ve 25 Eylül 2015 tarihinden itibaren bir yıl içinde idareye başvurarak zararlarının tazminini istemeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu başvurunun tamamen veya kısmen reddi üzerine altmış gün içinde davalarını açmaları gerekirken olayın üzerinden iki yıla yakın bir süre geçtikten sonra şikayetçi dahi olmadıkları savcılık dosyasından fotokopi talep edilmesi ve akabinde davalı idareye yapılan başvuruya idarece yanıt verilmemesi üzerine açılan davanın süreaşımı nedeniyle reddine karar vermiştir.

Bölge İdare Mahkemesi karara karşı yapılan istinaf başvurusunu oyçokluğuyla reddetmiştir. Kararın karşı oyunda *“Davacı Türkçe bilmeyen Suriyeli bir mülteci olup, ölüm olayından sonra hukuki süreç ve yasal haklarını asgari düzeyde bilebilecek seviyede değildir. Nitekim takipsizlik kararı da kendisine tebliğ edilmemiştir. Olaydan yaklaşık 1,5 yıl sonra savcılıktan dosya fotokopisi alınıp, muhtemelen işin hukuki mahiyetini bilen birisine danışarak mağduriyetini ve muhtemel haklarını öğrenmiştir. Bu sebeple savcılıktan dosya fotokopisini aldığı 7 Haziran 2017 tarihini 'öğrenme' tarihi kabul ederek süre denetimi yapmak hakkaniyete ve yasanın amacına uygun olacaktır. Nitekim Danıştayın yerleşik içtihatlarında da, bu tür olaylarda ölümün meydana geldiği tarih değil, mağduriyetin ve sorumluluğun netleştiği tarih (eylemin idariliği) esas alınmaktadır...”* ifadelerine yer verilmiştir.

AYM tarafından, tıpkı karşı oydaki gibi bir değerlendirmede bulunularak olayda davacıların soruşturma açıldığından beyanları alınmak suretiyle haberdar oldukları ifade edilmiştir. Soruşturmanın sonucunu öğrenmek için 1 yıl 8 ay kadar bir süre beklenmesinin özensizlik olarak nitelendirilebilecek olsa da davacıların yabancı uyruklu oldukları ve Türkçe bilmedikleri, soruşturma sürecinde bir avukattan da faydalanmadıkları dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Kanuni bir zorunluluk olmasına rağmen kovuşturmaya yer olmamasına ilişkin kararın tebliğ edilmemesinin eylemin idariliğinin ilgililerin öğrenmesinin gecikmesine neden olduğu düşünüldüğünde, ilk derece mahkemesinin dava açma süresinin

başlangıcında ölüm tarihini esas almasının dava açmayı aşırı derecede zorlaştırdığı belirtilerek mahkemeye erişim hakkı üzerinde ölçsüz bir müdahale olduğu sonucuna varılmıştır.³⁴³

AYM söz konusu olayda davacıların Türkçe bilmediklerine değinmiştir. Bununla birlikte bu gibi durumlarda ilgililer Türkçe bilse dahi kovuşturmaya yer olmadığı kararı ilgililere tebliğ edilmedikçe dava açma süresi işletilmemelidir. Kişinin dil bilmesi hukuki prosedürleri anlayabileceği anlamına gelmemektedir.

AYM başka bir kararına konu olay ise şu şekildedir: Sokağa çıkma yasağı ilan edilen bölgede davacının oğlunun vefat etmesi üzerine, Cumhuriyet Başsavcılığınca yürütülen soruşturmada 11 Şubat 2016 tarihinde vefat eden kişiye yönelik fiilde meşru müdafaa şartlarının oluştuğu gerekçesiyle 26 Mart 2017 tarihinde, kamu adına kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmiştir. Davacı baba, oğlunun ölümünde idarenin kusuru olduğu iddiasıyla 07 Mart 2017 tarihinde İçişleri Bakanlığına başvuruda bulunmuş, başvurusu 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun kapsamında değerlendirilerek ilgili valiliğin zarar tespit komisyonuna gönderilmiştir.³⁴⁴ Komisyon, 31 Mart 2017 tarihinde, başvurunun süresinde yapılmadığı gerekçesiyle talebi reddetmiştir. Davacı, talebinin reddedilmesine dair işlemin 15 Mayıs 2017 tarihinde tebliğ edilmesi üzerine 13 Temmuz 2017 tarihinde maddi ve manevi tazminat davası açmıştır. İlk derece mahkemesi, davacının bulunduğu bölgede sokağa çıkma yasağının 02 Mart 2016 tarihinde kaldırıldığı, davacının bu tarih itibarıyla bir yıl içerisinde başvuru yapması gerektiğini belirtilerek bu tarih geçirildikten sonra 07 Mart 2017 tarihinde başvuru yapıldığı belirtilerek davanın süreaşımından reddine karar vermiştir. Karara karşı yapılan istinaf başvurusu reddedilerek karar kesinleşmiştir.

AYM, olayda benzer kararlarına atıf yaparak³⁴⁵ dava açma süresine ilişkin değerlendirmede bulunurken ölüm sebebinin ilk aşamada nedeninin tam bilinemeyeceği ve

³⁴³ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2018/35788 (6 Ekim 2021).

³⁴⁴ Terör faaliyetleri nedeniyle zarara uğrayan kişilerin maddi zararlarını tazmin etmek amacıyla getirilen 5233 sayılı Kanunda usul genel tam yargı davalarından daha farklı seyretmektedir. Bu davalarda yalnızca maddi zarar talep edilebilir. Anılan Kanun uyarınca zararın öğrenilmesinden itibaren altmış gün içinde ilgili komisyona başvurulabilir. Ancak davacı için bu yol zorunlu bir yol değildir. İstedığı takdirde 2577 sayılı Kanunun 13. maddesinde yer alan tam yargı davalarındaki genel usulü izleyebilir. Aynı şekilde idare mahkemelerinden manevi tazminat talep etmesinde de bir engel bulunmamaktadır. Danıştay'ın bu hususa ilişkin içtihadı terör eylemi sonucu açılan bir tam yargı davasında incelemenin öncelikle kusur ve kusursuz sorumluluk ilkesine göre yapılacağı, iki durum da mevcut değilse 5233 sayılı Kanun kapsamında değerlendirme yapılacağı şeklindedir. Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2024/4095 (16 Ekim 2024); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2024/3514 (30 Eylül 2024).

³⁴⁵ Anayasa Mahkemesinin benzer yönlerde kararları için bknz; Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2014/5235 (6 Temmuz 2017); Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2015/2700 (7 Şubat 2018) ; Anayasa Mahkemesinin söz konusu kararlarının tamamında Mahkemeye erişim hakkının mutlak bir hak olmadığı belirtiltiği, 2577 sayılı Kanunun 13. Maddesi uyarınca açılan tam yargı davalarında idari eylem nedeniyle uğranılan zararın tazmini istemiyle açılan tam yargı davasında idarenin tazminle yükümlü tutulabilmesi için ortada idari eylem ve zarar

ancak yapılacak adli ve idari soruşturmalar ile idarenin ihmalinin bulunup bulunmadığının anlaşılabilceğini belirtmiştir. Söz konusu durumlarda ilgililerin ölüm olayına ilişkin süreci bilmelerinin ardından, takip edilecek usul ile sorumlu adli ve idari makamların belirlenebileceği vurgulanmıştır. Ancak bu süreçlerin uzun sürmesine kişilerin herhangi bir etkisinin bulunmadığı ve soruşturma sonucunu beklemek zorunda oldukları ifade edilmiştir.

Özellikle tam yargı davalarında idarenin kusurunun ya da ihmalinin bulunup bulunmadığı adli ve idari soruşturmaların tamamlanması sonucu anlaşılabilir. Bu durumda da ilgililerin tam yargı davası için gerekli koşullardan bu tarih itibarıyla haberdar olmaları beklenmektedir. Dava açma süresinin de bu tarih itibarıyla başlayacağının kabulü gerektiği, somut olaya ilişkin olarak ise AYM, ilk derece mahkemesinin yasada öngörülen sürenin başlangıcını sokağa çıkma yasağının kısmen kaldırıldığı tarih olarak kabul etmekle birlikte bu belirlemede esas aldığı kriterleri açıklamadığını belirtmiştir. Davacının olay hakkında ceza dosyasındaki gelişmelere bağlı olarak bilgi sahibi olduğunu ileri sürdüğünden ve Cumhuriyet Başsavcılığınca 26 Mart 2017 tarihinde kovuşturmayaya yer olmadığına karar verildiğinden Mahkemenin süre ret kararı ile katı bir değerlendirme bulunduğunu ifade ederek davacının mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁴⁶

AYM'nin ihlal kararına konu başka bir olayda ise; davacı 26 Kasım 2000 tarihinde yüksekte atlaması sonucu kalça kemiğini kırdığından kalça kemiğine platin takılmıştır. Platinin yerinden oynaması sebebiyle çeşitli tarihlerde tekrar ameliyat yapılmış ve 4 Aralık 2001 tarihinden 19 Eylül 2005 tarihine kadar çeşitli tarihlerde kontrol muayeneleri yapılmıştır. Kişinin şikayetlerinin devam etmesi üzerine 5 Temmuz 2012 tarihinde doktoru başvuruçuyu muayene etmiş ve yeni bir operasyon gerektiğini belirtilmekle birlikte hamile olması sebebiyle ameliyattan vazgeçilmiştir. Ardından başvuruçusu, başka bir hastaneye başvurmuş ve hastane tarafından düzenlenen 2 Nisan 2013 tarihli tıbbi belgede; başvuruçusunun bir yıldır sol kalçada ağrı hissettiği ve hareket kısıtlılığının bulunduğu, dört aydır çift koltuk değneği olmadan yürüyemediği için hastaneye başvurduğu, grafide sol TKP protezde gevşeme izlendiği ve *interne edilip* cerrahi müdahale planlandığı belirtilmiştir. Başvuruçusu son olarak 27 Mart 2013 tarihinde Ege Üniversitesi Tıp Fakültesinde revizyonlu kalça protezi ameliyatı olmuştur. 7 Kasım 2013 tarihinde idareye başvurarak idarenin hizmet kusuru nedeniyle meydana gelen zararlarının tazmini isteminin zımnen reddi üzerine, 10.000 TL

olması ayrıca zararlar idari eylem arasında illiyet bağı bulunması gerektiğinin altını çizmiştir. Dava açma süresinin başlangıcının adli ve idari süreçlerin tamamlanmasının ardından başlayacağı, aksinin kabulünün mahkemeye erişim hakkı üzerinde ölçsüz bir müdahale oluşturduğunu belirttiği görülmektedir. Eylemin idariliğinin veya yol açtığı zararın ya da arasındaki illiyet bağının eylemden çok sonra anlaşılması veya ortaya konulabildiği durumlarda dava açma süresinin bu tarihlerden sonra başlayacağı kabul edilmektedir

³⁴⁶ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2019/8569 (20 Aralık 2023).

maddi, 70.000 TL manevi zararın 7 Ocak 2014 tarihinden itibaren işletilecek yasal faiziyle birlikte tazminine karar verilmesi istemiyle 11 Şubat 2014 tarihinde dava açmıştır. İlk derece mahkemesi, adli tıp kurumunun değerlendirmesi uyarınca davanın reddine karar vermiştir. Karara karşı yapılan istinaf başvurusu üzerine Bölge İdare Mahkemesi, "...10.09.2001 ve 10.10.2001 tarihlerinde davalı idarenin Hastanesinde yapılan ameliyatların hatalı olması nedeniyle hizmet kusuru bulunduğundan bahisle 07.11.2013 ve 02.01.2014 tarihlerinde idareye yapılan başvuru üzerine görülen davanın açıldığı anlaşılmakta ise de, ameliyatların bir başka deyişle tazminat istemine sebep eylemlerin 10.09.2001 ve 10.10.2001 tarihlerinde yapılmış olduğu açık olduğundan söz konusu eylemler nedeniyle oluşan zararının giderilmesi başvurusunun bu tarihlerden itibarenbeş yıl içerisinde yapılması gerekirken çok sonra 02.01.2014 tarihli başvurunun reddi üzerine açıldığı anlaşılan önümüzdeki davanın 2577 sayılı Yasanın 13. maddesi uyarınca süresi içinde açılmadığının kabulü gerektiğinden; davanın süre aşımı nedeniyle reddi gerekmektedir..." gerekçesine yer vermiştir. Somut olayda başvurusunun şikâyetleri özellikle ilk doktorun yaptığı ilk üç ameliyata ve ameliyat süreçlerine yönelik olmakla birlikte başvuru, anılan ameliyatların ardından durumunun daha kötüye gittiğini ve ilk üç ameliyatın başarısız olduğunu ve yanlış uygulama yapıldığını Ege Üniversitesi Tıp Fakültesinde 2013 yılında yapılan operasyonlarda öğrendiğini belirtmiştir. Başvurucu ilk ameliyatlarından sonraki süreçte yaşadığı mağduriyet ve sıkıntılardan bahsetmiş, yanlış uygulamalar nedeniyle sağlığına kavuşamadığını, durumunun kötüleştiğini ve koltuk değnekleri kullanmak zorunda kaldığını ileri sürmüştür. AYM de davacının tedavi sürecinin bitmediği göz önüne alındığında Bölge İdare Mahkemesi yorumunun başvurusunun dava açmasını aşırı derecede zorlaştıran katı bir yorum olduğu, davanın süre aşımından reddedilmesi suretiyle başvurusunun mahkemeye erişim hakkına yönelik müdahalenin ölçüsüz olduğu gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir.³⁴⁷

Danıştay'ın da 2577 sayılı Kanunun uygulanmasına ilişkin kararlarında süre hususunu geniş yorumladığı görülmektedir. Bu hususa dair bir karara ilişkin olayda, davacı 12 Aralık 2012 tarihinde evinin çatısında yüksek gerilime kapılarak malul hale gelmiştir. Önce asliye hukuk mahkemesinde dava açmış, asliye hukuk mahkemesi 19 Temmuz 2018 tarihli görev ret kararı vermiştir. Bunun üzerine davacı tarafından, 02 Eylül 2019 tarihinde tam yargı davası açılmıştır. İlk derece mahkemesi görevsizlik kararının tebliğini takiben 30 gün içerisinde dava açılması gerekirken bu tarih geçtikten çok sonra açıldığını belirtmiştir. Ayrıca olay tarihinden yaklaşık bir sene sonra 12 Kasım 2019 tarihinde asliye hukuk mahkemesinde açılan davayla

³⁴⁷ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2018/12433 (23 Şubat 2022).

davacıların eylemin zarar ve sonuçlarını öğrenmiş sayılacağından ve bu tarih itibarıyla da 5 yılı aşkın zaman geçtiğinden davalı idareye yapılan başvurunun dava açma süresini canlandırmayacağı ifade edilmiş ve davanın süreaşımından reddine karar verilmiştir. Karara karşı yapılan istinaf başvurusu ise asliye hukuk mahkemesince alınan 28 Temmuz 2017 tarihli bilirkişi raporuyla eylemin idariliğinin öğrenildiği, bu tarih itibarıyla en geç 1 yıl içerisinde idareye başvurulması gerektiği belirtilerek gerekçesi değiştirilmek suretiyle reddedilmiştir. Danıştay söz konusu uyuşmazlığa ilişkin olarak bilirkişi incelemesinin takdiri delil niteliğinde olduğu, hakimi bağlayıcı olarak kabul edilemeyeceği, hükmün bozulma ihtimalinin olduğu, bu sebeple yargısal sürecin tamamlanması gerektiğine dair değerlendirmede bulunmuştur. Bu nedenle Asliye Hukuk Mahkemesi kararına karşı yapılan istinaf başvurusunun reddedilmesine dair kararın davacıya tebliğiyle 1 yıllık başvuru süresinin başlayacağı gerekçesiyle ilk derece mahkemesinin davanın süreaşımında reddine ilişkin kararını bozmuştur.³⁴⁸ Danıştay’ın söz konusu kararıyla “*her halükarda beş yıl*” ifadesini aştığı görülmektedir.

İdari eylemden dolayı açılan tam yargı davalarında önümüze sıklıkla çıkan hususlardan biri de depreme ilişkin maddi ve manevi zararların tazmini istemiyle açılan davalardır. Bu hususa ilişkin bir uyuşmazlıkta, 23 Şubat 2020 de meydana gelen depremde davacının ahır hasar görmüş ve 08 Temmuz 2020 tarihinde ise yıkılmıştır. Davacının 18 Haziran 2023 tarihinde ahırının yıkılması sebebiyle açmış olduğu tam yargı davasında ilk derece mahkemesince süreaşımı nedeniyle davanın reddine karar verilmiştir.

Erzurum Bölge İdare Mahkemesi de konuya ilişkin olarak; açılan tam yargı davasında zararın deprem sebebiyle oluştuğunu belirtmiştir. Bu tip davalarda taşınmazın üzerinde bulunduğu zeminin yapısı, zemin dolayısıyla taşınmazın depreme dayanıklı olup olmadığına dair yapılması gereken kontrol, taşınmazın ruhsatının ya da yapı kullanım izninin bulunup bulunmadığı, alana dair imar planları, idarelerin denetimlerini yapıp yapmadığı hususu vb. durumların irdelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda gerekli tedbirlerin ilgili idarelerce alınıp alınmadığının değerlendirilmesi gerektiği ve bu doğrultuda sorumlu idarelerin belli bir hareket tarzı izleyip izlemediği veya hareketsiz kalıp kalmadığı vurgulanarak deprem nedeniyle görülen tam yargı davalarında idarenin olumsuz eyleminin varlığı olduğundan söz etmiştir.

Bahse konu kararda, meydana gelen zararını talep edilebilmesi için hangi idare/idarelerin kusur ve sorumluluğunun bulunduğu öğrenilmesi gerektiği üstünde durulmuştur. Kararın devamında “*dava açma süresinin sadece zararın öğrenilmesi ile değil*

³⁴⁸ Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2023/1839 (7 Nisan 2023).

aynı zamanda davacının zarara uğramasına hangi idare ya da idarelerin sebebiyet verdiğinin de öğrenilmesi ile başlayacağı açık olup- olay tarihinden 5 yıllık süre geçirilmemek kaydı ile- zarara konu eylemin idariliğinin öğrenilmesinden itibaren bir (1) yıllık süre içerisinde idareye yapılan başvurunun reddi üzerine, bu ret kararının tebliğinden ya da zımni ret kararının oluştuğu tarihten itibaren altmış günlük dava açma süresinin geçirilmiş olduğu hallerde, idari eylemin öğrenilmesinden itibaren bir yıllık süre geçirilmemiş ise bu davaların süresinde kabul edilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Davacı tarafından eylemin idariliğinin aynı depremden zarar gören bir başka kişi tarafından açılan ve Dairemizin 10/04/2023 tarih ve E:2022/2194 K:2023/1007 sayılı kararı ile öğrenildiği” belirtilerek ilk derece mahkemesinin süreaşımı nedeniyle davanın reddine dair kararı kaldırılmıştır.³⁴⁹

Olayda elbette mühim olanın davacıların eylemin idariliğini öğrendiği tarihte idareye başvuru sürelerinin başlayacağıdır. Ancak somut olay bakımından dava açma süresinin tamamen davacının beyanı doğrultusunda (Mahkemenin aldırıldığı başka bir dosya üzerindeki bilirkişi raporu gibi –ki böyle bir öğrenme hali gerçekleşmeyebilirdi-) olması davacılar lehine en baştan beri ifade ettiğimiz denge halinin bozulduğu anlamına gelmektedir. Karardaki diğer bir dikkat çekici nokta, “beş yıllık süre geçirilmemek kaydıyla” ifadesidir. Şayet davacının eylemin idariliğini Mahkemenin aldırıldığı başka bir dosya üzerindeki bilirkişi raporu ile öğrenildiği kabul edilecekse Mahkeme sürecinde uzamalar olduğu takdirde davacının dava açma hakkı yine elinden alınacaktır. Diğer bir deyişle mahkemeye erişim hakkı ihlal edilmiş olacaktır.

Kanaatimizce mülkiyet hakkının ihlal edildiği böyle bir durumda başvuru süresinin eylemin idariliği zamanını tespit ederek belirlemek yerine Borçlar Kanununda yer alan on yıllık genel zamanaşımı hükümleri uygulanmak suretiyle dava açma süresinin belirtilmesi eylemin idariliği zamanını tespit etmekten daha belirleyici olacaktır. Bunun sebebi somut olayda olduğu gibi “Başka bir uyuşmazlıktaki bilirkişi raporunun” eylemin idariliğini öğrenilmesine başlangıç teşkil etmesi oldukça muğlak bir durumdur. Kaldı ki davacının başka bir dosya üzerinde alınan bilirkişi raporundaki ifadeleri bilmek gibi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır.

Söz konusu yüksek mahkeme kararlarından da anlaşılacağı üzere, artık 2577 sayılı Kanunun 13. maddesi oldukça geniş yorumlanmaktadır. İdari eylemlerden doğan tam yargı davalarında süre hususunun katı yorumdan uzak şekilde yorumlanması insan hakları bakımından oldukça önemli olmanın yanı sıra hakkaniyetin de gereğidir. Ancak kanaatimizce

³⁴⁹ Erzurum Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi K.2024/3070 (10 Mayıs 2024).

mezkur kararlarda ilk derece mahkemelerinin doğrudan katı yorumda bulunduğunu söylemek haksızlık olacaktır. Esasında ilk derece mahkemeleri 2577 sayılı Kanunun lafzını değerlendirmek suretiyle süreaşımı kararı vermişlerdir. Belirtmek gerekir ki zaman içerisinde oluşan içtihatlar, Kanunun geniş yorumlanmasıyla değil açıkça Kanunun lafzına aykırı olarak oluşturulmuş içtihatlardır. 2577 sayılı Kanunun 13. maddesinde yapılacak bir değişiklikle Kanun ile söz konusu içtihatlar uyumlu hale gelecektir. Mevcut durum itibarıyla içtihatların mahkemeye erişim hakkı bakımından oldukça pozitif bir durumda olduğu söylenebilir. Bununla beraber 2577 sayılı Kanunun 13. maddesi, başvuru süresini eylemin gerçekleştiği olay ile sınırlandığından mahkemeye erişim hakkını engelleyici bir düzenleme olarak hukuk sistemimizde yerini korumaya devam etmektedir.

2577 sayılı Kanun ile ilgili bir diğer mesele ise 13. maddenin 10. madde ile birlikte uygulanıp uygulanmayacağıdır.³⁵⁰ Yani her zaman başvuru yapmak suretiyle kişiler tam yargı davası açabilecekler midir? Şöyle ki kişinin yeni bir başvurusu dava açma süresini canlandırmayacaktır. Ki böyle bir durum 2577 sayılı Kanunu tamamen işlevsiz hale getirecektir.³⁵¹ AYM de konuya ilişkin olarak bir kararında, 2009 yılında dünyaya gelen ve 11 Şubat 2011 yılında %98 engelli olduğu tespit edilen bebeğin ailesinin 4 Aralık 2012 tarihinde yapmış olduğu başvurunun idarece reddedilmesinin ardından 8 Eylül 2020 tarihinde yaptıkları başvurunun zımnen reddi üzerine dava açmışlardır. Açılan davanın süreaşımından reddedilmesi üzerine yapılan başvuruyu kabul edilemez bulunmuştur. Aksinin kabulünün “başvurucunun...hiçbir süre sınırı ile bağlı olmaksızın -uygun gördüğü bir zamanda- dava açabileceği gibi bir yoruma ulaşılabilir ki bu yorumun başvurucunun mahkemeye erişim hakkının sınırlarını ölçüsüz şekilde genişleterek hukuki güvenlik ve istikrar ilkesi ile arasındaki dengeyi bozacağı” ifade edilmiştir.³⁵²

Öte yandan, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 13. maddesinde, başvuru sürelerine ilişkin olarak bir yıllık süre içinde sadece tek bir başvuru yapılabileceğine dair herhangi bir sınırlayıcı ya da kısıtlayıcı hükme yer verilmediği görülmektedir. Bu durum, idari eylem veya işlem nedeniyle kişisel hakları ihlal edilen ilgililerin, söz konusu hak ihlalini gerekçe göstererek, bir yıl içerisinde istedikleri zaman ve istedikleri sayıda idareye başvuruda bulunma hakkına sahip oldukları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, kanun metninde açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte, birden çok başvurunun yapılabilmesi ve bu başvuruların

³⁵⁰ Ramazan Çağlayan, “İdari Eylemden Doğan Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süreleri”, 31.

³⁵¹ Selami Demirkol, Zuhul Bereket, *İdari Yargıda Dava Açma ve Davaların Takip Usulü*, (Ankara: Beta Basım Yayın, 2007), 152.

³⁵² Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2021/38414 (7 Şubat 2024).

idare tarafından açıkça ya da zımnen reddedilmesi halinde her defasında dava açma süresinin, yani altmış günlük dava açma süresinin yeniden işlemeye başlayacağı kabul edilmelidir.³⁵³

Bu hukuki yorum, ilgililerin hak arama özgürlüğünü ve etkin yargı güvencesini pekiştirmekte, aynı zamanda idarenin bu başvurulara karşı tutum ve cevap verme zorunluluğunu artırmaktadır. Başka bir ifadeyle, idari başvuruların reddi halinde ortaya çıkan dava açma süresi, her bir ret kararı itibarıyla bağımsız olarak işlemeye başlayacak, bu da başvuru sahiplerine haklarını korumak için makul ve adil fırsatlar sunacaktır. Bu yaklaşım, hem idari yargı sisteminin işleyişinde esneklik sağlamakta hem de hak sahiplerinin idari işlemler karşısındaki korunma mekanizmalarını güçlendirmektedir.

Ancak 10. madde de düzenlendiği gibi kişiye sonradan bir cevap verilirse bu hususta Danıştay'ın yaklaşımı iki yönlüdür. İdare tarafından sonradan verilen cevabın ilgililerin 2577 sayılı Kanun'un 13. maddesinde öngörülen idari eylemi öğrenmelerinden itibaren ön karar alabilmek için başvurma süreleri olan bir yıllık süre ve idarelerin bu başvuruya cevap vermeleri için tanınan altmış günlük (14 Temmuz 2021'den sonraki başvurular için otuz gün) sürenin toplamı olan bir yıl altmış günlük sürenin içerisinde kalıyorsa dava açma süresini canlandıracağı belirtilmektedir. Şayet sonradan verilen cevap, ilgilinin idari eylemi öğrenmesinden itibaren bir yıl altmış günlük süreden (14 Temmuz 2021'den sonraki başvurular için bir yıl otuz gün) sonra gerçekleşmişse, bu durumda bu cevap dava açma süresini canlandırmayacaktır.³⁵⁴ Elbette bu gibi durumlarda eylemin tüm unsurlarının açıkça öğrenilip öğrenilmediği de dikkate alınmalıdır. Şayet kişinin tedavisi sürüyorsa yahut olaya ilişkin bir ceza davası devam ediyorsa bu hususunun da ayrıca dikkate alınması gerekmektedir.

Danıştayın mezkur kararında bir yıl içerisinde birden kez başvuru yapılabileceği ancak bir yıllık sürenin sonunda tekrar başvuru yapılmayacağı ve sonradan verilen cevabın da ancak bir yıllık sürenin içerisinde kalıyorsa dava açma süresini canlandıracağı haricinde dikkat çeken diğer mesele ise 14 Temmuz 2021'den sonraki başvurular için zımni ret süresinin otuz gün olarak belirtilmesine dairdir. Şöyle ki 2577 sayılı Kanunun 13. maddesi 8 Temmuz 2021 tarihli ve 7331 sayılı Kanunun 3. maddesiyle değiştirilmiş ve Kanunun diğer maddeleri ile uyumlu olacak şekilde zımni ret süresi altmış günden otuz güne düşürülmüştür. Ancak 659 sayılı KHK'nın 12. maddesinde idari eylemlerden doğan zararların tazmini için 2577 sayılı Kanunun 13. maddesi kapsamında yapılan başvuruların sulh başvurusu niteliğinde olduğu ve

³⁵³ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K. 2013/9050 (16 Aralık 2013).

³⁵⁴ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K. 2024/2655 (26 Haziran 2024).

bu başvurularda altmış gün içerisinde cevap verilmediği takdirde istemin reddedilmiş sayılacağı hükmüne bağlandığından çelişkili bir durum meydana gelmektedir.

659 sayılı KHK’da yapılan düzenleme davacılar açısından daha lehe olduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte zımni ret süresinin “otuz güne” düşürülmesi 2577 sayılı Kanunda sonradan yapılan bir değişikliktir. Bu sebeple, bu hususa ilişkin 2577 sayılı Kanunun uygulanması gerektiği ve idari eylemlerden dolayı açılacak tam yargı davalarında zımni ret süresinin 659 sayılı KHK kapsamında “sulh başvurusu” yapılması durumunda dahi otuz gün olduğu kanaatindeyiz.

c.İdari Sözleşmelerden Kaynaklanan Tam Yargı Davaları

İdari sözleşmelerden dolayı açılan davaların tek başına bir dava türü olmadığını, niteliğine göre iptal ya da tam yargı davası olarak sınıflandırılabilceğini belirtmiştik. İdari sözleşmelerden doğan davalarda dava açma süresine ilişkin olarak mevzuatta açık bir düzenleme mevcut değildir. Yargı kararlarında da bu hususa ilişkin netlik söz konusu değildir.³⁵⁵ Bu nedenle öncelikli olarak idari sözleşmeden kaynaklı açılacak olan dava türünün tespiti gerekmektedir.³⁵⁶ Sözleşme hükümlerinin değiştirilmesi, uyarlanması yahut sözleşmenin feshi talebiyle açılan davalar tam yargı davası niteliğindedir.³⁵⁷ Taraflardan herhangi biri, ilgili talepler doğrultusunda idareye başvuruda bulunduğu ve bu başvurusunun idare tarafından reddedildiği durumda, söz konusu kişi 2577 sayılı 12. maddesinde belirtilen usul çerçevesinde dava açma hakkına sahiptir. Bu maddede öngörülen usul, idari işlem nedeniyle ortaya çıkan zararların tazminine yönelik tam yargı davasının açılmasını düzenlemekte olup, başvurunun reddedilmesi halinde ilgilinin dava yoluna gitmesi yasal bir hak olarak tanımlanmıştır.

Bununla birlikte, meydana gelen zarar, idarenin ilgili sözleşmenin uygulanması sırasında gerçekleştirdiği bir eylemden kaynaklanıyorsa, bu durumda tam yargı davası açılırken 2577 sayılı Kanunun 13. maddesinde yer alan hükümler uygulanacaktır.³⁵⁸ Bu bağlamda, yukarıda idari işlem veya idari eylem nedeniyle açılacak tam yargı davalarına dair yapılan açıklamalar ve ortaya konan hukuki esaslar, söz konusu durum için de geçerliliğini aynen korumaktadır. Yani, sözleşmeye ilişkin idari eylemlerden doğan zararların tazmini için açılacak davalarda, ilgili idari işlem ya da eylemin niteliğine göre belirlenen usul kuralları ve dava açma süreleri

³⁵⁵ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku İdari Yargılama Hukuku*, 962.

³⁵⁶ Bağrıaçık, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi*, 212.

³⁵⁷ Akyılmaz vd, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 140-141.

³⁵⁸ Bağrıaçık, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi*, 219.

dikkatle uygulanacaktır. Bu husus, hem dava sürecinin hukukî niteliğini belirlemesi hem de hak sahiplerinin etkin şekilde haklarını koruyabilmesi açısından önem arz etmektedir.³⁵⁹

Davanın tam yargı davası olduğu belirlendikten sonra dava açma süresine ilişkin olarak öncelikle davanın açılabilmesi için hakkın istenebilir duruma gelmesi gerekmektedir. Yani sözleşmede belirlenen bir süre varsa bu süre uyarınca, sözleşmede yahut kanunlarda ilgili hakka ilişkin süre öngörülmüşse bu süre esas alınır. Örneğin sözleşmede “bu sözleşme uyarınca açılacak olan tazminat davaları zararın öğrenilmesinden itibaren altı ay içerisinde açılmalıdır” hükmü bulunabilir. Bu takdirde dava açma süresi zararın doğduğu tarihten itibaren altı ay olacaktır. Danıştay’ın da bir kararında idari sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklarda dava açma süresinin Kanunda belirtilmediği, bu nedenle kamu düzenine aykırı olmamak kaydıyla öncelikle sözleşmede uyuşmazlık konusuyla ilgili bir hüküm bulunup bulunmadığına bakmak gerektiği belirtilmiştir.³⁶⁰

Şayet sözleşmede yahut kanunlarda ilgili hakka ilişkin süre öngörülmemişse böyle bir durumda iki temel görüş vardır. Bir görüşe göre, 6098 sayılı Kanunda yer alan 10 yıllık genel zamanaşımı süresi içerisinde hak talep edilebilir. Bu talebin reddine ilişkin işlemin tebliğinden yahut zımnen reddinden itibaren dava açma süresi içerisinde dava açılması gerekmektedir.³⁶¹

Diğer bir görüş ise, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun’un 102. maddesinde öngörülen beş yıllık tahsil zamanaşımı süresinin idari sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıklara uygulanıp uygulanamayacağı hususudur. Bir görüşe göre, bu beş yıllık zamanaşımı süresi idari sözleşmelerle ilgili uyuşmazlıklara da doğrudan uygulanabilir. Bu yaklaşım, idari alacakların tahsiline ilişkin düzenlemelerin, söz konusu alacakların kapsamı içerisinde yer alan idari sözleşmelerden doğan alacakları da kapsadığına dayanır. Bu çerçevede, kamu idaresi ile gerçek ya da tüzel kişiler arasında yapılmış olan idari sözleşmelerden kaynaklanan alacaklarda, zamanaşımı süresi olarak beş yıl esas alınmalıdır. Ancak, bu konuda Danıştay içtihadı farklı bir yaklaşımı benimsemekte ve uyuşmazlıklarda on yıllık zamanaşımı süresinin geçerli olduğuna hükmetmektedir. Bu görüş, idari sözleşmelerin özel hukuka özgü bazı unsurlar barındırması nedeniyle, zamanaşımı süresinin daha uzun tutulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Böylece, tarafların hak ve

³⁵⁹ Bağrıaçık, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi*, 217.

³⁶⁰ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (İDDK) K.1972/105 (11 Şubat 1972).

³⁶¹ Gözübüyük-Tan, *İdare Hukuku İdari Yargılama Hukuku*, 963, Şeref Gözübüyük, “İdari Yargıda Dava Açma Süresi” *Amme İdaresi Dergisi* 2/4(1969), 3-20, 13; Bu aşamadaki usul, 2577 sayılı Kanunun 12. maddesinde belirtildiği gibi işleyecektir. Bağrıaçık, *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi* 219.

yükümlülüklerini tam anlamıyla değerlendirebilmesi ve uyuşmazlıkların kapsamlı bir şekilde çözümlenebilmesi amaçlandığı söylenebilir.³⁶²

Tüm bu hususlar gözetildiğinde idari sözleşmelerden doğacak olan tam yargı davalarında sözleşmedeki hükümlere öncelik verilmeli, sonrasında ise zararın bir idari işlem ya da eylemden mi kaynaklandığına dikkat edilmeli, tarafların mahkemeye erişim haklarının ihlalinin önüne geçilmelidir.

d. Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Kaynaklı Olarak Açılan Tazminat Davalarında Süre

İdari yargı kararlarının uygulanmamasından kaynaklı olarak açılacak tazminat davalarının şekli olarak tam yargı davalarına benzediğini, ancak usul yönünden birebir örtüşmediğini belirtmiştik. Mahkemeye erişim hakkı kapsamında bu ayrımın en çok dava açma süresi noktasında kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. İdari yargı kararlarının uygulanmamasından kaynaklı olarak açılacak olan tazminat davalarında süre hususu konusunda hem doktrinde hem de yargı kararlarında bir birlik bulunmamaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki 2577 sayılı Kanunda idari yargı kararlarının uygulanmamasından kaynaklı olarak açılacak olan tazminat davasında süre hususuna ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır.³⁶³ Farklı görüşlerin ve buna bağlı olarak farklı yargı kararlarının ortaya çıkması nedeniyle yargı kararlarının uygulanmaması sebebiyle açılacak tazminat davalarında dava açma süresinde içtihat birliğine varılması amacıyla konu İçtihadı Birleştirme Kuruluna taşınmıştır. Ancak kurul, her olaydan kaynaklı zararın kesinleşme aşamasının farklı olacağı, idari davaların çok çeşitli olduğu, bu hususa ilişkin görüş birliğine varmanın durumu çok daha karışık hale getireceği, her olayın kendi içinde değerlendirilerek süre hususuna ilişkin karar verilmesi gerektiğini belirterek görüş birliğine varmanın mümkün olmadığı sonucuna varmıştır.³⁶⁴

Gerek söz konusu İçtihadı Birleştirme Kararı gerek ilgili hususa ilişkin güncel kararları gerekse doktrindeki fikirleri dikkate aldığımızda bu hususa ilişkin dört temel görüşün bulunduğu görülmektedir.

İlk görüş mahkeme kararının makul süre içerisinde uygulanmaması halinde, davacının 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun 146. maddesinde ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun 39.

³⁶² Gözübüyük “İdari Yargıda Dava Açma Süresi”, 13.

³⁶³ Taner Ayanoğlu, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Üzerine Açılacak Tazminat Davalarının Süresi”, 161.

³⁶⁴ Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu (Danıştay İBK), K.1997/2 (25 Aralık 1997).

maddesinin 1. fıkrasında yer alan on yıllık zamanaşımı süresi içinde idareye başvurabileceği³⁶⁵ ve idarenin ret cevabı ile altmış günlük dava açma süresi içerisinde dava açabileceği yönündedir. Bu görüşe göre, davacı on yıl içerisinde defaetle başvurmak suretiyle dava açabilir.³⁶⁶ Güncel yargı kararlarında da bu görüşün öne çıktığı görülmektedir. Söz konusu kararlarda, mevzuatta süre öngörülmemesi sebebiyle genel zamanaşımı hükümlerinin uygulanması gerektiği belirtilmektedir.³⁶⁷

İkinci görüş ise 6098 sayılı Kanunun 72. maddesinde yer alan öğrenmeden itibaren iki yıl, her halde on yılda dava açılabilmesine ilişkindir. Söz konusu hüküm, haksız fiilden kaynaklı açılacak olan tazminat davalarında zamanaşımı süresini düzenlemiştir. Düzenlemenin devamında, ceza kanunlarında daha uzun süreli bir zamanaşımı süresi mevcut ise bu zamanaşımının uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu sebeple idari yargı kararı kasten uygulanmamışsa bu fiil ceza yargılamasına tabidir ve zamanaşımı beş yıl olacaktır.³⁶⁸

Bir diğer görüş ise idareye tanınan otuz günlük sürenin tamamlanmasının ardından altmış günlük dava açma süresi içerisinde dava açılması gerektiğine ilişkindir.³⁶⁹ Ancak söz konusu görüşün diğer görüşlere kıyasla çok daha dar ve kısıtlayıcı olduğu aşikardır. Öğretide genel itibarıyla kendine yer bulamayan bu görüş mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesine neden olabilecektir.

Son olarak 2577 sayılı Kanunda idari yargı kararlarının uygulanmamasından dolayı açılacak olan tazminat davalarında bir süre kıstası belirtilmediğinden, herhangi bir süre kısıtlaması yapılamayacağına yöneliktir.³⁷⁰ Bu görüşün temel dayanak noktası, Anayasa ve 2577 sayılı Kanun uyarınca mahkeme kararlarının uygulanmamak suretiyle hukuka aykırı durumun devam ettirildiği, bu süreçte idarenin yargı kararının uygulanmamasından dolayı sorumluluğunun süre sınırına bağlı olarak sona ermeyeceği şeklindedir. Söz konusu hukuka aykırılığın bir hukuk devletinde mutlak suretle giderilmesi gerekmektedir ve mahkemeye erişim hakkının yalnız kanunla kısıtlanabileceği gözetildiğinde ilgili hususa ilişkin kanunlarda

³⁶⁵ 6098 sayılı Kanunun 146. maddesinde, Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça her alacağın on yıllık zamanaşımına tabi olduğu; 2004 sayılı Kanunun 39. maddesinde, mahkeme kararına dayanan takibin son işlem üzerinden on yıl geçmekle zamanaşımına uğrayacağı düzenlenmiştir.

³⁶⁶ Akyılmaz vd., “*Türk İdari Yargılama Hukuku*”, 779.

³⁶⁷ Danıştay 6. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2014/3623 (7 Mayıs 2014), Danıştay 6. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2022/6776 (8 Haziran 2022) Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K. 2017/3301 (25 Nisan 2017).

³⁶⁸ Danıştay 7. Vergi Dava Dairesi (Danıştay) K.2021/1133 (18 Şubat 2021).

³⁶⁹ Danıştay 6. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K. 2007/453 (30 Ocak 2007).

³⁷⁰ Hasan Dursun, “İdari Yargı İlamlarının Uygulanmamasından Dolayı Açılacak Tazminat Davaları Zamanaşımına Uğrar mı?”, *Terazi Hukuk Dergisi*, 4/ 35, (Temmuz 2009) 107-119,111; Ayanoğlu, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Üzerine Açılacak Tazminat Davalarının Süresi”,181, Yıldırım vd., *Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri*, 159.

bir süre kıstası bulunmamaktadır. Bu sebeplerle yargı kararının uygulanmamasından kaynaklı açılacak tazminat davalarında dava açma süresine ilişkin bir sınırlama getirilemez.

Bu hususa ilişkin bir olayda; Mahkeme kararıyla davacıya üç ayda bir ödenmesi gereken bakıcı ücretinin 1987 yılı Haziran ayından itibaren ödenmemesi üzerine ödemenin kesilmesinden on altı yıl sonra davacı dava açılmıştır. İlk derece mahkemesinin ilama bağlı alacaklarda on yıllık genel zamanaşımının geçirildiğinden bahisle süreaşımı nedeniyle davanın reddine karar vermiştir. Danıştay, davacının yargı kararı uyarınca alması gereken bakıcı ücretini alamamasından kaynaklı 1987 yılından itibaren uğradığı zararı her zaman idareden talep edebileceğini belirterek söz konusu kararı bozmuştur.³⁷¹

Kanaatimizce özellikle idari işlemler bakımından mahkemeye erişim hakkının güvence altına alınması gözetildiğinde, en ideal görüş son görüştür. Bununla birlikte yukarıda değinilen İBK kararında belirtildiği üzere her somut olayda ayrıca değerlendirme yapılmalıdır. İdari işlemlerin iptali kararlarının uygulanmaması sebebiyle açılacak olan tazminat davalarında süre sınırının getirilmemesi mahkemeye erişim hakkı açısından daha isabetli olacaktır. Ancak dava açma süresinin kamu düzeni gereği olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle dava konusunun para alacağı olması durumunda, on yıllık genel zamanaşımının uygulanması daha öngörülebilir görünmektedir.

e. Dilekçe Ret Kararları Üzerine Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süresi

2577 sayılı Kanunun 15. maddesinin (d) bendi uyarınca dilekçenin reddedilmesi üzerine, davacı doğrudan yahut avukat vasıtasıyla otuz gün içerisinde dava açmalıdır. Kanun koyucu bu hususta iptal davası ile tam yargı davası arasında bir ayrım yapmamıştır. Ancak yukarıda zikredilen kararlarda dava açma süresinin zararın tüm unsurlarıyla öğrenildiği tarihten itibaren başlatıldığı düşünüldüğünde, dilekçe ret kararı verilmiş olsa dahi yenileme süresi geçirilmişse zararın tüm unsurlarıyla öğrenilmediği gerekçesiyle süre hususu geniş yorumlanabilir mi?

Bu hususa ilişkin olarak bir olayda, kişinin ağır hasarlı olarak belirlenen evinin yıkılması nedeniyle maddi ve manevi tazminat davası açılmış, ilk derece mahkemesi ilk olarak tazminat istemine konu olayın net olarak açıklanmadığı gerekçesiyle dilekçenin reddine, davacının dava dilekçesini süresinde yenilememesi nedeniyle davanın süre aşımından reddine karar vermiştir. Karara karşı yapılan istinaf başvurusu ise reddedilmiştir. Ancak kararın karşı oyunda yer alan gerekçe dikkat çekicidir.

³⁷¹ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi(Danıştay) K.2007/862 (2 Mart 2007).

Söz konusu kararın karşı oyunda öncelikle Anayasanın 36. maddesinde yer alan hak arama hürriyetinden bahsedilmiştir. Olayda davacının depremin gerçekleştiği 24/01/2020 tarihi itibarıyla idarelerin kusurunu öğrenme imkanının bulunmaması sebebiyle öğrenme tarihinin idareye başvuru yaptığı 22/07/2022 olarak kabul edileceği, davacının bu başvuru üzerine süresinde dava açtığı, dilekçe ret kararı üzerine eylemin idariliğinin öğrenildiği tarihten itibaren bir yıllık süre içerisinde dava açtığı ve deprem tarihi üzerinden beş yıl geçmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte bu hususta Kanunun amir hükmü olmadığı, geniş yorumda bulunabilmesinin olağan olduğu ve Anayasa Mahkemesinin kararlarınca da dava açma süresinin geniş yorumlanma imkanı bulunmaktaysa tercihin geniş yorum yapılmasına yönelik olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Danıştayın bir yıllık süre içerisinde birden fazla başvuru yapılabileceği ve bu başvuruların dava açma süresini canlandıracağına dair bir kararına da atıf yaparak³⁷² davanın süre aşımından reddine ilişkin karara katılmadığını ve ilk derece mahkemesinin kararının kaldırılması gerektiği sonucuna vardığını belirtmiştir.³⁷³

Diğer taraftan 2577 sayılı Kanun gereği dilekçe ret kararları kesin olup bu kararlara karşı taraflar kanun yoluna başvuramazlar. Ancak uygulamada bölge idare mahkemelerinin, dilekçe ret kararı üzerine yenilenen dava dilekçelerinin süresinde olmaması nedeniyle verilen süreaşımı nedeniyle ret kararlarına karşı yapılan istinaf başvurusu sonucu yalnız süreaşımı nedeniyle davanın reddi kararını değil ilk olarak verilen dilekçe ret kararını da denetledikleri görülmektedir. Şayet istinaf merci, dilekçe ret kararının yapılmaması gerektiği sonucuna varırsa süreaşımı nedeniyle ret kararını kaldırmaktadır. Söz konusu duruma ilişkin bir kararda, ilk derece mahkemesi dilekçe ret üzerine süre ret kararı vermiştir. Bölge idare mahkemesi süre aşımı nedeniyle ret kararını, dilekçe ret kararına gerekçe olan söz konusu eksikliklerin ilk incelemeye esas ara kararı ile giderilebilecek nitelikte olduğu, davanın süre aşımı yönünden reddine karar verilmesinin davacının dava açma hakkının, dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının engellenmesi sonucunu doğuracağını belirterek kaldırmıştır.

Karar gerekçe yönünden oy çokluğuyla çıkmış olup karşı oyunda da yukarıda yer verilen kararın karşı oyuna benzer şekilde tam yargı davalarında davacının zarara uğramasına hangi idarenin/idarelerin sebebiyet verdiği öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu karşı oyda, bu durumun bazı durumlarda ceza yargılaması neticesinde ortaya çıktığı, olay sebebiyle yürütülen ceza soruşturmalarının bulunduğu, ilkinin ise 17/10/2024 tarihinde (ilk dava açılış tarihinden sonra) iddianamesinin kabul edilerek fenni mesul hakkında ceza

³⁷² Danıştay 10. İdari Dava Dairesi(Danıştay) K. 2022/2371 (26 Nisan 2022).

³⁷³ Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 7. İdari Dava Dairesi K.2023/442 (15 Aralık 2023).

kovuşturması başlatıldığı, diğer bir soruşturmanın ise devam ettiği hususlarının altı çizilmiştir. Bu nedenlerle sorumlu idare/idarelerin tespitiyle bu durumun davacılar tarafından öğrenilmesini müteakiben herhalde beş yıllık süre içinde her zaman idareye başvurulabileceğinin ve başvurunun açıkça ve zımnen reddi üzerine 60 gün içinde dava açılabilmesi dikkate alındığında, uyuşmazlığın esasına girilerek karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁷⁴

Kanaatimizce 2577 sayılı Kanun uyarınca dilekçe ret kararları kesin olarak verilir ve dilekçe ret kararının yukarıda yer verilen hallerde olduğu gibi yüksek mahkemelerde denetlenmesi hukuken doğru değildir. Bununla birlikte tam yargı davalarında durum farklıdır. Tam yargı davalarında, dava açma süresinin zararın tüm unsurlarıyla öğrenilmesi gerektiğine ilişkin içtihatlar oturmuştur. Ki söz konusu durum Kanunun lafzına da uymamaktadır. Bu sebeple dilekçe ret kararı üzerine dava süresinde yenilenmemiş olsa dahi Mahkemece zararın tüm unsurlarıyla ortaya konulamadığı kanaatine varılmış ise süre hususunun geçilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır.

B. Tam Yargı Davalarında Islahın Mahkemeye Erişim Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre ikinci dilekçeler verildikten sonra iddia ve savunmanın genişletilmesi yasaktır. Söz konusu yasak iddiaların, delillerin, talep sonucunun ve dava sebebinin genişletilmesi ve değiştirilmesini içine alan geniş bir uygulama alanına sahiptir.³⁷⁵

İdari yargıda ise iddia ve savunmanın genişletilmesi ve değiştirilmesi yasağına ilişkin tartışmalar mevcuttur.³⁷⁶ Şöyle ki 2577 sayılı Kanunun 16. maddesinin 4. fıkrasında da bu durumun karşılığı olarak tarafların sürenin geçmesinden sonra verilecekleri dilekçelerle yeni bir hak iddia edemeyecekleri hükmüne yer verilmiştir. Ancak bu hüküm iddiaların genişletilmesinden ziyade yeni bir hak talep etmekle ilgilidir. Bu hususa ilişkin şöyle bir örnek verilebilir; ilgili, süresi içerisinde tazminat istemli bir dava açıyor ancak faiz talep etmediği bir durumda dava açma süresi bitmeden ikinci bir dilekçeyle faiz talep ettiği takdirde bu talebi dikkate alınır, ancak dava açma süresi geçtikten sonra bu talebini dile getirirse anılan

³⁷⁴ Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 9. İdari Dava Dairesi, K.2025/139 (20 Şubat 2025)

³⁷⁵ Orhan Eroğlu, *Islah*, (Ankara:Seçkin Yayınları:2023), 60.

³⁷⁶ Burak Can Kara “İdari Yargılama Usulünde İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı Üzerine Düşünceler”. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* 20 (Temmuz 2022), 15-31, 21.

Kanunun amir hükmü gereği hak iddia edemez.³⁷⁷ Diğer taraftan resen araştırma ilkesi de göz önüne alındığında iddia ve savunmanın genişletilemeyeceği yasağı, idari yargıyla tam olarak uyumlu bir ilke değildir. Geç sunulan bir bilgi veya belgenin mahkemece değerlendirilemeyeceği düşünülemez.³⁷⁸ Bu bakımdan idari yargıda, yalnızca talep sonucu bakımından genişletme ve değiştirme yasağının bulunduğunu söylemek daha doğru olacaktır.³⁷⁹

Öte yandan 6100 sayılı Kanundaki bu yasağın mutlak olarak uygulanması adalete erişimi engelleyeceğinden ıslah kurumu düzenlenmiştir.³⁸⁰ Sözlük anlamı düzeltme, iyileştirme olan ıslah,³⁸¹ bir davada tarafların yapmış olduğu usul işlemini karşı tarafın onayı aranmaksızın düzeltebileceği bir müessesedir.³⁸² 2577 sayılı Kanunda ise ıslah kurumu düzenlenmemekte, ayrıca 6100 sayılı Kanunun uygulanacağı belirtilen 31. maddesinde ıslahla ilgili herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Bu sebeple 6100 sayılı Kanundaki anlamıyla ıslah müessesinin idari yargıda, dolayısıyla tam yargı davalarında uygulanmasına olanak bulunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte 2577 sayılı Kanunun 16. maddesinin 4. fıkrasında, 11 Nisan 2013 tarih ve 6459 sayılı Kanunla davacıların harcı ödenmek şartıyla bir defaya mahsus miktar artırımını yapabileceğine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Bu durum idari yargıda ıslahla ilgili farklı tartışmaların kapısını açmıştır.

Söz konusu düzenleme getirilmeden önceki döneme kısaca değinmek gerekmektedir. Tam yargı davalarında 2577 sayılı Kanunun 3. maddesi gereği miktar gösterimi zorunlu olduğundan ve bilirkişi raporu doğrultusunda bu miktarın artırımını mümkün olmadığından ilgililer “adalete erişim”in sağlanması amacıyla getirilen ıslah kurumunun faydalarından mahrum bırakılmaktaydı.³⁸³ İlgililerin uğradıkları zararı önceden bilmelerinin mümkün olmadığı uyuşmazlıklarda, düşük miktarlı dava açılması durumunda zararın tam olarak karşılanamayacağı, yüksek miktarlı açıldığında ise karşı vekalet ücreti ödeme ihtimalinin artacağı göz önüne alındığında ıslah müessesinin idari yargıda olmaması davacılar açısından büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Hal böyleyken görülmekte olan bir tam yargı davasında bir ilk derece mahkemesi, “*idari yargıda görülen tam yargı davalarında davacının katlandığı*

³⁷⁷ Yıldırım vd., *Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri*, 342.

³⁷⁸ Melikşah Yasin, *İdari Yargılama Usulünde İspat* (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2015), 33.

³⁷⁹ Gürsel Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ekin Basım Yayın Dağıtım: Ankara, 2020), 444; Kamile Türkoğlu Üstün, *İdari Yargılama Usulüne Hakim Olan İlkeler*, (Ankara: Seçkin Hukuk, 2019), 276.

³⁸⁰ Arslan vd., *Medeni Usul Hukuku*, 595.

³⁸¹ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2002) 500.

³⁸² Baki Kuru, *Medeni Usul Hukuku El Kitabı Cilt 1*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2021), 1195; Mehmet Akif Tutumlu, *Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2024), 24

³⁸³ Yasin Sezer, Uğur Bulut, “İdari Yargıda Belirsiz Alacak Davası İhtimali”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 116, (Ankara, 2016), 213 – 246, 220.

zararı tam olarak bilemediği, bu nedenle dava tarihinde gerçek zararın ortaya konulamadığı hallerde usule ilişkin yargısal sorunlarla karşılaşıldığı, idari yargı uygulamasında fazlaya ilişkin hakların saklı tutularak dava açılmasının olanaklı olmadığı, itiraz konusu kural ile özel hukuktan kaynaklanan ve adli yargıda görülen bir davada dava konusu miktarın ıslah yoluyla artırılması mümkün iken, 2577 sayılı Yasa'nın 31. maddesindeki kural gereğince idari yargıda görülmekte olan davalarda bunun mümkün olmaması nedeniyle itiraz konusu kuralın Anayasa'nın 2. ve 10. maddelerine aykırı olduğu" ifadelerine yer vererek somut norm denetimi yoluna gitmiştir.

Ancak AYM, "İtiraz konusu kuralda, hukuk yargılama usulünde geçerli olan kurumlardan hangilerinin idari yargılama usulünde de uygulanabileceği belirtilmiştir. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinin birinci fıkrasında, bazı usul işlemlerinde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun uygulanacağını öngörüldüğü halde, dava açıldıktan sonra istenilen tazminat miktarının artırılması konusunda hukuk usulüne atıf yapılmamakta, bu nedenle de ıslah kurumunun idari yargılama usulünde uygulama alanı bulunmamaktadır." şeklinde ifadelere yer vererek başvuruyu oyçokluğuyla reddetmiştir.³⁸⁴ Kararın karşı oyunda ise tam yargı davalarının adli yargıda yer alan tazminat davalarıyla nitelikleri, süreleri ya da adlandırmaları farklı olsa dahi öz itibarıyla aynı amaca hizmet ettiği, bu sebeple itiraza konu hükmün tam yargı davaları bakımından eşitlik ilkesi uyarınca Anayasa'ya aykırı olduğu belirtilmiştir. Söz konusu kararda AYM'nin idari yargıda ıslaha çekimser yaklaştığı gözlemlenmiştir.³⁸⁵

Ancak bu durum AİHM'in ülkemiz aleyhine ihlal kararları³⁸⁶ vermesine sebep olmuştur.³⁸⁷ Zararın kesin olarak belirlenemediği uyuşmazlıklarda, davacıların dava konusu miktarı ıslah edememesi, kimi durumlarda zararlarının tam olarak karşılanmamasına kimi durumlarda ise daha fazla yargılama giderine mahkum olmalarına sebebiyet vermekteydi. Bu

³⁸⁴ Anayasa Mahkemesi (AYM), K.2008/121 (12 Haziran 2008).

³⁸⁵ Esra Aslan, İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak İslah, (Ankara: On İki Levha Yayıncılık, 2020) 109.

³⁸⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) B. 39515/03 (21 Temmuz 2009); Okçu-Türkiye olarak adlandırılan kararda davacının 1990 yılında açtığı tam yargı davasında davanın uzun sürmesinden kaynaklı olarak da kişi belirlenen bedelin çok değer kaybettiğini ileri sürerek itiraz etmiştir. AİHM, olaya ilişkin olarak kişinin kaybının nedenini iç hukukta etkili bir itiraz yolu olmamasına bağlamıştır. Bu hususa ilişkin olarak benzer bir karar için bkz; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) B. 36488/08 (29 Kasım 2016).

³⁸⁷ Seyfettin Kara, "İdari Yargılama Usulünde İslah", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 10 (Aralık 2017), 409-443, 422, İbrahim Çınar, "Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda İslah", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 7 (Haziran 2016), 479-506, 480.

nedenlerle mahkemeye erişim hakkı bağlamında engelleyici bir durum meydana getirmektedir.³⁸⁸

Böylelikle 2577 sayılı Kanunun 16. maddesinin 4. fıkrasına tam yargı davalarında süre ve diğer usul kuralları dikkate alınmaksızın miktarın arttırılabileceğine ilişkin ibare eklenmiş, ayrıca Kanuna eklenen geçici 7. maddeyle bu hükmün kanun yolu aşamasında derdest olan davalarda da uygulanacağı düzenlenmiştir. Bu aşamaları geçmiş olan kararlara ilişkin yapılan bireysel başvurularda da AYM'nin ihlal kararları verdiği gözlenmektedir. Söz konusu bir ihlal kararına konu olayda, davacılarından birinin kızı birinin kardeşi olan kişinin bir yetiştirme yurdundan atlayarak intihar etmesi nedeniyle fazlaya ilişkin hakları saklı kalmak kaydıyla asliye hukuk mahkemesinde maddi ve manevi tazminat istemli tazminat davası açılmıştır. Asliye hukuk mahkemesinin dava açıldıktan üç yıl sonra vermiş olduğu görev ret kararı üzerine davacılar aynı taleple idari yargıda “tam yargı davası” açmıştır. Karar öncelikle idarenin hizmet kusuru bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiş, sonrasında ise Danıştay tarafından idarenin yetiştirme yurdunda kalan çocukları korumakla mükellef olduğu, başta yaşam hakkı olmak üzere tüm haklarını korumak noktasında gerekli özeni göstermesi gerektiği, dolayısıyla olayda idarenin hizmet kusurunun bulunduğu gerekçesiyle bozulmuştur. Mahkemece alınan bilirkişi ve ek bilirkişi raporları doğrultusunda davacı anne talep ettiği tazminat miktarını ıslah etmek istemiş, ancak mahkeme dava dilekçesinde belirtilen miktar üzerinden tazminata hükmetmiştir. Danıştay tarafından da söz konusu karar onanmıştır.

AYM, olaya ilişkin olarak hak kazanılan tazminat miktarının net olarak bilinebilmesinin dava açılmadan önce mümkün olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte 30 Nisan 2013 tarihinden önce 2577 sayılı Kanun gereği davacıların ıslah yoluna başvurmalarının mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. Ancak kişinin hak kaybına uğramaması adına talep sonucunu ıslah etme ihtiyacının olduğu dile getirilmiştir. Somut olayda ise davacının tazminat miktarını ıslah etmek istemesi ve mahkemenin ıslah talebini idari yargıda iddia ve savunmanın değiştirilmesi ve genişletilmesi yasağı bulunduğu gerekçesiyle reddetmesinin mahkemeye erişim hakkı bakımından ihlal anlamına geldiği, kişiye orantısız bir külfete katlanma yükümlülüğü getirildiği ifade edilerek ihlal kararı verilmiştir.³⁸⁹

Yapılan yeni düzenleme pek çok sorunu çözüme kavuşturmuştur. Mahkemeye erişim hakkı bakımından önemli bir adım atılması sağlanmıştır. Söz konusu düzenleme hakkaniyet noktasında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Mamafih anılan düzenlemenin kısa ve

³⁸⁸ Mehmet Çabuk, Abbas Kılıç “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı*, 1 (Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2020), 253-275, 255

³⁸⁹ AYM B. 2013/3711 (7 Ocak 2016); benzer yönde bir karar için bkz.; Anayasa Mahkemesi (AYM) B. 2012/1052 (23 Temmuz 2014).

bazı boşluklar barındırması sebebiyle uygulamaya ilişkin yeni soru işaretleri meydana gelmiştir.³⁹⁰

Öncelikle belirtmek gerekir ki söz konusu düzenleme, 2577 sayılı Kanunda “ıslah” değil “miktar artırımı” olarak düzenlenmiştir ve tam yargı davalarına mahsustur. Ancak Kanun maddesinin gerekçesinde ıslah terimi kullanılmıştır. Bu durum öğretide “miktar artırımının” bir bakıma ıslah kavramına karşılık geldiği şeklinde görüşlere yol açmıştır.³⁹¹ Gerekçede, AİHM’in yargılamanın uzun sürmesinden kaynaklı olarak tam yargı davalarında dava devam ederken zararın daha fazla olduğunun anlaşılması halinde, miktar artırım hakkı verilmemesi sebebiyle ülkemiz aleyhine ihlal kararları verdiği ifade edilmiştir. Söz konusu düzenlemeyle de nihai karar verilinceye kadar davacılara ıslah suretiyle miktar artırım hakkı tanındığı belirtilmiştir.³⁹² Diğer bir ifadeyle Kanun maddesinde “ıslah” kavramı yer almamakla birlikte Kanun maddesinin gerekçesinde “ıslah” kavramı yer almaktadır. Bununla birlikte ıslahın medeni usul hukukunda kısmen ve tamamen ıslah olarak ikiye ayrıldığı, idari yargıda getirilen miktar artırımına ilişkin düzenlemenin kısmi ıslahın tanımına daha uygun olduğu görülmektedir.³⁹³

Ancak “miktar artırımı” müessesesi ile, kısmi ıslahla yapılabilecek usuli işlemlerin pek çoğu yapılamaz. Örneğin kişi kısmen ıslah ile asıl alacağa ek olarak faiz isteyebilir.³⁹⁴ Ancak idari yargılama usulünde davacının ilk dilekçeyle faiz isteminde bulunmamışsa her ne kadar farklı yönde görüşler bulunsun da³⁹⁵ dava açma süresinin geçmesinin akabinde vereceği dilekçeyle faiz istemesi mümkün değildir.³⁹⁶ Bu durumun niteliği itibarıyla tazminat davalarına benzeyen tam yargı davalarında taleple sıkı sıkıya bağlı olmanın olumsuz bir etkisi olduğu savunulmaktadır.³⁹⁷

Danıştay bu husustaki bir kararında; “Mevzuat uyarınca davacı tarafından ıslah dilekçesi ile sadece davanın miktarının artırılabilceği, faiz isteminin ise ıslah dilekçesi ile ileri sürülmesinin hukuken mümkün olmadığı anlaşıldığından, davacının faize ilişkin istemlerinin reddine karar verilmesi gerekirken, bu yönden ıslah dilekçesinin davalı idarelere

³⁹⁰ Çabuk;Kılıç; “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, 269.

³⁹¹ Çabuk; Kılıç, “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, 258.

³⁹² Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), “Kanun ve Karar Bilgi Sistemi” (Erişim 10 Ocak 2025) <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y3/T1/WebOnergeMetni/09eb9eb7-4ef5-4f6f-b650-384b7d90d162.pdf>

³⁹³ Selin Ardic, İdari Yargıda Miktar Artırımı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2024, 55. Çabuk; Kılıç, “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, 268.

³⁹⁴ Kuru, *Medeni Usul Hukuku*, 1216

³⁹⁵ Apaydın, “6459 Sayılı Kanun ve İdari Yargıda Islah”, *Prof. Dr. Ejder YILMAZ'a Armağan*, yazar Emel Hanağası, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2014), 229.

³⁹⁶ Kara, “İdari Yargılama Usulünde Islah”, 419.

³⁹⁷ Elvin Evrim Özcan, “İdari Yargılama Hukukunda Islah”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 92 (2011), 223-237, 228.

tebliği tarihinden itibaren faiz işletilmesine ilişkin Mahkeme kararına karşı yapılan istinaf başvurusunun reddi yolundaki temyize konu Bölge İdare Mahkemesi İdari Dava Dairesi kararında hukuka uyarlık bulunmamaktadır.” ifadelerine yer vermiştir.³⁹⁸

Davacıların tam yargı davalarında miktar artırımını yapabileceğine ilişkin bir tereddüt kalmamakla birlikte, davacıların miktar artırım dilekçelerinde miktara yer vermemesi durumunda ne yönde karar verileceği tartışma konusudur. Bir görüşe göre, davacı miktar artırım dilekçesinde miktar belirtmemişse miktar artırımının yapılmadığının kabul edilmesi gerekmektedir.³⁹⁹ Ancak Danıştay’ın bu hususa ilişkin bir kararında bu husus geniş yorumlanmıştır. Olayda davacılar, murislerinin bir kazada vefatı nedeniyle maddi ve manevi tam yargı davası açmışlardır. Henüz miktar artırımına ilişkin düzenleme yürürlüğe girmediğinden dava dilekçesinde belirtilen miktar üzerinden maddi tazminat istemleri kabul edilmiştir. Yargılama temyiz aşamasında devam ederken 13 Haziran 2013 tarihinde, miktar belirtmeksizin miktar artırım dilekçesi sunulmuştur. Danıştay tarafından, bu gibi durumlarda ilk derece mahkemesinin davacılar ara kararı ile artırım yapmak istedikleri miktarın sorulması ve talep edilen tazminat miktarının belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁰⁰ Gerçekten de böyle bir durumda ara kararı ile davacıya miktar talebinin ne olduğunu sormak, en sağlıklı yol olarak görünmektedir.⁴⁰¹

Ön karar zorunluluğunun bulunduğu idari eylemlerden doğan tam yargı davalarında, faizin işlemeye başlayacağı tarih de bir başka tartışma konusudur. Şöyle ki davacıların ilk dilekçelerinde cüzi bir tazminat talep edip miktar artırım dilekçesinde ise tüm miktar yönünden geçmişe dönük olarak faiz talep ettiği durumda, faiz hangi tarihten itibaren işletilmeye başlanacaktır?

Bu hususa ilişkin olarak bir olayda, 09 Kasım 2011 tarihinde Van ilinde meydana gelen depremde yakınlarını kaybeden davacılar tam yargı davası açmışlardır. Davacılar bilirkişi raporu doğrultusunda miktar artırımında bulunmuşlardır. İlk derece mahkemesi, kusur oranına göre hesaplanan tazminatların davacıların idareye başvuruda bulundukları tarihten itibaren işleyecek yasal faiziyle birlikte ödenmesine karar vermiştir. Ancak Danıştay, kararın miktar artırım (ıslah) dilekçesiyle arttırılan kısmına yürütülecek faizin başlangıç

³⁹⁸ Danıştay 6. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2021/12490 (15 Kasım 2021).

³⁹⁹ Can Ceylan, *Türk İdari Yargılama Usulünde İddia Ve Savunmanın Genişletilmesi Ve Değiştirilmesi Yasağı İle Islah Müesseseleri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 112.

⁴⁰⁰ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K. 2013/6536 (24 Eylül 2013).

⁴⁰¹ Selin Ardıç, *İdari Yargıda Miktar Artırımı*, 177.

zamanına ilişkin kısmının bozulmasına karar vermiştir.⁴⁰² Ancak ilk derece mahkemesi Danıştay'ın bozma kararına uymayarak ısrar kararı vermiştir.

İsrar kararı sonrası İDDK; faizin idarelerin eylem veya işlemleri nedeniyle uğranılan zarar sebebiyle idareye başvuran ancak başvurusunun sonuçsuz kalması nedeniyle açılan davada yargı kararıyla tazminata mahkûm edilmeleri durumunda idarenin temerrüde düştüğü tarihten tazminatın ödendiği tarihe kadar geçen süre için 3095 sayılı Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun'a göre hesaplanacak tutarı ifade ettiğini, idari eylemlerden dolayı hakları ihlal edilenlerin öncelikle 2577 sayılı Kanun uyarınca idareye başvurmaları gerektiği, bu tarih itibarıyla idarenin temerrüde düştüğü, faizin işletileceği tarihin de idareye yapılan başvuruyla birlikte başlayacağı yönünde karar vermiştir. Kararda ayrıca kişinin öncelikle adli yargıda dava açması durumunda faizin başlatılacağı tarihin adli yargıda davanın açıldığı tarih olacağı da ifade edilmiştir. Söz konusu kararda, kişilerin tazminat miktarını serbestçe belirlemekte özgür oldukları ancak çok yüksek miktartlı taleplerde çok yüksek nispi harç ödemek zorunda kalacakları, bu durumun da tam yargı davaları için getirilen ıslah müessesesinin amacıyla örtüşmediği ve kişinin mahkemeye erişim hakkının ihlal edileceğinin altı çizilmiştir.⁴⁰³

Ancak bu karardan sonra dahi bir süre Danıştay'ın bazı kararlarında ıslahla artırılan miktara yönelik faiz için miktar artırım dilekçesinin davalı idareye tebliğ edildiği tarih⁴⁰⁴ ya da miktar artırım dilekçesinin mahkemeye verildiği tarihin esas alındığı görülmektedir.⁴⁰⁵

Yakın tarihte bu husus Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulunun önüne gelmiştir. İçtihadı Birleştirme Kurulu, davacının amacının başından beri esas zararının tazmin etmek olduğunu, ancak dava açarken çeşitli sebeplerle zarar miktarını net olarak belirtmeyeceğini ifade etmiştir. Bu nedenle dava dilekçesinde belirtilen kısma hangi tarih itibarıyla faiz işletilecekse miktar artırım dilekçesiyle talep edilen tazminata da o tarih itibarıyla faiz işletilmesi gerektiği yönünde karar vermiştir.⁴⁰⁶

2577 sayılı Kanunda 13. madde uyarınca idareye başvuru zorunlu tutulmuşken yahut 12. madde uyarınca ihtiyari bir başvuru hakkı tanınmışken, faizin de temerrüde düşmenin karşılığı olduğu göz önüne alındığında, başvuru dilekçesinde istenen miktarın dava dilekçesinde istenen miktarı kapsadığı müddetçe faiz için idareye başvuru tarihini esas almak

⁴⁰² Danıştay 14. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2017/4623 (13 Eylül 2017).

⁴⁰³ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (Danıştay), K.2020/853 (9 Haziran 2020).

⁴⁰⁴ Danıştay 12. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2023/2772 (23 Mayıs 2023); Danıştay 10. Dairesi (Danıştay), K.2021/4094 (15 Eylül 2021); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2021/4172 (21 Eylül 2021); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2021/6627 (21 Aralık 2021).

⁴⁰⁵ Danıştay 6. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2021/12598 (16 Kasım 2021); Danıştay 10. Dairesi (Danıştay), K.2021/14098 (16 Aralık 2021).

⁴⁰⁶ Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu (Danıştay) K.2024/2 (24 Ekim 2024).

daha hakkaniyetli olacaktır.⁴⁰⁷ Yargı kararlarının da bu istikamette bir sonuca varması oldukça isabetli ve yerinde olmuştur.

Tam yargı davalarında uygulamada sorun yaratan bir diğer husus, ikinci kez ıslah yapılıp yapılmayacağı noktasındadır. Kural olarak ıslah bir kere yapılmaktadır. Ancak özellikle ek bilirkişi raporu alındığı durumlar ve bozma kararı sonrası ikinci kez ıslah yapılıp yapılamayacağı soru işareti oluşturmaktadır. Bu hususta Danıştay'ın tutumunun sert olduğu görülmektedir. Davacıların ikinci kez ıslah talebinde bulundukları uyuşmazlıklarda 2577 sayılı Kanunun yalnız bir kere ıslah talebine cevaz verdiği belirtilerek taleplerin reddedildiği kararlar mevcuttur.⁴⁰⁸ Ancak son dönemdeki içtihatlar birden fazla ıslahın kabul edilebileceği yönündedir.

Konuya ilişkin İDDK'nın önüne gelen bir uyuşmazlıkta bölge idare mahkemesinin ikinci ıslah dilekçesini esas alarak vermiş olduğu kararı Danıştay, *“tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktarın bir defaya mahsus olarak ıslah edilebileceği”*ni ifade ederek ikinci kez miktar artırımını üzerinden talebi hukuka uygun bulmayarak kaldırmıştır. Bölge idare mahkemesi ise 2013 yılında hak kayıplarını önlemek amacıyla getirilen miktar artırım müessesinin dar yorumlanmaması gerektiğini, bölge idare mahkemelerinin maddi vakıa denetimi yapma haklarının bulunduğu, bu sebeple istinaf aşamasında verilen ıslah dilekçesindeki tutarın esas alınarak hüküm kurulması gerektiğini belirtmiş ve ısrar kararı vermiştir. İDDK ısrar kararı üzerine vermiş olduğu kararında, *“Temyizen incelenen kararın, davacılar lehine hükmedilen maddi tazminatın ıslah (miktar artırım) dilekçesi ile artırılan kısmına işletilecek faizin başlangıç tarihine ilişkin kısmı dışındaki kısımları usul ve hukuka uygun olup, temyiz dilekçelerinde ileri sürülen iddialar kararın anılan kısımlarının bozulmasını gerektirecek nitelikte görülmemiştir.”* ifadelerini kullanmıştır. İDDK, bölge idare mahkemesi kararının yalnızca faizin başlangıç tarihine ilişkin kısım hukuka aykırı bulmuştur. Bu nedenle ikinci ıslah dilekçesi verilmesini hukuka uygun bulduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁹

Bununla birlikte, usule ve esasa ilişkin bozma kararları kapsamında mahkemenin yüksek dereceli mahkemelerin kararına uyduğu durumlar mevcuttur. Bu durumlarda mahkeme tekrar işin esasına girerek zarar ve ödenecek tazminat miktarının tespitine yönelik inceleme, keşif veya bilirkişi incelemesi yaptırdığı takdirde bozma sonucu artık ortada nihai bir kararın varlığından söz edilemeyeceğinden, bozma sonrası yapılan yargılamada da ıslaha

⁴⁰⁷ Çabuk; Kılıç, “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, 272; Mehmet Karakuş, “İdari Yargıda Islah”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 17 (2014) 383-417, 412.

⁴⁰⁸ Danıştay 15. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2018/6246 (18 Eylül 2018).

⁴⁰⁹ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (Danıştay), K.2023/1507 (22 Haziran 2023).

imkân verilmesi adil yargılanma hakkı ve mahkemeye erişim hakkı yönünden uygun olacaktır.

Tam yargı davalarında uygulamada akla gelen bir diğer husus manevi tazminatın ıslah edilip edilemeyeceği noktasındadır. Bu durumda iki farklı görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Birinci görüş, olayın ortaya çıkışında yeni tespitlerin ortaya çıkması durumunda manevi tazminatın ıslah edilmesinin mümkün olduğu yönündedir. Bu hususa ilişkin yakınıni kaybeden kişinin açmış olduğu manevi tazminat talepli tam yargı davasında, dava sürecinde müteveffanın çok acı bir şekilde öldüğünü öğrenmesi örnek verilebilir. Danıştay bu hususa ilişkin bir kararında; ilk derece mahkemesinin manevi tazminatın ıslah edilen miktar üzerinden kabul edildiği kararını, davacıların sonradan öğrendiği bir olgu bulunmaması sebebiyle bozmuştur.⁴¹⁰

Diğer görüş ise 2577 sayılı Kanunda maddi ve manevi zarar ayırımına gidilmediği, bu sebeple davacının bir kereye mahsus olmak üzere maddi tazminat gibi manevi tazminat talebini de arttırılabileceği yönündedir. İDDK'nın bu görüşü benimsediği görülmektedir. Söz konusu hususa ilişkin bir kararında, özel bir anaokulunda gözüne cisim batması sonucu görme yetisini kaybeden küçük hakkında ilk derece mahkemesi manevi tazminat talebinin ıslah edilemeyeceği yönünde karar vermiştir. Bölge idare mahkemesi bu hususa ilişkin istinaf başvurusunun reddine karar vermiş, Danıştay da bu husus yönünden ayrıca bir değerlendirme yapmamıştır. Dosya kusur sorumluluğunun bulunup bulunmadığı tartışmasından kaynaklı olarak İDDK'nın önüne geldiğinde *“Aynı şekilde, davacının, dava dilekçesinde fazlaya ilişkin haklarını saklı tutarak 50.000,00 TL tutarında manevi tazminat isteminde bulunduğu, ancak sonrasında 12/10/2017 tarihinde kayda giren ıslah dilekçesi ile bu tutarı 80.000,00 TL'ye arttırdığı görüldüğünden, maddi ve manevi tazminat ayırımına gidilmeksizin, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktarın nihai karar verilinceye kadar bir defaya mahsus olmak üzere arttırılabileceğini öngören 2577 sayılı Kanun'un 16. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, idare aleyhine takdiren hükmedilecek manevi tazminatta ıslahla arttırılan kısmın da dikkate alınması gerektiği tabiidir.”* ifadeleriyle maddi ve manevi tazminatta bir ayrıma gidilmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir.⁴¹¹

Kanunun lafzında maddi ya da manevi tazminat için ayrı bir değerlendirme yapılmadığından bir defaya mahsus olarak manevi tazminatın arttırılabileceği söylemek, mahkemeye erişim hakkı bakımından daha yerinde olacaktır.

⁴¹⁰ Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K. 2020/1891 (15 Haziran 2020) aksi yönde Danıştay 2. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K. 2019/193 (10 Ocak 2019).

⁴¹¹ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu (Danıştay), K.2021/394 (4 Mart 2021).

Ancak elbette başlangıçta yalnız maddi tazminat talep edilip daha sonradan miktar artırımı dilekçesiyle manevi tazminat talep etmek yahut tam aksi bir durum söz konusu olmayacaktır. Böyle bir durum kötüye kullanıma sebep olabileceği gibi⁴¹², aynı zamanda davanın konusunu değiştirme anlamına gelecektir.⁴¹³ Öte yandan böyle bir durumun dava açma süresini de işlevsizleştireceği aşikardır.

Uygulamada karşımıza çıkan bir diğer husus ıslahla birlikte miktar azaltımında bulunup bulunulamayacağıdır. Söz gelimi kişi belli bir miktarda tam yargı davası açmış ancak gelen bilirkişi raporuyla daha az bir tazminat ödenmesi gerektiği belirtilmiş ise bu durumda davacı miktar azaltımında bulunabilecek midir? 2577 sayılı Kanunda yer alan düzenlemenin yalnız miktar artırımı olarak ifade edildiği göz önüne alındığında, bu soruya hayır yanıtı verilebilecektir.

Bununla birlikte davacının böyle bir durumda davada azaltmak istediği miktar kadar feragat etmesinde bir beis yoktur.⁴¹⁴ Ancak feragat kişiyi yargılama giderlerine mahkum olmaktan kurtarmayacaktır. Miktar azaltım yoluna başvurmak isteyen davacı bakımından esas meselenin yargılama giderlerinden kurtulmak olduğu düşünüldüğünde bu gibi durumlarda feragat amacına ulaşamayacaktır.⁴¹⁵

Öğretide ıslahla miktar azaltımına izin verilmesi gerektiği, bu sayede davacı aleyhine vekalet ücretine hükmedilmesinin önüne geçileceği, bazı durumlarda hükmedilen tazminat miktarının aleyhe vekalet ücreti tutarıyla birleşince anlamsız hale geldiği ve bu durumun mahkemeye erişim hakkı bağlamında ihlale sebebiyet verdiği yönünde görüşler mevcuttur.⁴¹⁶ Bununla birlikte kanaatimizce 2577 sayılı Kanunun miktar artımına cevaz verdiği günümüz davalarında davacıların düşük miktartlı dava açma hakkı olduğu göz önüne alındığında kötü niyetli bir duruma neden olabilecektir.⁴¹⁷

Son olarak tam yargı davalarında ıslaha ilişkin tartışma konusu, maddi zarar kalemlerinin açık olarak belirlenmesine ilişkindir. Yerleşik içtihatlar uyarınca zarar kalemleri açık olarak belirtilmediği takdirde mahkemeler dilekçe ret yoluna gitmektedirler.⁴¹⁸ Diğer bir

⁴¹² Çabuk; Kılıç, “Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah”, 261.

⁴¹³ Mehmet Karakuş, “İdari Yargıda Islah”, 394.

⁴¹⁴ Mehmet Karakuş, “İdari Yargıda Islah”, 413.

⁴¹⁵ Uğur Bulut, “Islah Yoluyla Talep Sonucunun Daraltıl(ama)ması”, *İzmir Barosu Dergisi*, (Mayıs 2018), 15-43, 35.

⁴¹⁶ Kara, “İdari Yargılama Usulünde Islah”, 437, Selin Ardiç, *İdari Yargıda Miktar Artırımı*, 183.

⁴¹⁷ Aynı yönde bakınız Tutumlu, *Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah*, 213.

⁴¹⁸ Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 5. İdari Dava Dairesi K.2024/1061 (13 Mayıs 2024); Adana Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi K.2024/89 (31 Ocak 2024). Söz konusu kararlarda tam yargı davalarında her bir zarar kalemi için ne tutarda tazminat talep edildiğinin tereddüte yer bırakmayacak şekilde açık ve net olarak belirtilmesi sağlanmalıyken, bu yönde bir karar alınmaksızın istemi açık ve net olmayan dava dilekçesi üzerine

deyişle davacılar maddi zarar kalemlerini açık açık yazmalıdırlar. Peki ilgililer, aynı olaya ilişkin olarak dava dilekçesinde belirttiklerinden daha fazla alacak kalemini dikkate alarak davayı ıslah edebilir mi? Söz gelimi tıbbi hatadan kaynaklı bir uyuşmazlıkta davacı dava dilekçesinde bakıcı giderlerini talep etmesine rağmen tedavi giderlerini talep etmemiştir. Kişi bu zararına karşılık tekrar talepte bulunabilir mi?

Esasında böyle bir durum “miktar arttırımı” müessesinden çok farklı bir nokta olup hukuk yargılamasındaki ıslaha yaklaşmaktadır. Bu hususa ilişkin olarak bir uyuşmazlıkta davacı, işletmesi Belediyeye ait bir sahilde geçirdiği kaza sonucu felç kalması üzerine açtığı tam yargı davasına ait dilekçesinde yalnız işgücü kaybından kaynaklı tazminat talep etmiştir. Mahkeme, Danıştay’ın idarenin kusurlu olduğuna dair verdiği bozma kararı üzerine yaptırdığı bilirkişi incelemesi sonucunda davacının bakıcı giderleri, ulaşım giderleri ve iş gücü kaybından kaynaklanan 1.310.618,18 TL maddi zararının bulunduğunu tespit etmiştir. İlk derece mahkemesi iş gücü kaybı zararı olarak hesaplanan 579.428,52 TL maddi zarar yönünden hükme esas alınabilecek mahiyette olduğu gerekçesiyle davanın kabulüne, bakıcı masrafı ve ulaşım gideri dilekçenin sonuç bölümünde açıkça talep edilmediğinden davanın bu yönden reddine karar vermiştir ve karar Danıştay’da yalnız faiz başlatılacak kısım yönünden gerekçe düzeltilerek onanmıştır.⁴¹⁹

AYM, söz konusu uyuşmazlığa ilişkin olarak davacının ıslah dilekçesinde bakıcı giderlerini açıkça vurguladığını, dilekçenin sonuç ve istem kısmında belirtilmemiş olsa dahi söz konusu kalemlerin ıslah dilekçesiyle talep edildiğinin anlaşıldığı, mahkemenin katı bir yoruma gittiğini, mevzuatta davacının söz konusu taleplerine ilişkin karar verilmesine dair bir yasağın bulunmadığını belirterek etkili başvuru hakkı kapsamında ihlal kararı vermiştir.⁴²⁰

AYM’nin vermiş olduğu bu kararla, idari yargıda talebin genişletilmesi yasağının aşılmasında ve tam yargı davalarında ıslahın önünün açılmasında bir adım attığı söylenebilir. Kanaatimizce tam yargı davalarında medeni yargılama usulündeki gibi bir ıslah müessesinin olması hakkaniyete uygun düşmeyecek, idari yargının ilkelerini altüst edecektir. Bununla birlikte uyuşmazlığa konu olaya ve dava dilekçesindeki ilk talebe sıkı sıkıya bağlı faiz alacağı gibi durumlarda bir kereye mahsus olmak üzere miktar artırımından bağımsız bir ıslah müessesesi getirilmesi mahkemeye erişim hakkı bakımından oldukça olumlu bir gelişme olacaktır.

işin esasına geçilerek karar verilmesinde usul hükümlerine uyarlık görülmemiştir. Dilekçe ret kararları kesin olup yargı yoluna tabi olmadığı için istinaf aşamasında pek örneği bulunmamaktadır.

⁴¹⁹ Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2019/1098 (18 Şubat 2019).

⁴²⁰ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2019/24604 (23 Kasım 2022).

C. Tam Yargı Davalarında Kanun Yolu ve Mahkemeye Erişim Hakkı

Tam yargı davalarında kanun yoluna başvurabilmek için esas alınan kriter dava konusu edilen tazminat miktarıdır. İlerleyen bölümlerde detaylarına değinilecek olmakla birlikte 2577 sayılı Kanunun 45. maddesi uyarınca değeri otuz bir bin Türk Lirasını geçmeyen tam yargı davalarında istinaf yoluna başvurulamayacaktır. Anılan Kanunun 46. maddesinin (b) bendi uyarınca konusu dokuz yüz yirmi bin Türk lirasını aşan tam yargı davalarında, (c) bendi uyarınca konusu iki yüz yetmiş bin Türk lirasını aşp dokuz yüz yirmi bin Türk lirasını aşmayan ve istinaf kanun yolu incelemesinde kaldırma kararı verilen tam yargı davalarında temyiz kanun yoluna başvurulabilecektir.

Söz konusu hükümler, yakın tarihli AYM kararları sonrası düzenlenmiştir. Tam yargı davalarında kanun yoluna ilişkin mevcut hükümler, mevcut düzenlemenin yapılma nedeni, mezkur düzenlemelerden önceki durum açıklanarak kanun yoluna başvurma hususu mahkemeye erişim hakkı bağlamında değerlendirilecektir.

1. Tam Yargı Davalarında Genel İtibarıyla Kanun Yolu

Türk idari yargı sisteminde uzun bir müddet ilk derece ve temyiz mercii olmak üzere iki dereceli bir hukuk sistemi varlığını sürdürmüştür.⁴²¹ İstinaf sisteminin gelişi 2014 yılında 6545 sayılı TCK ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla olmuştur. Ancak istinaf sistemi, 20 Temmuz 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴²² Bu tarih itibarıyla da idari yargıda iki dereceli hukuk sisteminden üç dereceli bir hukuk sitemine geçilmiştir.⁴²³

İstinaf ilk derece mahkemelerinin vermiş olduğu kararları yalnız hukuki olarak değil maddi olarak da değerlendiren,⁴²⁴ tabiri caizse farklı ve daha tecrübeli hakimlerin gözleriyle bir kez daha uyuşmazlığın incelendiği kanun yoludur. Kural olarak tek hakim yahut heyet halinde verilenler fark etmeksizin tüm kararlar istinafa tabi olabilir. Tek kriter parasal sınırdır.⁴²⁵ Böyle bir parasal sınır getirilmesinin nedeni hem yüksek mahkemelerin iş yükünü

⁴²¹ Mustafa Avcı, “İdari Yargıda İstinaf”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 96 (2011), 179-204, 180.

⁴²² Ramazan Çağlayan, *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları, (Fransa-Türkiye Mukayeseli Bir Deneme)*(Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 298

⁴²³ Avcı, “İdari Yargıda İstinaf”, 180.

⁴²⁴ Ali Rıza Çınar, “İstinaf”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, 2(8), 14-25, 15.

⁴²⁵ Serkan Çınarlı, *İdari Yargılamada İstinaf ve Bölge İdare Mahkemeleri*, (Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2022), 70.

azaltmak hem de düşük parasal miktarlı davaların daha az önem taşıdığı savından hareket etmektedir.⁴²⁶

İstinaf sistemi uygulanmaya başlandığında 2577 sayılı Kanunun 45. maddesinin 1. fıkrasının son cümlesi uyarınca değeri beş bin lirayı geçen tüm davaların istinafa tabi olacağı düzenlenmiştir. Kanunun ek-1. maddesinde de Kanunda yazan miktarların her yıl başından başlamak üzere yeniden değerlemeye tabi olduğu düzenlendiğinden, 2025 tarihi itibarıyla bu sınır 44.000,00-TL olmuştur.

İstinaf sisteminin gelmesiyle temyiz yolu istisnai hale gelerek⁴²⁷ sadece 2577 sayılı Kanunun 46. maddesinde sayılan hallerde temyiz yoluna başvurulabileceği öngörülmüştür. Söz konusu hükmün b bendi uyarınca 2 Ağustos 2024 tarihinden önce istinaf merciin karara bağladığı tam yargı davalarında değeri yüz bin Türk lirasını aşanlar temyize tabi olacaktır. Bu sebeple 2025 yılı itibarıyla konusu bir milyon üç yüz yirmi dört bin Türk Lirasının altında olan tam yargı davaları temyize tabi olmayacak, istinaf aşamasında kesinleşecektir.⁴²⁸

2. Tam Yargı Davalarında Kanun Yoluna Başvurmanın Mahkemeye Erişim Hakkı ile İlişkisi

Mahkemeye erişim hakkının iç hukukta kanun yolunun var olup olmaması yönünden bir güvence oluşturmadığını, ancak iç hukukta mahkeme kararı için kanun yolu imkanı tanınmışsa kanun yoluna ilişkin sürecin de adil yargılanma hakkının ve dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının konusunu oluşturduğunu belirtmiştik.

AIHM'e göre, üst yargı mercilerine başvuruda ilk derece mahkemelerine kıyasla daha katı kuralların getirilmesi mümkündür.⁴²⁹ Söz konusu kararlarda, temyize başvuru sınırına ilişkin miktarın güncellenmesinin kanun yoluna başvuruda orantısız bir sınır getirmediği sürece mahkemeye erişim hakkına aykırılık teşkil etmeyeceği ifade edilmektedir.⁴³⁰ Diğer bir deyişle istinaf ya da temyiz kanun yoluna başvuruda miktar sınırlaması kanunilik, meşru amaç

⁴²⁶ Yasin Söyler, Muhammet Yılmaz, "Temyiz Kanun Yolunda Uygulanan Parasal Sınırın Her Yıl Artırılmasının Görülmekte Olan İdari Davalara Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29/ 3 (2021), 2131 – 2168, 2134.

⁴²⁷ Zeynep Nihal AYDINOĞLU, "İstinaf Kanun Yolunun İdari Yargılama Usulüne Başlıca Etkileri", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34 (Nisan 2018), 387-423, 387.

⁴²⁸ 02 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla 7524 sayılı Vergi Kanunları İle Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla söz konusu madde bendi, konusu dokuz yüz yirmi bin Türk lirasını aşan; vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan davalar olarak güncellenmiştir. (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2024).

⁴²⁹ Hilal Yıldız, "Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Parasal Sınırların Değerlendirilmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 168 (2023), 199-226, 208.

⁴³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM), B. 155/1996/774/975(19 Aralık 1997); AIHM, B. 37569/06, (27 Kasım 2012).

ve ölçülülük gibi temel ilkelere aykırılık teşkil etmedikçe herhangi bir hak ihlali de gündeme gelmeyecektir.⁴³¹

AYM'nin de AİHM'e paralel kararları mevcuttur. AYM tarafından da kanun yoluna başvurmada parasal sınır şartı getirilmesinin mahkemeye erişim hakkı bakımından sakınca doğurmadığı belirtilmektedir. AYM'ye göre, belirli miktarın altındaki uyuşmazlıklar hakkında kesin olarak karar verilmesi üst derece mahkemelerinin gereksiz meşguliyetini engelleyecektir. Böylelikle üst dereceli mahkemeler daha nitelikli uyuşmazlıklar üzerinde yoğunlaşabilecektir. Bu nedenle söz konusu parasal sınırlar, meşru bir amaca hizmet etmekte, yargılamanın makul süre içerisinde tamamlanması bakımından da oldukça fayda sağlamaktadır.⁴³² Sonuç itibarıyla idari yargıda ve dolayısıyla niteliği itibarıyla belli bir para değerini ihtiva eden tam yargı davalarında istinaf ve temyiz yoluna başvurmak için belli bir miktar sınırının düzenlenmesi, hukukun genel ilkelerine aykırı olmadığı gibi aksine adalet duygusuyla da bağdaşmaktadır. Önemli olan bu parasal sınır belirlenirken dengeyi gözetmektir.⁴³³

Söz konusu parasal sınırların yeniden değerlendirilme oranına tabi olmasını hukuki belirlilik ilkesine aykırı bulan görüşler mevcuttur.⁴³⁴ Bu husus aynı şekilde idari yargı için de öne sürülmektedir.⁴³⁵ Ancak böyle bir belirlemenin belirsizlik oluşturmayacağı, esas hukuki belirsizlik oluşturacak durumun yeniden değerlendirilme oranlarının güncel kanun hükmüne işlenmemesi olduğu da savunulmaktadır.⁴³⁶ Kanaatimizce de istinaf ve temyiz yoluna ilişkin parasal sınırların yeniden değerlendirilme oranına göre artmasında, mahkemeye erişim hakkı açısından bir sakınca bulunmamaktadır.

Esas sorun, söz konusu parasal miktarların hangi tarih itibarıyla uygulanacağı noktasındadır. Başka bir deyişle bir tam yargı davasında verilen kararın istinafa ya da temyize tabi olup olmadığı konusunda hangi tarihin esas alınacağı noktasında mahkemeye erişim hakkı açısından ciddi sakıncalar bulunmaktadır. Bu hususta yakın tarihe kadar mevzuatımızda

⁴³¹ Yıldız, “Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Parasal Sınırların Değerlendirilmesi”, 210.

⁴³² Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2014/3907 (7 Aralık 2016); Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2017/37791 (29 Ocak 2020); Az önemli davalar ve adalet duygusunu rencide edecek ölçüde olmama kriterleri için ayrıca bkz.: Anayasa Mahkemesi (AYM), K.2009/114 (23 Temmuz 2009). Bu kararda temyiz yoluna başvuru sınırı için paranın bugünkü satın alma gücü değerlendirmesine vurgu yapılmıştır.

⁴³³ Yıldız, “Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Parasal Sınırların Değerlendirilmesi”, 219.

⁴³⁴ Hakan Pekcanitez, “Yargıtay Yönünden Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 144 (2019), 383-419.

⁴³⁵ Selman Boz, vd. *Türk İdari Yargılama Hukukunda Temyiz* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2021), 92.

⁴³⁶ Söyler-Yılmaz, “Temyiz Kanun Yolunda Uygulanan Parasal Sınırın Her Yıl Artırılmasının Görülmekte Olan İdari Davalara Etkisi”, 2140.

hüküm bulunmadığının da altını çizmek gerekmektedir.⁴³⁷ Bununla birlikte Danıştay'ın yerleşmiş içtihatlarında⁴³⁸ istisnasız bir şekilde konusu para olan davalarda verilen karara karşı temyiz yoluna başvurulmasında parasal sınırı belirlemede karar tarihinin esas alındığı görülmektedir. Nadir de olsa bu kararlarda, kanun yoluna başvurma hususunda parasal sınırın karar tarihinin esas alınarak belirlenmesinin 2577 sayılı Kanun'un 46. maddesinde belirtilen parasal sınırların yıl itibarıyla yeniden değerlendirme oranında arttırılması nedeniyle aynı yıl içerisinde sonuçlanmayan davalarda kanun yoluna başvurma açısından belirsiz bir durum oluşturacağı, bu sebeple dava tarihinin esas alınması gerektiğine ilişkin karşı oyların bulunduğu görülmektedir.⁴³⁹

Tam bu noktada AYM istinaf ve temyiz yoluna başvurmada parasal sınırlara ilişkin kanun hükmünü iptal etmiş, iptal kararının yürürlüğe girişi dokuz ay ertelenmiş ve 2 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla yeni düzenleme yürürlüğe girmiş, yeni düzenleme için de ayrıca somut norm denetimi yoluna gidilmiş. AYM bu hususta yapılan yeni düzenlemeyi de iptal etmiş ve yürürlüğünü dokuz ay ertelemiştir.

a. Temyiz ve İstinaf Parasal Sınırının Belirleneceği Tarihe Yönelik AYM Kararları

AYM, 26 Temmuz 2023 tarihinde 2577 sayılı Kanunun 46. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde düzenlenen “*Konusu yüz bin Türk lirasını aşan vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan davalar*” hükmünün iptaline karar vermiştir.⁴⁴⁰ AYM, temyiz sınırına ilişkin verdiği karardan üç ay sonra 26 Ekim 2023 tarihinde ise istinaf sınırına ilişkin maddenin iptaline karar vermiştir.⁴⁴¹ Söz konusu kararların içeriği ve yürürlüğünün dokuz ay ertelenmesi pek çok tartışmaya neden olmuştur.

aa. Kararların Kapsamı

İlk olarak 2577 sayılı Kanunun 46. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde düzenlenen “*Konusu yüz bin Türk lirasını aşan vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan davalar*” hükmüne karşı bir bölge idare mahkemesi vergi dava dairesi

⁴³⁷ Serdar Yılmaz, İdari Yargıda “Parasal Sınırlar”ın Konu Ve Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72/4 (Şubat 2024) 1905 - 2006, 1909.

⁴³⁸ Danıştay 2. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2022/3256 (14 Kasım 2022) Danıştay 3. Vergi Dava Dairesi (Danıştay) K.2023/27 (23 Ocak 2023) Danıştay 6. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2023/1983 (23 Şubat 2023), Danıştay 8. İdari Dava dairesi (Danıştay) K.2022/7502 (9 Şubat 2022); Danıştay 9. Vergi Dava Dairesi (Danıştay) K.2022/4809 (13 Ekim 2022)

⁴³⁹ Danıştay 2. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K. 2022/5367 (26 Ekim 2022); Danıştay 8. İdari Dava dairesi (Danıştay) K. 2021/5357 (16 Kasım 2021); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2021/3928 (6 Eylül 2021); Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay) K.2022/2657 (23 Mayıs 2022).

⁴⁴⁰ Anayasa Mahkemesi (AYM), K. 2023/142 (26 Temmuz 2023).

⁴⁴¹ Anayasa Mahkemesi (AYM) K. 2023/184 (26 Ekim 2023).

tarafından itiraz başvurusunda bulunulmuştur. İtiraz başvurusunun gerekçesinde; davanın açıldığı tarih ile uyuşmazlığın mahkemece ve sonrasında istinaf merciince karara bağlandığı süreçte her yıl yeniden değerlendirme oranında güncellenerek artırılan parasal tutarın değişebildiği, bu nedenle davanın açıldığı tarihte temyiz yolu açık olan uyuşmazlığın sonrasında temyiz yolunun kapalı hale gelebildiği belirtilmiştir. Bu nedenle de davacıların mahkemeye erişim hakkı kapsamında hükmün denetlenmesini talep etme hakkının ihlal edilebileceği öne sürülmüştür. Aynı zamanda düzenlemede temyize ilişkin parasal tutar açısından davanın açıldığı tarihin mi, istinaf merciinin karar tarihinin mi esas alınacağı yönünde bir belirliliğin ve açıklığın bulunmadığı, bu suretle kuralın hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleriyle de çeliştiği vurgulanmıştır. Mahkemeler arasında yargılama süreleri açısından farklılıklar olabileceği dikkate alındığında aynı tarihte açıldığı hâlde diğerine göre daha erken sonuçlanmış olması nedeniyle davalardan biri temyize tabi iken, diğer dava açısından temyiz yolunun kapalı olması durumuyla karşılaşılabileceği, bu durumun ise eşitlik ilkesini ihlal ettiği dile getirilmiştir.

AYM tarafından hüküm denetlenirken ilk olarak kanunilik unsuru yönünden değerlendirme yapılmıştır. Kurala konu parasal sınırın her yıl yeniden değerlendirme oranına göre artırılabileceği, bu sebeple başlangıçta temyize tabi olan bir kararın istinafın karar verdiği tarihte temyize tabi olmayabileceği ifade edilmiştir. Temyize tabi kararların belirlenmesine ilişkin parasal sınırın her yıl artırılması sebebiyle hangi tarihteki parasal sınıra göre temyiz kanun yoluna başvurulabileceğinin kanunda belirli bir açıklıkta ve öngörülebilir bir şekilde düzenlenmesi gerektiği, bu sebeple hükmün kanunilik unsurunu taşımadığı belirtilerek temyiz sınırına ilişkin “Konusu yüz bin Türk lirasını aşan vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemler hakkında açılan davalar” hükmü iptal edilmiştir.⁴⁴²

Ayrıca itiraza konu kuralla doğrudan ilişkisi olmasa da bölge idare mahkemelerinin, ilk derece mahkemesinin kararını kaldırıp ilk elden verdiği kararların hükmün denetlenmesi hakkına aykırılık teşkil edebileceği ve temyiz sınırının altındaki tüm davaların tutar olarak önemsiz kabul edilemeyeceği dile getirilmiştir. Bununla birlikte temyize tabi davalardaki parasal sınır bakımından yalnızca kanunilik unsuru yönünden değerlendirme yapılmış, diğer unsurlar yönünden irdelenmemiştir.

AYM, temyiz sınırına ilişkin verdiği karardan üç ay sonra, 26 Ekim 2023 tarihinde istinaf sınırına ilişkin maddenin de iptaline karar vermiştir.⁴⁴³ AYM, işbu kararında da temyiz sınırına ilişkin kararına atıf yapmak suretiyle aynı değerlendirmeleri yaparak istinaf kanun

⁴⁴² Anayasa Mahkemesi (AYM), K. 2023/142 (26 Temmuz 2023).

⁴⁴³ Anayasa Mahkemesi (AYM) K. 2023/184 (26 Ekim 2023).

yoluna başvuru açısından hangi tarihteki parasal sınırın esas alınacağını açık, net ve tereddüde yer vermeyecek şekilde düzenlememesi nedeniyle kuralların kanunilik şartını taşımadığı sonucuna varmıştır.

Esasında AYM'nin vermiş olduğu iptal kararının temelinde, temyiz başvurularında parasal sınırın dikkate alınacağı tarihin uygulamada “karar tarihi” olarak yerleşmiş olmasını mı eleştirdiği net değildir. Yoksa yalnızca mevzuatta düzenleme olmamasını sebebiyle mi iptal kararı verdiği hususunda açıklık bulunmamaktadır⁴⁴⁴ Kanuni olarak bir belirlilik olmasa da içtihatların istikrarlı bir şekilde aynı yönde olması belirsizlik bulunduğunu göstermez. Kaldı ki AYM'nin geçmiş tarihli bir kararı, bireysel başvuruda karar tarihinin esas alınmasının ihlal olmadığı doğrultusundadır.⁴⁴⁵ Bu sebeple kararın gerekçesinde açıkça yazmamakla birlikte “dava tarihinin esas alınmamasının” davacılar açısından bir belirsizliğe yol açması sebebiyle iptal kararı verildiği düşünülmektedir.⁴⁴⁶ Ancak anılan kararların yalnızca kanunilik unsuru yönünden gerekçelendirilmesi, kanun koyucuya da bu yönde bir yol göstermesine neden olmuştur.

bb. Dokuz Aylık Erteleme Süreci

AYM'nin temyiz parasal sınırının iptaline karar verdiği tarihten dokuz aylık erteleme süreci sonundaki 13 Temmuz 2024 tarihine kadar olan süreçte, Danıştay'ın süregelen içtihadını devam ettirdiği ve bölge idare mahkemesinin kararını verdiği tarihi esas alarak temyiz başvurusunu kabul ettiği görülmektedir. Danıştayın bu yönde bir kararının karşı oyunda mahkemeye erişim hakkının niteliğinden bahsedilmiş ve konusu belli bir miktar para içeren davalarda temyize tabi olup olmayacağı hususunun dava açılış tarihindeki yeniden değerlendirilmesinin esas alınarak belirlenmesi gerektiği doğrultusunda görüş bildirilmiştir.⁴⁴⁷ Ancak bölge idare mahkemeleri kararlarında farklılıklar bulunmaktadır. Bazı bölge idare mahkemelerinin bazı daireleri nihai karar tarihini esas almaya devam etmiştir.⁴⁴⁸ Bazıları ise AYM'nin ilgili kararına atıf yaparak temyiz yolu açık olmak üzere ifadesine yer

⁴⁴⁴ Ali Dursun Ulusoy, “İdari Yargı’da Temyiz Parasal Sınırı Hakkındaki Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Değerlendirilmesi” *Danıştay Dergisi*, 157, (Ocak, 2024), 9-34,16.

⁴⁴⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), B. 2018/20215 (20 Ekim 2020).

⁴⁴⁶ Ulusoy, “İdari Yargı’da Temyiz Parasal Sınırı Hakkındaki Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Değerlendirilmesi”, 17.

⁴⁴⁷ Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2024/3921 (27 Haziran 2024); benzer yönde; Danıştay 8. Dairesi (Danıştay), K.2024/3232 (28 Mayıs 2024) Danıştay 8. Dairesi (Danıştay), K.2024/1875 (27 Mart 2024); söz konusu karar karşı oyla çıkmış olup karşı oy gerekçesinde “46/1-b bendinde belirtilen parasal sınır dikkate alınmaksızın hükmün denetlenmesini talep etme hakkı çerçevesinde temyiz isteminin esasının incelenmesi gerekirken, istemin incelenmeksizin reddi yolunda verilen çoğunluk kararına katılmıyoruz.” ifadesi yer almaktadır, Danıştay 10. Dairesi (Danıştay), K.2024/53 (18 Ocak 2024) kararının karşı oyunda konusunu para oluşturan davalarda dava açılma tarihinin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

⁴⁴⁸ Erzurum Bölge İdare Mahkemesi 2. Vergi Dava Dairesi, K.2024/562 (12 Temmuz 2024).

vermişlerdir.⁴⁴⁹ Ancak bölge idare mahkemelerinin kararlarının temyize tabi olup olmayacağına ilişkin en son kararı Danıştay'ın verdiği göz önüne alındığında bölge idare mahkemelerinin kararı temyize açık bırakmalarının pek bir ehemmiyeti bulunmamaktadır.

Kanaatimizce dokuz aylık süre içerisinde uygulamalar yürürlükte kalacağı için değeri yüz bin lirayı aşan davaların temyize tabi olacağı ve değeri beş bin lirayı aşmayan davaların ilk derece aşamasında kesinleşeceği muhakkaktır. Ancak burada tartışılması gereken nokta Kanunun hükmü yürürlükte olmakla beraber yürürlükte olan hüküm uyarınca “kararın verildiği tarihi” esas almak zorunluluğu bulunmamaktadır. Keza AYM de bu noktaya işaret etmiştir. Söz konusu süreçte temyiz merciinin tam yargı davalarında “dava açılış tarihini” esas alarak karar vermesi mahkemeye erişim hakkı bakımından daha isabetli olacaktı. Ancak yüksek mahkemenin bu yola gitmediği, içtihatlarına istikrarlı bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

cc. Yapılan Yeni Düzenlemenin Değerlendirilmesi

02 Ağustos 2024 tarihi itibarıyla 7524 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla yürürlüğe giren düzenlemeye göre istinaf ve temyiz yoluna başvurularda parasal sınır hususunda nihai kararın verildiği tarih esas alınacaktır. Ancak konusu 270.000,00-TL'yi geçip de istinaf aşamasında kaldırılan kararlara karşı da temyiz yolunun açıldığı görülmektedir.⁴⁵⁰

Ayrıca “*Bu Kanunla 2577 sayılı Kanunun 46. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi ile ek 1 inci maddesinde yapılan değişiklikler, 13 Temmuz 2024 tarihinden bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihe kadar bölge idare mahkemelerince verilen kararlar hakkında da uygulanır. Bu kararların temyiz süresi; bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce tebliğ edilenler bakımından maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten sonra tebliğ edilenler bakımından ise tebliğ tarihinden itibaren otuz gündür.*” ifadelerine yer verilmiştir. Yani 13 Temmuz 2024 tarihinden sonra bir milyon lira değerinde

⁴⁴⁹ İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 5.Vergi Dava Dairesi K.2024/1867 (17 Temmuz 2024) Bursa Bölge İdare Mahkemesi 2. Vergi Dava Dairesi, K.2024/1113 (10 Temmuz 2024) söz konusu karar kesin verilmiştir. Ancak kesin olarak verilmesinin nedeni dava açma tarihinde parasal sınırın temyiz sınırını altında kalmasıdır. Diğer bir deyişe Bölge İdare Mahkemesinin karar tarihi esas alınmamıştır.)Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi Üçüncü İdari Dava Dairesi, K.2024/426 (19 Mart 2024).

⁴⁵⁰ Vergi Kanunları ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete 32620 (2 Ağustos 2024), Kanun No. 7524, md. 52-53-54. Söz konusu düzenlemeyle 2577 sayılı Kanunun Ek 1. maddesinin 2. fıkrasında; “17 nci madde uyarınca duruşma yapılmasının zorunlu olduğu davaların belirlenmesinde davanın açıldığı; 45 inci ve 46 ncı maddeler uyarınca istinaf veya temyiz yoluna başvurulabilecek kararların belirlenmesinde ise ilk derece mahkemesi veya bölge idare mahkemesince nihai kararın verildiği tarihteki parasal sınır esas alınır. Ancak nihai karar tarihinden sonra parasal sınırlarda meydana gelen artış, bölge idare mahkemesinin kaldırma veya Danıştayın bozma kararı üzerine yeniden bakılan davalarda uygulanmaz.” şeklinde değişikliğe gidilmiştir.

olan bir tam yargı davası Kanun maddesi artık tamamen yürürlükten kalktığı için temyiz edilmesi mümkün olamayacakken getirilen bu geçici madde ile düzenlemenin yirmi gün kadar geç yapılmasının yaratacağı olumsuz sonuçlar bu şekilde engellenmiştir. Şayet geriye dönük düzenleme yapılmamış olsaydı söz konusu kararlara ilişkin olarak öncelikle dokuz aylık süre dolduğu tarihten itibaren temyiz istisna bir kanun yolu olması dolayısıyla parasal tutarı ne olursa olsun tam yargı davaları ve konusu para olan diğer davalarda temyiz yoluna başvurmak olanaksız hale gelecekti.⁴⁵¹ Öte yandan miktarı ne olursa olsun bütün konusu para olan davalar da istinafa açık olacaktı.

Yapılan bu düzenlemeyle Kanun maddesindeki muğlaklığın giderildiği görülmektedir. Bununla birlikte “karar tarihinin” esas alınacak olmasının mahkemeye erişim hakkı açısından sakıncalar doğurabileceği, karar tarihi yerine dava tarihinin esas alınması gerektiği düşünülmektedir.⁴⁵² Ancak AYM kararının tek gerekçesinin “kanunilik” unsuru olması sebebiyle yapılan düzenleme karara uygundur. Ancak yakın tarihte AYM tarafından, 2577 sayılı Kanunun ek 1. maddesi kapsamında yapılan temyiz ve istinaf kanun yoluna başvurulabilmesi için nihai karar tarihinin esas alınmasına yönelik hüküm de iptal edilmiştir.

Kanunda yeni düzenlemeyle getirilen diğer bir husus ise 270.000,00-TL’yi geçip de istinaf aşamasında kaldırılan kararlara karşı da temyiz yolunun açılmasıdır. 270.000,00-TL aslında 2024 yılı için tek hakim sınırıdır. Yani tek hakimin verdiği karar istinafta kaldırılırsa temyize tabi olmayacak, heyet halinde verilen karar istinafta kaldırılırsa temyize tabi olacaktır. Bir nevi tek hakimle bakılan davaların daha önemsiz olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.⁴⁵³ Ancak istinaf sınırını 31 bin TL olarak belirleyip istinafa tabi ancak 270 bin TL’nin altındaki uyuşmazlıklar için ayrı bir düzenlemeye yapılmasının tutarsızlık barındırdığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır.⁴⁵⁴

Açıkçası böyle bir ayırım yapılmasının hakkaniyetli olmadığını düşünmekteyiz. Bu durum nedeniyle aynı hususa ilişkin konularda farklı kararlar çıkabilecektir. Kaldı ki karara karşı yapılacak istinaf başvurusunun kabul edilmesi durumunda kararlar temyize açık olacakken istinaf başvurusunun reddedildiği durumlarda ise temyize kapalı olacaktır.

⁴⁵¹ Ali Dursun Ulusoy, “İdari Yargı’da Temyiz Parasal Sınırı Hakkındaki Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Değerlendirilmesi”, 31; Yunus Emre Yılmazoğlu, “2577 Sayılı Kanun’un 46. Maddesinin Birinci Fıkrasının “B” Beninin İptaline Yönelik Anayasa Mahkemesi Kararı Nedeniyle Oluşan Hukuki Durum ve Kanun Değişikliği Önerileri”, *Vergi Sorunları Dergisi*, 423, (Aralık, 2023), 35.

⁴⁵² Turgut Candan Düşüncelerim, “9. Yargı Paketi Taslağında İdari Yargıyı İlgilendiren Düzenlemeler”, (Erişim 6 Ağustos 2024). <https://turgutcandan.com/2024/05/14/9-yargi-paketi-kanun-teklifi-taslaginda-idari-yargiyi-ilgilendiren-duzenlemeler/>

⁴⁵³ Turgut Candan Düşüncelerim, “9. Yargı Paketi Taslağında İdari Yargıyı İlgilendiren Düzenlemeler”.

⁴⁵⁴ Turgut Candan Düşüncelerim, “9. Yargı Paketi Taslağında İdari Yargıyı İlgilendiren Düzenlemeler”.

b. Temyiz ve İstinaf Parasal Sınırının Karar Tarihine Göre Belirleneceğine Yönelik Yapılan Yeni Düzenlemenin İptaline Dair AYM Kararı

Anayasa Mahkemesinin yukarıda anılan kararında temel olarak üzerinde durduğu husus kanunilik ilkesidir. Yani iptal kararı, madde metninin kanunilik unsuru taşınamaması sebebiyle verilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra istinaf veya temyiz yoluna başvurulabilecek kararların belirlenmesinde ise ilk derece mahkemesi veya bölge idare mahkemesince nihai kararın verildiği tarihteki parasal sınırın esas alınacağına dair 2577 sayılı Kanunun Ek 1. maddesinde yer alan hükme ilk derece mahkemesince itiraz edilmiştir. İtirazın gerekçesinde; davacının davayı açarken veya davayı ıslah ederken ilerleyen yıllarda belirlenecek yeniden değerlendirme oranını bilmesinin ve bu kapsamda kararın verildiği tarihteki parasal sınırı öngörmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Özellikle enflasyon oranının yüksek olduğu dönemlerde dava tarihi veya ıslah tarihi itibarıyla istinafa veya temyize tabi olan bir davada verilen karara karşı yargılama sürecinin uzaması durumunda istinafa veya temyize başvurulamayabileceği belirtilmiştir.

Bu kez AYM, çok net bir şekilde kişinin alacağının enflasyona göre güncellenmezken istinaf ve temyiz kanun yolu sınırının güncellendiği, bu durumun kişilerin hükmün denetlenmesi hakkını ölçsüz ve orantısız bir biçimde bozduğunu belirtmiştir. Ancak Kanunda boşluk olmaması amacıyla kararın yürürlüğü dokuz ay ertelendiğinden bu süre boyunca tam yargı kararlarında istinaf ve temyiz sınırının belirlenmesinde nihai kararın verildiği tarih dikkate alınacaktır.⁴⁵⁵ Bununla birlikte Kanun hükmünün açıkça Anayasa aykırı olması, bu nedenle tarafların hükmün denetlenmesini isteme haklarının kullanılamaz hale gelme ihtimalinin dokuz ay daha sürdürülmesinin kamu yararına uygun olmadığı da savunulmaktadır.⁴⁵⁶

AYM söz konusu kararında mahkemeye erişim hakkına değinmemiş, “hükmün denetlenmesi hakkı” bakımından ihlal kararı vermiştir. Ancak meselenin sadece hükmün denetlenmesi olmadığını, davacıların kanun yoluna başvururken de uygulanacak usul kurallarının mahkemeye erişim hakkına doğrudan müdahale oluşturduğu açıktır.⁴⁵⁷ Bu nedenle kanun yoluna başvurma hususunda parasal sınırın nihai kararın verildiği tarih esas

⁴⁵⁵ Anayasa Mahkemesi (AYM), K.2025/35 (11 Şubat 2025).

⁴⁵⁶ Turgut Candan Düşüncelerim, “Kanun Yollarına Başvuru Hakkının Belirlenmesinde Esas Alınan Tarihlerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararı Ve Değerlendirilmesi” (Erişim 6 Nisan 2025). <https://turgutcandan.com/2025/03/07/kanun-yollarina-basvuru-hakkinin-belirlenmesinde-esas-alinan-tarihlerle-ilgili-anayasa-mahkemesi-karari-ve-degerlendirilmesi/>

⁴⁵⁷ AYM B.2014/3907 (7 Aralık 2016); AYM , B.2017/37791 (29 Ocak 2020);Anayasa Mahkemesi (AYM), B.2019/15444 (5 Eylül 2024) Söz konusu kararlar ihlal kararı olmayıp mahkemeye erişim hakkının mevcut olan kanun yoluna başvurulabilme hususunu da kapsadığına ilişkindir.

alınarak belirlenmesi, AİHS ve Anayasa hükümleri uyarınca teminat altına alan mahkemeye erişim hakkı bakımından da ihlal sonucu doğurmaktadır. Ayrıca AYM, ilk kararında görüşünü üstü kapalı bir biçimde ifade etmek yerine son kararında belirttiği şekilde bir açıklamaya yer verse idi sürecin bu denli uzamayacağı, mahkemeye erişim hakkı bakımından ilgililerin daha avantajlı bir konumda olacağı aşikardır.

3. Tam Yargı Davalarında Kanun Yoluna Başvurmada Diğer Hususlar

Temyiz ve istinafa başvuru sınırına ilişkin olarak AYM'nin kararında değinilmeyen bir başka tartışmalı konu da fazlaya ilişkin haklar saklı tutulmak kaydıyla açılan tam yargı davalarında esastan ret kararları ile ilk inceleme aşamasında verilen süre aşımından ret, ehliyetten ret veya görev yönünden ret gibi kararların istinafa tabi olup olmayacağı hususundadır.

Bu duruma ilişkin olarak yakın tarihte İDDK tarafından, bölge idare mahkemeleri arasındaki aykırılığın giderilmesine dair bir karar verilmiştir. Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi fazlaya ilişkin hakların saklı tutulduğu kararların istinaf incelemesini yapmaktayken⁴⁵⁸ diğer Bölge İdare Mahkemeleri istinaf başvurusunun incelenmeksizin reddine karar vermekteydiler.⁴⁵⁹ Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi Başkanlar Kurulu kararıyla söz konusu husus İDDK'ya taşınmıştır. Kararın gerekçesinde, davacıların miktar artırımında bulunabilme ihtimallerinin olduğu davalarda istinaf yolunun miktar artırımı yapılmadığı hallerde kapalı olmasının ıslah düzenlemesinin getiriliş amacıyla bağdaşmadığı, bu durumun hak arama özgürlüğüne, adil yargılanma ve mahkemeye erişim hakkına da aykırı olduğu dile getirilmiştir.⁴⁶⁰

İDDK, aykırılığın giderilmesine dair kararında, 2577 sayılı Kanun'un 45. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen kesinlik sınırı altında bir değerle açılan ve nihai karar verilinceye kadar miktar artırımında bulunulmayan uyuşmazlıklarda mahkemelerce verilecek kararların kesin

⁴⁵⁸ Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 3.İdari Dava Dairesi, K. 2020/1400 (30 Ekim 2020), Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 3.İdari Dava Dairesi, K. 2020/1245 (26 Ocak 2020), Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 3.İdari Dava Dairesi, K.2020/1569 (12 Kasım 2020) Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 3.İdari Dava Dairesi, K. 2020/1533 (5 Kasım 2020).

⁴⁵⁹ İzmir Bölge İdare Mahkemesi 6. İdari Dava Dairesi, K. 2019/2033 (31 Ekim 2019), İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 5. İdari Dava Dairesi, K.2020/1320 (16 Eylül 2020), İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 6. İdari Dava Dairesi, K. 2020/1166 (26 Ekim 2020), İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 9. İdari Dava Dairesi, K.2020/943 (1 Ekim 2020), Erzurum Bölge İdari Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi, K.2020/566 (17 Haziran 2020), Adana Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi, K. 2020/116 (20 Ekim 2020); Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi, K.2020/1950 (16 Eylül 2020) Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi, K.2019/204 (13 Şubat 2019).

⁴⁶⁰ Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi Başkanlar Kurulu, K. 2020/74 (27 Kasım 2020).

olduğuna, bu kararlara karşı yapılan istinaf başvurularının esasının incelenmesine hukuken olanak bulunmadığına karar vermiştir.⁴⁶¹

Anılan kararda hiçbir şekilde mahkemeye erişim hakkına ilişkin bir değerlendirmenin yapılmadığı, bu hususun kişilerin adalete olan inanşlarına dair etkisinin gözetilmediği görülmektedir. Yalnızca Kanunun lafzı baz alınarak karar verilmiştir. Kararın karşı oyunda yer alan gerekçe ise tipiklik şartına yönelik olup işin esası ile ilgili değildir. Bununla birlikte İDDK'nın söz konusu kararının, davanın esastan reddi üzerine istinaf başvurusu yapılan uyuşmazlıklara dair olduğu görülmektedir. Yani usuli sebeplerle ilk aşamada verilen ret kararlarına ilişkin değildir. Elbette İDDK'nın yorumuna göre, bu davalarda da nihai karar verilinceye kadar miktar artırımında bulunulmadığından karara karşı istinaf yoluna başvurulamayacağı sonucuna varılacaktır. Keza Gaziantep Bölge İdare Mahkemesinin yakın tarihte vermiş olduğu tam yargı davasının sureaşımı nedeniyle reddine dair kararda, İDDK'nın kararına atıf yapılmak suretiyle istinaf başvurusunun incelenmeksizin reddine karar verdiği görülmektedir.⁴⁶² Aynı şekilde bölge idare mahkemelerinin kararlarına karşı yapılan temyiz başvuruları da incelenmeksizin reddedilmektedir.⁴⁶³

Bununla birlikte İstanbul Bölge İdare Mahkemesinin yakın tarihli bazı kararlarında, bu genel içtihadın aksine karar verildiği görülmektedir. Bu kararlardan birinde, meslekten çıkarılıp göreve iade edilen bir davacı almış olduğu maaş demelerine faiz işletilmediğinden faiz alacakları için 100,00-TL ve ödemenin toplu yapıldığından uğramış olduğu zararlar için 100,00-TL denmesi talepli tam yargı davası açmıştır. Diğer bir deyişle, davacının statu dışında kalmış olduğu dönem için maaş ödemeleri toplu yapılmıştır ancak faiz ödemesi yapılmamıştır. Davacı bu nedenle maaş alacaklarının hak ediş tarihinden itibaren faiz işletilerek ödenmesini talep etmektedir. Ayrıca maaşlarının toplu olarak ödenmesi sebebiyle de 100,00-TL maddi tazminat isteminde bulunmuştur. İlk derece mahkemesi, davacının maaş bordrolarını idareden isteyerek bu bordrolarına davacıya tebliğ etmiştir. Davacı tarafından, ışlah başvurusunda bulunulmamıştır. Bunun zerine ilk derece mahkemesi, davacının faiz alacakları için davanın kabulüne, 100,00-TL faiz alacağının davacıya ödenmesine karar verirken toplu ödemededen kaynaklı tazminat talebi yönünden davacının herhangi bir zararının bulunmadığı, idarenin toplu ödeme yapmasında herhangi bir hukuka aykırılığın olmadığını belirterek davanın reddine kesin olarak karar vermiştir.

⁴⁶¹ Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, K.2021/7 (8 Mart 2021).

⁴⁶² Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi 3. İdari Dava Dairesi, K. 2024/656 (29 Mart 2024).

⁴⁶³ Danıştay 12. İdari Dava Dairesi(Danıştay) K.2024/2844 (3 Haziran 2024).

Karara karşı yapılan istinaf başvurusu üzerine bölge idare mahkemesi kararında miktar artırımına ilişkin Kanun hükmünden söz edip akabinde Kanun hükmünün gerekçesine yer vermiştir. Daha sonra ise davanın fazlaya ilişkin haklarının saklı kalmak kaydıyla açıldığı belirtilmiştir. Davacıya maaş bordrolarının bordroların gönderilmesinin ıslah hakkının kullandırıldığı anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir. Bu nedenle davacının yasal ıslah hakkını kullanması sağlanmadan ve de gerçek zarar miktarı tespit edilmeden "kesin olarak" karar verilmesinde, 2577 sayılı 45. maddesinin Kanun'un "kesin kararları" düzenleyen 1. fıkrasının ruhuyla örtüşmediği ve hukuka uyarlık bulunmadığına oyçokluğuyla karar verilmiştir. Kararın karşı oyunda ise yukarıda yer verilen İDDK kararına benzer şekilde, 2577 sayılı Kanunun 45. maddesi uyarınca söz konusu uyuşmazlığa konu tazminat miktarının istinaf sınırının altında olduğu ve kesin olarak karar verilmesinin hukuka uygun olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁴

Bu gibi uyuşmazlıklarda şayet ilk derece mahkemeleri tarafından, davacının gerçek zararının idarece veya bilirkişi maharetiyle hesaplatılmasından ardından, ara kararı ile davacıya ıslah yapma hakkı tanındıysa istinaf istemlerinin incelenmeksizin reddine karar verildiği görülmektedir.⁴⁶⁵

Yine İDDK'nın söz konusu kararlarından sonra dahi bazı bölge idare mahkemesi, kararlarında dava konusu miktarın kesinlik sınırı altında kaldığından bahisle istinaf başvurusunun incelenmeksizin reddine karar verildiği görülmekte ise de fazlaya ilişkin hakların saklı kalmak kaydıyla açılan davalarda, istinaf başvurusuna konu kararların esastan incelenmesi gerektiği yönünde azlık oyunun bulunduğu şahit olunmaktadır.⁴⁶⁶

Danıştayın da genel görüşü bu tür kararlarda miktara göre istinaf yahut temyiz yoluna başvurulamayacağı yönündedir. Ancak vermiş olduğu bazı kararlarında yer alan davacının dava dilekçesinde fazlaya ilişkin haklarını saklı tuttuğu, 2577 sayılı Kanun uyarınca miktar artırımını yapılmasının mümkün olduğu gözetildiğinde parasal sınırın dikkate alınmaksızın temyiz isteminin incelenmesi yönündeki karşı oylar dikkat çekicidir.⁴⁶⁷

İDDK'nın anılan kararı öncesinde Danıştayın istisnai olarak vermiş olduğu bir kararında ise; dava yabancı uyruklu öğretim üyesi tarafından fazlaya ilişkin hakları saklı

⁴⁶⁴ İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi, K.2023/514 (16 Şubat 2023).

⁴⁶⁵ İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi, K.2023/288 (26 Ocak 2023); İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi, K.2023/1378 (12 Nisan 2023).

⁴⁶⁶ Ankara Bölge İdare Mahkemesi 1. İdari Dava Dairesi, K.2023/1767 (30 Mart 2023), Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi, K.2023/919 (16 Mart 2023); Adana Bölge İdare Mahkemesi 2. İdari Dava Dairesi, K.2021/937 (3 Haziran 2021);

⁴⁶⁷ Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2024/7005 (18 Aralık 2024),); Danıştay 8. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K. 2023/1686 (6 Nisan 2023);(Danıştay 10. İdari Dava Dairesi (Danıştay), K.2021/4151 (20 Eylül 2021).

kalmak kaydıyla 200,00 TL kıdem tazminatı, 100,00 TL ihbar tazminatı, 100,00 TL yıllık izin alacağı ve 100,00 TL uçak bilet alacağı olmak üzere toplam 500,00 TL'nin sözleşmesinin feshedildiği tarihten itibaren işlemek üzere ve yasal faizden düşük olmamak kaydıyla en yüksek banka mevduatı faizi ile birlikte ödenmesine karar verilmesi istemiyle açılmıştır. Davanın reddedilmesi üzerine davacı tarafından yapılan istinaf başvurusu, bölge idare mahkemesince, talebinin kesinlik sınırı altında kaldığı gerekçesiyle incelenmeksizin reddedilmiştir.

Danıştay bu karara ilişkin değerlendirmesinde 6100 sayılı Kanunun 341. maddesinin 3. fıkrasına değinmiştir. Söz konusu hüküm, alacakların bir kısmı dava edilmiş ise kesinlik sınırının alacağın tamamına göre belirleneceğine ilişkindir. Ayrıca 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunun 16. maddesinin 4. fıkrasında, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktarın arttırılmasının mümkün kılındığı da belirtilmiştir. Bu hükümler doğrultusunda da 6100 sayılı Kanunun 341. maddesi gereği kesinlik sınırının alacağın tamamına göre belirlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda, fazlaya ilişkin hakların saklı tutulması suretiyle açılan ve alacağın tamamına göre kesinlik sınırını aşan davada, istinaf isteminin esasının incelenmesi gerektiği gerekçesiyle temyize konu Bölge İdare Mahkemesi kararlarında hukuki isabet bulunmamıştır.

Kararda tetkik hakiminin görüşü ise 2577 sayılı Kanunun 31. maddesinde bu Kanunda hüküm bulunmayan hangi hususlarda 6100 sayılı Kanunun uygulanacağını açıkça kurala bağlandığı, fazlaya ilişkin hakların saklı tutulması durumunda kesinlik sınırı konusunda Hukuk Muhakemeleri Kanuna atıfta bulunulmadığı, 2577 sayılı Kanunun 45. maddesinde ise konusu beş bin Türk lirasını geçmeyen vergi davaları, tam yargı davaları ve idari işlemlere karşı açılan iptal davaları hakkında idare ve vergi mahkemelerince verilen kararların kesin olduğu, bunlara karşı istinaf yoluna başvurulamayacağı kurala bağlandığı olayda; her ne kadar fazlaya ilişkin hakları saklı kalmak kaydıyla dava açılmışsa da, dava konusu edilen miktarın, karar tarihi itibarıyla belirlenen kesinlik sınırını geçmediğinden temyiz başvurusunun reddedilmesi gerektiği yönündedir.⁴⁶⁸ Bozma kararı sonrası Bölge İdare Mahkemesince karara uyulmayarak ısrar edilmiş olup İDDK tarafından henüz bir karar verilmemiştir.⁴⁶⁹ Söz konusu karara katılmakla birlikte bu kararın oldukça istisnai olduğu, bu yönde başka bir Danıştay kararına rastlanılmadığını belirtmek gerekir.

⁴⁶⁸ Danıştay 8. İdari Dava Dairesi(Danıştay) K.2020/5018 (11 Kasım 2020).

⁴⁶⁹ Ankara Bölge İdare Mahkemesi 4. İdari Dava Dairesi, K. 2021/393 (4 Mart 2021). İsrar başvurusunu takiben İDDK'nin E.2021/2599 esasına kayden dava dosyası görülmeye devam etmektedir.

Kanaatimizce fazlaya ilişkin hakların saklı tutularak açıldığı davalarda “miktar artırımı düzenlenmesinin” faydalarından yararlanmak isteyen davacılar cezalandırılmamalıdır. Temyiz kanun yolu istisnai olduğundan bu hususa ilişkin temyiz başvurularının incelenmeksizin reddine karar verilmesi kabul edilebilir olsa da kural olarak tüm kararların tabi olduğu istinaf kanun yolunun miktar artırımı yapılmadığı sürece tüm tam yargı davalarında açık olması esas olmalıdır. 2577 sayılı Kanunda bu hususa ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Hüküm bulunmaması engelleyici bir durumun da olmadığını göstermektedir. Ki söz konusu husus mahkemeye erişim hakkının da bir gereğidir. Böylelikle aynı hususa ilişkin bir kişinin miktar artırımı yapacağını düşünerek istinaf sınırı altında bir miktar ile dava açtığı, başka bir kişinin ise istinaf sınırı üzerinde bir miktar ile dava açtığı bir durumda; usule veya esasa ilişkin bir ret kararının verilmesi halinde, kararlardan birinin bölge idare mahkemesince kaldırılması diğerinin ise ilk derece mahkemesinin kararıyla kesinleşecek olması gibi bir eşitsizliğin önüne geçilecektir.

SONUÇ

Adil yargılanma hakkı; AİHS'in 6. maddesinde yer alan, yargılama sürecine ilişkin olan ve hukuk devletinin temelini oluşturan temel bir insan hakkıdır. Tanımı oldukça zor olan adil yargılanma hakkı, bünyesinde pek çok unsuru barındırmaktadır. Bu unsurlardan yasayla kurulmuş, tarafsız ve bağımsız mahkeme önünde aleni bir biçimde ve makul sürede yargılanmaya ilişkin unsurlara açıkça yer verilmişken bazı unsurları zımni olarak var olagelmıştır. Zımni unsurlar adil yargılanmaya ilişkin madde metninde yer almamakla beraber adil yargılanma hakkının olmazsa olmaz unsurlarıdır. Mahkemeye erişim hakkı da adil yargılanma hakkının zımni unsurlarındandır; ancak diğer unsurlara kıyasla daha farklı bir yeri vardır. Şöyle ki mahkemeye erişim hakkı adil yargılanma hakkının yapıtaşını oluşturmaktadır. Bireylerin mahkemeye ulaşamadığı bir hukuk düzeninde adil yargılanma sürecinin gerçekleşmesi beklenemeyecektir.

Mahkemeye erişim hakkı da mahkeme hakkının bir alt başlığı olarak değerlendirilebilir. Mahkeme hakkı; mahkemeye erişim hakkı, karar hakkı ve kararların icrası hakkından oluşmaktadır. Esasında AİHM ile AYM kararları bu hususta birbirleriyle uyuşmamaktadır. AİHM mahkemeye erişim hakkını mahkeme hakkının tüm unsurlarıyla içine alacak şekilde ifade etmekteyken, AYM güncel kararlarında mahkemeye erişim hakkı ile mahkeme hakkı arasında ayrıma gitmiş ve mahkemeye erişim hakkını mahkeme hakkının alt unsuru olarak değerlendirmiştir.

Mahkemeye erişim hakkı mutlak bir hak değildir. Meşru, ölçülü ve orantılı bir sınırlamanın kanunilik ilkesi çerçevesinde yapılabileceğine kuşku bulunmamaktadır. Aksini düşünmek yargılama süreçlerine dair tüm usuli kuralların yok sayılması anlamına gelecektir. Bu durum idari yargılama hukukunda idarelerin, özel hukukta ise tüm gerçek ve tüzel kişilerin sürekli dava tehdidi altında kalması anlamına gelmektedir.

Mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması doğrudan dava açmaya yönelik olabilir. Örneğin dava açmak için yargılama giderleri belirlenmesi, belirli bir süre içerisinde, ehliyeti bulunan kişiler tarafından dava açılabilecek olması gibi durumlar doğrudan dava açmaya yönelik sınırlamalardır. Bununla birlikte mahkemelerin yargı yetkisine yönelik kısıtlamalar da mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılması kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu

kısıtlamalar eşyanın tabiatı gereği var olmalı, ancak hizmet ettiği husus “davacının dava açmasını zorlaştırmak” değil “kamu düzenini” sağlamak olmalı, aradaki denge hakkaniyetli bir biçimde gözetilmelidir. İdari yargıda ve dolayısıyla tam yargı davalarında devlet-birey arasında bir dava durumunun var olması sebebiyle yoruma açık hususlarda aşırı esnetilmemek kaydıyla güçlü devlet karşısında zayıf birey lehine yorum yapılmasının hakkaniyete daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Tam yargı davaları idari yargıda dava türlerinden biri olup ihlal edilen bir hakkın tazmini talebiyle açılan davalardır. İptal davalarının usulüne tabi olmakla beraber özel hukukta yer alan tazminat davalarına benzemektedir. Zarar, kusur sorumluluğu yahut kusursuz sorumluluk ilkesi uyarınca tespit edilip tazminine karar verilir.

Tam yargı davaları özelinde mahkemeye erişim hakkı bakımından en önemli husus tam yargı davaları için düzenlenen ön şartlardır. 2577 sayılı Kanunda genel itibarıyla iptal davaları ve tam yargı davaları arasında bir ayırım yapılmamıştır, ancak tam yargı davaları hakkında özel düzenlemeler mevcuttur.

Tam yargı davalarında yargı harçları ve karşı vekalet ücreti talep edilen/hükmedilen tazminat miktarı üzerinden hesaplanması bakımından iptal davalarından ayrılmakta, 2577 sayılı Kanunun 12. maddesi ve 13. maddesi gereği ayrı bir dava açma süresi ve zorunlu başvuru müessesesi bulunmaktadır.

İlk olarak yargı harçları müessesesinden bahsederseniz; tam yargı davalarında talep edilen tazminat miktarı üzerinden nispi karar harcı yatırılmadan uyuşmazlığın incelenmesine başlanamayacaktır. Zararın fazla olduğu davalarda bu durum davacılar için oldukça külfetli bir mesele haline gelebilecektir. Bu durumda mahkemeye erişim hakkı bağlamında en önemli güvence adli yardım müessesidir. Ancak davacının adli yardım talebinin kabul edilmesi için belli şartlar bulunmaktadır. Bu noktada dikkate alınması gereken, durum söz konusu şartların mahkemeye erişim hakkı bağlamında katı yorumlanmaması gerektiğidir. AİHM ve AYM kararları gereği davacıların avukatla temsil edilmeleri yahut taşınır veya taşınmaz mal sahibi olmalarının tek başına adli yardım talebinin reddine gerekçe oluşturamaz. Ödenmesi gereken harç miktarı da esas alınarak olayın bir bütün halinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Yargılamanın son aşamasında yargılama giderleri haksız çıkandan tahsil edileceğinden adli yardım hususunda katı yorumda bulunmak sosyal devlet ilkesine de aykırı olacaktır.

Vekalet ücreti hususunda ise tam yargı davalarında davanın tamamen reddi hali hariç olmak üzere nispi vekalet ücreti ödeneceğinden, davacıların elde edeceği tazminatın bir kısmını, bazen önemli bir kısmını vekalet ücreti olarak geri ödeme riski mevcuttur. Ancak son dönemlerde mevzuatımızda yapılan iyileştirmelerle, davacıların mahkemeye erişim haklarının

ihlal edilmemesi adına önemli bir yol kat edilmiştir. Mevcut durumda davacı lehine hükmedilen vekalet ücretinden daha fazla aleyhine vekalet ücretine hükmedilemeyecektir. Ayrıca miktar artırım müessesinin gelmesi bu hususta davacılar için daha öngörülebilir adımlar atılmasına vesile olmaktadır.

Tam yargı davalarında en çok tartışmalı konu ise dava açma süresine ilişkindir. Tam yargı davaları genel itibarıyla idari işlem den yahut idari eylemden dolayı açılmakta, iki durumda dava açma süresi birbirinden oldukça ayrılmaktadır. Dava açma süresinin başlangıcı belirlenirken ilgililerin doğan zararı tüm unsurlarıyla öğrenmesine yönelik içtihat ağırlık kazanmıştır. Söz konusu öğrenme süresi 2577 sayılı Kanunda belirtilen azami süreleri aşmış olsa bile uygulamada davacı aleyhine bir sonuç doğurmamaktadır. Bu durum içtihatlar ile 2577 sayılı Kanun arasında bir çelişki oluşturmaktadır. 2577 sayılı Kanun ile içtihat arasındaki ayrımın giderilmesi adına içtihatlar yönünde Kanun düzenlenmesi yapılması yerinde olacaktır.

İdari eylemlerden doğan tam yargı davalarında zorunlu başvuru müessesesinin amacı yargının iş yükünü azaltmak ve idare ile kişiler arasında uzlaşmayı sağlamaktır. Ancak bu müessesenin uygulamada olumlu sonuç verdiği söylenemez. Yalnızca kişilerin dava açma süresini uzatmakta olduğu görülmektedir. İdari eylemlerden dolayı açılacak tam yargı davalarında zorunlu başvuru şartını ihtiyari başvuru imkanına dönüştürecek düzenlemeler yapmak, mahkemeye erişim hakkı açısından isabetli olacaktır.

Mahkeme kararlarının uygulanmamasından dolayı açılacak tazminat davaları niteliği itibarıyla tam yargı davalarına benzemekte ise de temelinde idari işlem ya da eylem bulunmamaktadır. Bu nedenle söz konusu davalarda dava açma süresinin ne olacağı ve idari başvuru yapılıp yapılmaması gerektiğine ilişkin düzenleme mevcut değildir. Bu durum, farklı yargı kararları ve öğretide farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ancak mahkemeye erişim hakkı bakımından en ideal olanı, idareye başvuru zorunluluğunun bulunmadığı ve Borçlar Kanununda yer alan on yıllık genel zamanaşımı hükümlerinin uygulanması gerektiği şeklindedir.

2577 sayılı Kanunda tam yargı davalarına ilişkin bir kereye mahsus miktar artırımını yapılabileceğine ilişkin gelen düzenlemeyle pek çok sorun çözüme kavuşmuştur. Davacılar miktar artırımını kurumu sayesinde, ilk aşamada yüksek yargı harçları ödemekten kurtulmaktadırlar. Ayrıca miktar artırımının bilirkişi raporu doğrultusunda yapıldığı durumlarda, nihai karar verildiğinde karşı vekalet ücretine hükmedilmesi ihtimali de minimum düzeye inmektedir. Bununla birlikte hala miktar artırımını kurumuna ilişkin sorunlar devam etmektedir. Öncelikle bu müessesesi ıslah değil miktar artırımındır. İlk aşamada

istenmeyen zarar kalemleri sonraki aşamalarda istenemez. Miktar azaltımı yapılamaz. İkinci kez miktar artırımına başvurulamaz. Bu durumlar uygulamada bazı sorunlara yol açabilmektedir. Ancak müessesenin yeni olması sebebiyle zamanla içtihatların mahkemeye erişim hakkına en uygun biçimde yerleşeceği kanaatindeyiz.

Tam yargı davalarında kanun yoluna ilişkin temel, mesele istinaf ve temyiz kanun yoluna başvurmada miktar sınırlamasıdır. Miktar sınırlaması düzenlemesi pek tabii olmakla birlikte hangi tarih itibarıyla talep edilen miktar üzerinden yargı yoluna başvurulup başvurulamayacağı hususu belirsizdir. Ayrıntılarına yukarıda değindiğimiz Anayasa Mahkemesi kararları uyarınca şimdilik “karar tarihinin” esas alındığı ancak yapılacak yeni düzenlemeyle “dava tarihinin” esas alınacağı beklenmektedir. Diğer mesele ise “şimdilik” ibaresiyle açılan tam yargı davalarının usulden reddedilmesi durumunda, kanun yoluna başvurulup başvurulamayacağı noktasındadır. Bu hususa ilişkin ilk derece ve üst dereceli mahkemelerin kararları, kanun yoluna başvurulamayacağı yönündedir. Ancak bu husus “miktar artırımını” müessesinin faydasını azaltmaktadır. 2577 sayılı Kanunda bu durumla ilgili düzenleme yapılması yerinde olacaktır.

Tekrar belirtmekte fayda var ki mühim olan dengeyi aşırı bozmamak kaydıyla davacının davasının esastan görülmesi, mahkemeye erişim hakkının olabildiğince geniş yorumlanmasıdır. Katı yorumun adalete olan inancı zedelemek dışında faydası yoktur. Kişilerin idarelerin sorumluluğundan kaynaklı açmış oldukları tam yargı davalarında esas amaç gerçek zararın tazminidir. Usul kuralları, bu amacın önünde bir engel olarak değil amaca giden yolu düzenleyen unsurlar olarak yorumlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı. “Adalet Bakanlığı”. Erişim Tarihi:12 Temmuz 2024. <https://mgm.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/12112019152932659%20say%C4%B1%C4%B1%20KHK%20Tasla%C4%9F%C4%B1%20D%C3%BCz%20Metin.pdf>
- Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 13. Madde Rehberi”. Erişim Tarihi:10 Ocak 2024. [“https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_13_tur](https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_13_tur)
- Akbal, Mehmet. "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 93 (2011), 147 - 173.
- Akıncı, Müslüm. *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Turhan Yayınevi, 2008.
- Akyılmaz, Bahtiyar vd. *Türk İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Akyol, Leyla Aslan. "Anayasa Mahkemesinin 14.01.2010 Tarihli Kararı Çerçevesinde Yargı Harçlarına İlişkin Bazı Sorunlar ve Güncel Gelişmeler". *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1/1 (2011), 32-52.
- Apaydın, Bahadır. *6459 Sayılı Kanun ve İdari Yargıda Islah*. Cilt I, Prof. Dr. Ejder YILMAZ'a Armağan içinde, yazar Emel Hanağası. Ankara: Yetkin Yayınları, 2014.
- Ardıç, Selin. *İdari Yargıda Miktar Artırımı*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2024.
- Armağan, Tuncay. *İdarenin Sorumluluğu ve Tam Yargı Davaları*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 1998.
- Arslan, Ramazan, vd. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: 10. Baskı, Yetkin Yayınları, 2024.
- Aslan, Esra. *İdari Yargılama Hukukunda Bir Müessese Olarak Islah*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020.
- Aslan, Zehreddin. *Madde Sistematiği ile İdari Yargılama Hukuku (Vergi Yargılaması Dahil)*. Ankara: 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Atalı, Murat vd. *Medeni Usul Hukuku*. Ankara: 7. Baskı, Yetkin Yayınları, 2024.

- Atay, Abdullah. *Bireysel Başvuru Kararlarının İdari Yargıda Usul Kurallarının Yorumuna Etkisi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Atay, Ender Ethem. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Avcı, Mustafa. "İdari Yargıda İstinaf". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 96 (2011), 179-204.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"(Erişim tarihi: 10/05/2024). https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur
- Ayanoğlu, Taner. "İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Üzerine Açılacak Tazminat Davalarının Süresi". *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 19/1-2 (1999), 161-181.
- Aydın, Muammer. "Adli Yardım Sistemine Genel Bir Bakış". *İstanbul Barosu Dergisi* 81/5 (2007), 2117-2125.
- Aydinoğlu, Zeynep Nihal. "İstinaf Kanun Yolunun İdari Yargı Usulüne Başlıca Etkileri". *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 34 (Nisan 2018), 387-423.
- Bağrıaçık, Ahmet. "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 11. maddesine Göre Yapılan Başvuruya Zımni Retten". *Ankara Barosu Dergisi*, 76 (2018), 81-102.
- Bağrıaçık, Ahmet. *Tam Yargı Davasında Dava Açma Süresi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Bağrıaçık, Ahmet- Tekinsoy Ayhan. "Tam Yargı Davası Özelinde İdari Yargıda Dava Açma Süresi". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/3 (2022), 585-618.
- Balcı, Yıldız. "Medeni Yargılama Hukukunda Adli Yardım: Nalbant ve Diğerleri / Türkiye Kararı". *İnsan Hakları Dergisi*, 10 (2022), 26-31.
- Benakay, Eren Can. *Yüksek Yargı Organlarının Kararları Işığında İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*. İstanbul:İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Boz, Selman. *Türk İdari Yargılama Hukukunda Temyiz*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Bulut, Uğur. "İslah Yoluyla Talep Sonucunun Daraltıl(ama)ması". *İzmir Barosu Dergisi*, (Mayıs 2018), 15-43.
- Candan, Turgut. *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*. Ankara: 9. Baskı, Yetkin Yayınları, 2022.

- Ceylan Can. *Türk İdari Yargılama Usulünde İddia Ve Savunmanın Genişletilmesi Ve Değiştirilmesi Yasağı İle Islah Müesseseleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çabuk, Mehmet- Kılınç Abbas. "Tam Yargı Davalarında Kısmi Islah". Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları, 2020. 253-275.
- Çağlayan, Ramazan. "İdari Eylemden Doğan Tam Yargı Davalarında Dava Açma Süreleri". *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/3-4 (2005), 7-33.
- Çağlayan, Ramazan. *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa Türkiye Mukayeseli Bir Deneme)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Çağlayan, Ramazan. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 16. Baskı 2018.
- Çayan, Gökhan. *Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Legal Yayıncılık, 2016.
- Çayan, Gökhan. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 28 (2016), 235-271.
- Çeçen, Anıl. *İnsan Hakları*. Ankara: Astana Yayınları, 5. Baskı, 2022.
- Çelik, Adem. *Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2007.
- Çınar, Ali Rıza. "İstinaf". *Fasikül Hukuk Dergisi* 2/8 (2010), 14-25.
- Çınar, İbrahim. "Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Islah". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 7 (2016), 479-506.
- Çınarlı, Serkan. *İdari Yargılamada İstinaf ve Bölge İdare Mahkemeleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022.
- Çiftçi, Pınar. "Medeni Yargılama Hukuku Açısından Hak Arama Özgürlüğünün (Anayasa M. 36) Sınırlandırılması Sorunu". *Legal Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Dergisi*, 12/34 (2016), 375-377.
- Dalar, Mehmet. "BM'nin İnsan Haklarıyla İlgili İkiz Sözleşmelerine Türkiye'nin Beyan Ve Çekinceleri". *BM'nin İnsan Haklarıyla İlgili İkiz Sözleşmelerine Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2015, 207-234.
- Demirkol, Selami-Bereket Zuhul. *İdari Yargıda Dava Açma ve Davaların Takip Usulü*. Ankara: Beta Basın Yayın, 7. Basım, 2007.

- Doğru, Osman- Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*. 1.Cilt (İHAS 2,3,4,5,6 ve 7. maddeler). İstanbul: Legal Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Duran, Lütfi. *Türkiye İdaresinin Sorumluluğu Sorumluluğun Temeli ve Sebepleri Sorumluluğa Yol Açan Olgular*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1974.
- Durkal, Müzeyyen Eroğlu- Hasoğlu Aynur. "İdari Yargı Kararlarının Yerine Getirilmesinde Zamanaşımı Sorunu". *Türkiye Barolar Birliği*, 162 (2022), 155-181.
- Dursun, Hasan. "İdari Yargı İlamlarının Uygulanmasından Dolayı Açılacak Tazminat Davaları Zamanaşımına Uğrar Mı?". *Terazi Hukuk Dergisi* 4/35 (2009), 107-119.
- Ekinci, Ahmet. "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 18/3 (2014), 821 - 848.
- Ekinci, Murat. *İdari İstikrar İlkesi*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Erdoğan, Talha. *Salt İdari Eylem Karşısında İdarenin Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Erkut, Celal. *İptal Davasının Konusunu Oluşturması Bakımından İdari İşlemin Kimliği*. Ankara: Danıştay Yayınları, 2015.
- Eroğlu, Orhan. *Islah*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 5. Basım, 2023.
- Evren, Çınar Can. "İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun Onüçüncü Maddesi Uyarınca Yapılacak Başvurularda Süre Ve Adil Yargılanma Hakkı". *Memleket Siyaset Yönetim* 10/24 (2015), 62-85.
- Gemalmaz, Mehmet Semih. *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010.
- Gönen, Yakup. "Hak Arama Özgürlüğü Bağlamında Tam Yargı Davasındaki Usul ve Sürelerin Haksız Fiilden Kaynaklanan Tazminat Davası ile Karşılaştırılması". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/1 (2016), 451-478.
- Gözübüyük, Şeref. *Yönetmelik Yargı*. Ankara: Turhan Kitabevi, 35. Basım, 2016.
- Gözübüyük, Şeref vd. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 12. Basım, 2019.
- Gözübüyük, Şeref,-Tan, Turgut. *İdare Hukuku Cilt II İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 10. Basım, 2022.

Gözübüyük, Şeref. "İdari Yargıda Dava Açma Süresi". *Amme İdaresi Dergisi* 2/4(1969), 3-20.

Günday, Metin. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara:Turhan Kitabevi, 2022.

İnceoğlu, Sibel. *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El kitapları Serisi-4*. Ankara: Avrupa Konseyi, 2018.

İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.

Işıklar, Celal. "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sonrası Yasama Kısıntıları". *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/17 (2019), 71-132.

Kağıtçıoğlu, Mutlu. "İdari İşlem Teorisi Çerçevesinde İdari Merci Tecavüzü Kavramının Değerlendirilmesi". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 30 (2017), 237-272.

Kalabalık, Halil. *İdari Yargılama Usulü*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 17. Basım, 2024.

Kaplan, Gürsel. "İdari Yargıda Ehliyet ve Husumet Sorunu Üzerine Düşünceler". *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2008), 23-53.

Kaplan, Gürsel. *İdari Yargılama Hukuku*. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 7. Basım, 2020.

Kaplan, Gürsel. *İdari Yargıda Dava Açma Süreleri*. Ankara: Turhan Kitabevi,2011.

Kara, Buray Can. "İdari Yargılama Usulünde İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi Hakkında Düşünceler". *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi* 20 (2022), 14-31.

Kara, Seyfettin. "İdari Yargılama Usulünde Islah". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 10 (2017), 409-443.

Karan, Ulaş. *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Anayasa Hukuku Işığında Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.

Karakuş, Mehmet. "İdari Yargıda Islah". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 17 (2014), 383-417.

Kaya, Cemil. "Danıştay İçtihatlarında Hükümet Tasarrufu Teorisinden Devletin Hükümranlık / Egemenlik Hakkı Teorisine". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7 (2006), 637-664.

Kaya, Cemil. "Türk İdare Hukukunda İcrai Olmayan İdari İşlemler". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9 (2005), 253-284.

- Kılınç, Ayşe. "Bir İnsan Hakkı Olarak “Adli Yardım”. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Ocak 2011), 1-10.
- Kızılcıklı, Burçin. *İdari Yargılama Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2023.
- Koçak, Nazım Taha. *Tam Yargı Davaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Basım, 2022.
- Köksal, Mustafa. "Adli Yardım (Müzaheretli Adliye) Kurumunun İdari Yargıdaki Uygulaması". *Terazi Hukuk Dergisi* 4/ 40 (2009), 97-112.
- Kuru, Baki. *Medeni Usul Hukuku El Kitabı Cilt 1*. Ankara : Yetkin Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Lüthem, İlhan. "Ferdin Milletlerarası Himayesi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/1-2 (1952), 68-125.
- Onar, Sıddık Sami. *İdare Hukukunun Umumi Esasları*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1966, 1769-1770.
- Öcal, İrem Banu Başer. *Türk İş Hukukunda Adil Yargılamanın Bir Unsuru Olarak Mahkemeye Erişim Hakkı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Özbey, Özcan. "İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk". *Ankara Barosu Dergisi* 67/ 4 (2009), 45-63.
- Özcan, Elvin Evrim. "İdari Yargılama Hukukunda Islah". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 92 (2011), 223-237.
- Özdemir, Necdet. *Hizmet Kusuru Teorisi ve İdarenin Sorumluluğu*. Ankara:Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayını, 1963.
- Özel Yılmaz, Nurcan. *Adil Yargılanma Hakkı Kriterlerinin Türk İdari Yargılama Hukuku Açısından Muhtemel ve Gerçekleşen Etkileri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015.
- Özelçi, Aytaç. "Mahkemeye Erişim Hakkı Yönünden Doğrudan Doğruya Tam Yargı Davası Açılması Usulünde Zorunlu Başvuru Ve Dava Açma Süresi Hakkında İçtihatî Görüşlerin Seyri". *Legal Hukuk Dergisi* 17/ 200 (2019), 3307 - 3342.
- Öztürk, Burak. *Hak Arama Özgürlüğü Çerçevesinde Zorunlu İdari İtiraz*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2015.
- Pekcanitez, Hakan. "Yargıtay Yönünden Hukuk Muhakemeleri Kanununun Değerlendirilmesi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 144 (2019), 383-419.

Pekcanitez, Hakan, Oğuz Atalay, ve Muhammet Özkes. *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. 2. Baskı. İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2023.

Pınar Burak- Meriç, Nedim. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yargı Harçlarına Bakışı: Yiğit Ve Ülger Davaları Işığında Hak Arama Özgürlüğü Ve Yargı Harçları İlişkisi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 84 (2009), 188-212.

Sancakdar, Oğuz. "İdari Yargıda 'Tek Dilekçe İle Dava Açma' (Karşılaştırmalı Hukukî Analiz)". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2 (2007), 223-270.

Sarıca, Ragıp. *İdari Kaza*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949.

Sarıca, Ragıp. "İptal Davasıyla Tam Kaza (Tam Yargı) Davası Arasındaki İlgisi". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (1945), 101-153.

Sarıca, Ragıp. "Hizmet Kusuru Ve Karakterleri". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 15/4 (Eylül 2011), 858-895.

Sezer, Yasin-Bulut, Uğur. "İdarî Yargıda Belirsiz Tam Yargı Davası İhtimâli". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 116 (2016), 213-246.

Sevinç, Ekin. "İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Sorumluluk". *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16/1 (2021), 335-378.

Söyler, Yasin-Yılmaz Muhammet. "Temyiz Kanun Yolunda Uygulanan Parasal Sınırın Her Yıl Artırılmasının Görülmekte Olan İdari Davalara Etkisi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 29/ 3 (2021): 2131 - 2168.

Şimşek, Mehmet. "Yargı organlarınca Hükmedilecek Vekalet Ücretinde Aidiyet Sorunu". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 6 (2015), 535 - 561.

Tahtalı, Murat Buğra. "Danıştay Kararları Işığında İptal Davalarında Bir Dava Şartı Olarak Sübjektif Ehliyet: Menfaat İhlalinde Kişisel Şartı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/1 41-62.

Taş, Taha. *İdari Yargılama Usulünde Yargılama Giderleri*. Ankara: Adalet Yayınevi: 2023.

Tezcan, Durmuş. *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 10. Basım, 2024.

Tuncay, Aziz Can. "Magna Carta(Büyük Ferman)". *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10/135-136 (2022), 7-28.

Turgut Candan Düşüncelerim. "9. Yargı Paketi Taslağında İdari Yargıyı İlgilendiren Düzenlemeler". Erişim 6 Ağustos 2024. <https://turgutcandan.com/2024/05/14/9-yargi-paketi-kanun-teklifi-taslaginda-idari-yargiyi-ilgilendiren-duzenlemeler/>

- Turgut Candan Düşüncelerim. “Kanun Yollarına Başvuru Hakkının Belirlenmesinde Esas Alınan Tarihlerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararı Ve Değerlendirilmesi”. Erişim 6 Nisan 2025. <https://turgutcandan.com/2025/03/07/kanun-yollarina-basvuru-hakkinin-belirlenmesinde-esas-alinan-tarihlerle-iligili-anayasa-mahkemesi-karari-ve-degerlendirilmesi/>
- Tutumlu, Mehmet Akif. *Kuram ve Uygulama Işığında Medeni Usul Hukukunda Islah*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 7. Basım, 2024.
- TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi. “Kanun ve Karar Bilgi Sistemi”. Erişim 10 Ocak 2025. <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D24/Y3/T1/WebOnergeMetni/09eb9eb7-4ef5-4f6f-b650-384b7d90d162.pdf>
- Ulusoy, Ali Dursun. "İdari Yargı'da Temyiz Parasal Sınırı Hakkındaki Anayasa Mahkemesi İptal Kararının Değerlendirilmesi". *Danıştay Dergisi* 157 (Ocak 2024), 9-34.
- Ulusoy, Ali Dursun. *Türk İdare Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 6. Baskı, 2023.
- Üstün, Kamile Türkoğlu. *İdari Yargılama Usulüne Hâkim Olan İlkeler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.
- Yalçınöz, Bahadır-Demirkol, Selami. "Onar-Sarıca-Duran Hukuk Devleti Günü- İdare Hukukunda Anayasal İlkeler". *İdare Hukuku Ve İlimleri Dergisi* 17/ 1 (2014), 29-43.
- Yasin, Melikşah. *İdari Yargılama Usulünde İspat*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Ağustos 2015.
- Yaşar, İmmihan. "Adli Yardım Uygulaması". *İstanbul Barosu Dergisi* 80/5 (2006), 2007-2026.
- Yenice Kazım- Esin Yüksel. *Açıklamalı, İçtihatlı, Notlu İdari Yargılama Usulü*. Ankara: Arısan Matbaacılık, 1983.
- Yıldırım, Ramazan vd. *Türk İdari Yargılama Hukuku Dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi, 4. Baskı, 2023.
- Yıldız, Hilal. "Mahkemeye Erişim Hakkı Kapsamında İdari Yargıda Parasal Sınırların Değerlendirilmesi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 168 (2023), 199-226.
- Yılmaz, Dilşat. "Hukuk Devleti Vasıtası Olarak Adli Yardım ve İdari Yargı". *Prof. Dr. Metin Günday Armağanı II* (2020): 1573-1604.
- Yılmaz, Dilşat. "İdari Yargılama Usulü Kanunun 12. Maddesine İlişkin Bir Değerlendirme". *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/ 1 (2013), 295-310.

- Yılmaz, Ecehan Erol. *Tam Yargı Davalarında Süre Koşulu*. Antalya: Antalya Bilim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yılmaz, Ejder. "Adli Yardım Kurumunun İdari Yargıda Uygulanması". *Mali Hukuk Dergisi*, 7 (1987), 12-23.
- Yılmaz, Ejder. "Hukuk Davaları Bakımından Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi İhtiyacı ve Yapılması Gerekenler". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 5/1-2 (1987), 55-76.
- Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2002.
- Yılmaz, Ejder. "Yargılama Giderlerinin İşlevi ve Sosyal Hukuk Devleti". *Ankara Barosu Dergisi* 41/2 (1984), 200-224.
- Yılmaz, Serdar. "İdari Yargıda "Parasal Sınırlar"ın Konu Ve Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 72/4 (2024), 1905 - 2006.
- Yılmazoğlu, Yunus Emre. "2577 Sayılı Kanun'un 46. Maddesinin Birinci Fıkrasının "B" Bendinin İptaline Yönelik Anayasa Mahkemesi Kararı Nedeniyle Oluşan Hukuki Durum ve Kanun Değişikliği". *Vergi Sorunları Dergisi*, 423 (2023).
- Yumuk, Hamit. *İdari Yargıda Tazminat Davası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2005.